

ISSN 1406-8826

SOTSIAALTÖÖ JA SOTSIAALPOLIITIKA ERIALAAJAKIRI

HIND 3,75 €

Sotsiaaltöö

Haldusreform ja
sotsiaalteenused

Head kogukonnatöö
praktikad

OSKA raport
tööjõuvajadusest
sotsiaalvaldkonnas

Kui tulemuslik on Eesti
kodutuse poliitika?

1/2017

Sotsiaaltöö

Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaanne. 20. aastakäik
Ajakirjast saab lugeda uurimistulemusi ja teoreetilisi ülevaateid sotsiaaltööst ning sotsiaalpoliitikast; kogemuslikke, nõuandvaid ja informatiivseid artikleid, mis on toeks kõigile, kes puutuvad kokku sotsiaaltööga. Ilmub neli korda aastas: veebruaris, mais, septembris ja detsembris.

Uudiskiri

Kord kuus ilmuv tasuta e-uudiskiri vahendab sotsiaalvaldkonna asutuste ja organisatsioonide infot seadusemuudatustest, uuringutest, sündmustest, teenustest, sotsiaaltöötajate tegemistest jpm. Uudiskirjaga liitumiseks saada kiri meiliaadressil ajakiri@tai.ee.

Toimetuse kolleegium

Zsolt Bugarszki, Hans van Ewijk, Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Rait Kuuse, Eve Liblik, Marju Medar, Marje Paljak, Valter Parve, Riho Rahuoja, Marju Selg, Hede Sinisaar, Judit Strömpl, Piret Tamme, Taimi Tulva

Toimetus

Vastutavad toimetajad: Regina Lind, Kairiin Olli

Toimetajad: Signe Väljataga, Margit Raias

Kontakt

Ajakiri Sotsiaaltöö

Tervise Arengu Instituut

Hiiu 42, 11619 Tallinn

Tel (+372) 659 3931, e-post ajakiri@tai.ee

Lähem info autorile: www.tai.ee/sotsiaalto

Ajakirja makett: Puffet Invest OÜ

Küljendanud ja trükkunud: Ecoprint AS

Tiraaž: 1000 eksemplari

Tellimine

Ajakirja aastatellimuse hind on 15 eurot, üliõpilastele 10 eurot. Aastatellimus kolmes eksemplaris samale tellijale 29 eurot.

Tellimuse saab vormistada:

- postkontorites üle Eesti
- veebilehel minuajakirjandus.ee
- meiliaadressil ajakiri@tai.ee.

Üksiknumbreid saab tellida

Tervise Arengu Instituudi koolituskeskusest (Hiiu 42 Tallinn) ja osta kaupluses Ülikooli Raamatupood (Raekoja plats 11 Tartu).

Ajakirja vanemad numbrid ja värskemate numbrite valitud artiklid leiab www.tai.ee → väljaanded → trükised & infoväljaanded.

Tervise Arengu Instituut
National Institute for Health Development

SOTSIAALMINISTEERIUM

Sisukord

1/2017

Eessõna

Kaia Iva 2

Sotsiaaltöö korraldus

Kohalike omavalitsuste ühinemise vajadused ja võimalused sotsiaalteenuse osutamisel

Kersten Kattai 3

Sotsiaaltöö korralduse kogemus ühinenud kohaliku omavalitsuse üksuses

Mikk Lõhmus, Varje Paaliste 7

Haldusreformist ja sotsiaalteenustest Hiiumaa näitel

Riho Rahuoja 9

Kohaliku omavalitsuse väljakutsed sotsiaalteenuste osutamisel

Kristi Ploom 12

Sotsiaaltransporditeenuse arendamisest

Kristiina Tuisk 16

Persoon

Veerandsada aastat südamega töötamist.

Aarike hooldekeskuse juhataja Elle Ott

Rain Uusen 19

Kogukonnatöö

Head praktikad toetavad sotsiaalset kaasatust ja kestlikke kogukondi

Dagmar Narusson 23

Deinstitutsionaliseerimine annab tõuke kogukonnatööle

Valter Parve 28

Kogukonna kaasamisest Vändra näitel

Lembi Uulimaa 34

Vaimse tervise strateegia 2016–2025

Airi Mitendorf 36

Eelretsenseeritud artikkel

Trepist üles või alla. Eesti vajab tulemuslikumat kodutuse poliitikat

Jüri Kõre, Ivo Käsk, Eleanoora Tint 39

Uurimus

Kuidas muuta asendushoolduse noorte siirdumine iseseisvasse ellu sujuvamaks

Pirjo Turk 56

Maapiirkondade elamufondi probleemidega kaasnevad sotsiaalsed kitsaskohad

Martin Parts 61

OSKA raport: tööjõuvajadus sotsiaaltöö valdkonnas kasvab demograafiliste muutuste tõttu

Karin Jöers-Türn 66

Kommentaar

Sotsiaaltöö professioon, tööjõu vajadus ja ressurss

Jüri Kõre 71

Tööturg vajab tarku valdkonna suunajaid ja visiooniloojaid

Reeli Sirotkina 76

Ministeerium toetab sotsiaaltöö tegijaid

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakond 77

Sotsiaaltöö kui elukutse

Millest juhindub sotsiaaltöötaja oma praktikas?

Airi Mitendorf 79

Eesti Sotsiaaltöö Üliõpilaste Selts

Tudengina kooli kõrvalt töö!

Brigitta Õunmaa, Kaisa Karu, Karen-Pauliin Konks, Kelli Ilisson 83

Uued suunad Euroopas

Päevakajalised küsimused sotsiaaltöö praktikas ja sotsiaaltöö hariduses Itaalias

Alessandro Sicora 85

2002. aastast asusin juhtima Türi linna. Varem olin töötanud koolis ja ettevõtluses ning töö linnavalitsuses oli mulle võõras. Esimesel tööpäeval tõsteti lauale pakk avaldusi, kus esimeste seas palve: „Sain oktoobris puude raha, aga nüüd on see otsas. Palun määrata mulle täiendavat toetust”. Vaatasin kirjutaja kodust aadressi, mis viitas keskküttega korrusmajale, ja imestasin, et milleks tal küll neid puid peaks vaja minema. Pisike kirjaviga ei lubanud kohe aimu saada, et kodanikule on määratud puue ja ta taotleb lisatoetust. Nõnda tuletati esimesel päeval meelde, et asjad ei pruugi alati olla nii, nagu nad esmapilgul paistavad, vaid tuleb uurida ja õppida, kuulata ja analüüsida.

Olin linnapea huvitaval ajal, kui ühendasime neli väga erinevat omavalitsust üheks suureks Türi vallaks. Nii olen ise läbi teinud selle protsessi, mis on praegu käimas kogu Eestis. Mul on olnud võimalus üle kümne aasta jälgida ühinenud valla toimimist ja pakutavate teenuste arendamist. Toonased probleemid sarnanesid praeguste ühinejate ees olevatega, kuid selle erinevusega, et inimeste teadlikkus ja ootused on aja jooksul kasvanud.

Pärast ühinemist oli surve liikumiseks kahes suunas: kõik teenustasud kehtestada ühinejate madalamail tasemel ning kõik teenused ja toetused seevastu maksimaalses määras. Valdade suurusest tingituna oli juhtimises spetsialiseerumine väga erinev, kuid igal ühinejal oli omalt poolt pakkuda häid kogemusi. Türi linn oli sõpruslinna Åmali (Rootsi) toel loonud toimetulekukooli kogu maakonna vajaduste tarbeks, päevakeskuse koos kaitstud töö tegemise võimalusega; toimis kogukonnas ja toetatud elamine, puuetega inimesi sõidutas invabuss. Väiksematest kogukondadest saadi hea vabatahtliku töö kogemus, ühes vallas tegutses usin lastekaitseentusiast – kõigi osaliste kogemusi kasutades saidki nõnda ühised teenused paremad.

Loodan, et praeguste valdade ühinemise järel suudetakse parimal viisil õppida üksteise kogemustest. Riigilt on plaanis kohalikule omavalitsusele koos vastava eelarvega üle anda need tegevused, mis peaksid olema juhitud ja korraldatud esmatasandil, inimesele lähemal. Hea koostöö on vältimatu nii omavalitsuse ja riigi kui ka sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna vahel. Vaid nii saab teie, sotsiaalvaldkonnas töötajate töö tulemus olla parim ja tuua rohkem rõõmu kõigile.

Kaia Iva

sotsiaalkaitseminister

Kohalike omavalitsuste ühinemise vajadused ja võimalused sotsiaalteenuse osutamisel

Kersten Kattai

*ühiskonnateaduste instituudi avaliku halduse lektor, Tallinna Ülikool;
ühinemiskonsultant*

Kohalike omavalitsuste ühinemise eesmärk on tekitada neile võimekus pakkuda nüüdisaegseid ja kvaliteetseid avalikke teenuseid ning mõjutada piirkondlikku arengut. Järgnevalt esitan lühidalt peamised probleemid, mis on ilmnunud kohalike omavalitsuste tegevuses nende eesmärkide saavutamisel sotsiaalvaldkonnas ning analüüsin, kas ühinemise järel tekkinud suuremates omavalitsustes on neid võimalik lahendada.

Väljakutsed sotsiaalvaldkonnas

Kohalike omavalitsuste ühed suurimad väljakutsed sotsiaalvaldkonnas on seotud demograafiliste tendentsidega ja vajadusega hoida inimesi tööturul aktiivsena. Valdade elanikkond vananeb, noorem tööealine elanikkond koondub linnadesse ja töötavate inimeste osakaal väheneb. Selle tõttu kasvab surve omavalitsuste eelarvetele nii tulumaksu maksjate vähenemise kui ka täiendavate sotsiaalteenuseid vajavate sihtrühmade suurenemise kaudu. Kui ettevõtetel ei ole võimalik leida sobilikku tööjõudu, siis ei looda ka töökohti ning tekib põhjuste ja tagajärgede suletud ring. Samas võimekamatelt kohalikelt omavalitsustelt

eeldatakse suutlikkust tegeleda aktiivselt ettevõtluskeskkonna ja tööturuvõimekuse arendamisega.

Teine kimp sotsiaalvaldkonna probleeme on tingitud valdkonna professionaliseerumisest, kus sotsiaaltöö väikesed sihtrühmad nõuavad üha rohkem spetsiifilisi teadmisi ja oskusi. Nendes tingimustes ei ole universaalpädevustega võimalik kvaliteetset sotsiaalteenust osutada.

Ülesanded on kõigil omavalitsustel sarnased, kuid nendega hakkama saamine varieerub oluliselt omavalitsuseti. Väikeste omavalitsuste suutlikkus reageerida sotsiaalvaldkonna väljakutsetele on paratamatult väiksem kui suurtel. Ennekõike seetõttu, et spetsiifiliste vajadustega sihtrühmad on liiga väikesed, et nendega tegelemise võimekuse välja arendamine oleks jõukohane ja otstarbekas. Suuremate omavalitsuste laiem ametnike profiil võimaldab spetsialiseeruda ning sihistada tegevusi eri tüüpi sihtrühmadele.

Sotsiaaltöö mitmetasandilisus

Olulised puudused on ilmnunud seoses sotsiaalalase informatsiooni kättesaadavuse ja

vahetamisega valdkonnaga seotud osaliste vahel. Poliitika analüüsi ja kujundamise seisukohast on aga õige ja ajakohane teave abivajajatest äärmiselt oluline. Märkimisväärne hulk väikeste omavalitsuste praegusest sotsiaaltööst toimub kirjuta-avaldus-põhimõttel, mille tõttu omavalitsustel puudub ülevaade sotsiaalsetest sihtrühmadest, sh riskigruppidesse kuuluvatest (nt heitunutest, ükski elavates eakatest jne), aga ka töötutest ja nende ettevalmistusest (haridus, töökogemus).

Probleem ei ole ainult kohalikes omavalitsustes, vaid laiemalt Eesti riigihalduse ametkonnakesksuses. Poliitika kujundamine ja elluviimine silotornides, kus sama eesmärki täitvad ametkonnad ei tee omavahel koostööd, on nende näidete reaalne tulem. Näiteks ei ole omavahelise koostööga rahul ei töötukassa ega omavalitsused. Esimene ütleb, et omavalitsused pole neile võimekad partnerid ja viimased, et töötukassa, viidates isikuandmete kaitsele, ei jaga nendega töötute kohta informatsiooni (töötute nimekiri, nende haridus, ettevalmistus jne). Samal ajal on mõlemal ülesanne arendada elanike töötuvõimekust. Sellises killustunud süsteemis pole ühelgi osalisel võimalik oma eesmärged edukalt realiseerida ega ettevõtluskeskkonda arendada. Samamoodi ei ole teistes riigielu valdkondades 21. sajandil enam võimalik tõmmata jätku jurisdiktsioonide piire, kuna poliitika eesmärgid ületavad nii vertikaalset hierarhiat kui ka horisontaalseid valdkondi. Seda tüüpi poliitikas tuleb lähtuda mitmetasandilise valitsemise põhimõttest. On päris selge, et viimast ei ole võimalik saavutada vaid kohalike omavalitsuste ühinemisega, ikka jääb vajadus valitsemistasandite ja -valdkondade lõimumise järele. Küll aga võib eeldada, et suuremad kohalikud omavalitsused suudavad välja arendada võimekuse olla partnerid omavahel ja realiseerida koos riigiga ühiseid poliitikaeesmärgi. Praegu viiakse selliseid

programme ellu projektipõhiselt (nt varajase märkamise või kinnipidamisasutustest vabanenute rehabilitatsiooni projektid) ning need on andnud selged arusaamad kitsaskohtadest ja arendusvõimalustest.

Sotsiaaltoetuste variatiivsus

Ühinemisläbirääkimiste käigus läbi viidud analüüsid näitavad, et kohalike omavalitsuste eelarvest rahastatavate sotsiaaltoetuste ja -teenuste struktuur ja maht varieerub oluliselt. Näiteks ühe konkreetse maakonna kohalikes omavalitsustes on kokku vähemalt 31 erinevat sotsiaaltoetuse meetet. Nendest suurima osa hõlmavad sissetulekust sõltuvad toetused (18 erinevat meetet), järgnevad sissetulekust sõltumatud toetused (7 erinevat meetet) ja mitterahalised toetused (6 meetet). Seejuures on hulk toetusi, kus taotlejaid on aastas ainult mõned, kuni selliseni, mis on kujundatud vaid konkreetse isiku tarbeks. Sellises toetuste kirjuses on abivajajatel keeruline orienteeruda. Arvestades avaldusepõhisust sotsiaaltöös, võib see tähendada, et toetused ei jõua sihtrühmadeni. Ühinemine võimaldab ühtlustada piirkonna toetuste ja teenuste valikut. Ühelt poolt selleks, et tagada piirkonnas sarnane sotsiaalpoliitiline keskkond ning teiselt selleks, et parimate kogemuste põhjal kasutada sotsiaalmeetmeteks planeeritud raha võimalikult tõhusalt ja otse abivajajatele.

Kuigi ühinemisläbirääkimistel on üldjuhul surve, et säiliksid kõigi omavalitsuste kõik toetused ja need ühtlustataks kõrgeima määra järgi, on enamasti kokku lepitud, et kõrgemal tasemel ühtlustatakse enam levinud sissetulekust sõltumatud toetused (lapse sünnitoetus, ränisatoetus, matusetoetus jne) ning ülejäänud spetsiifilisemad toetused muudetakse vajaduspõhiseks. Korrastatakse ka toetusmeetmed, kus vähem levinud toetused rühmitatakse sarnase ja ühekordsete toetusmeetmete alla.

Ametnike spetsialiseerumine

Sotsiaalteenuste osutamisel on suurimaks kitsaskohaks teenistujate vähenemine spetsialiseeritus. Väikevaldades on tihti vaid üks sotsiaalvaldkonna teenistuja, kes peab tegelema kõigi sihtrühmadega (nt lapsed, pered, töötud, eakad, puuetega inimesed). Selge, et üks inimene ei suuda teha kõike. Selle tulemuseks on sotsiaaltöö, kus sotsiaaltöötaja on ennekõike avalduste menetleja ja „tulekahju kustutaja”. Selle kõrvalt ei jää aega ega võimalust sotsiaalvaldkonna arendustegevuseks ega koostööks. Sotsiaalvaldkonna võimekuse koondamine võimaldab ametnikel spetsialiseeruda ning keskenduda eri sihtrühmadele.

Teine probleemide kimp haakub sotsiaalteenustega, mis oma olemuselt ületavad ühe omavalitsuste piire, kuna kasutajaid on vähe või tegevused on lõimitud. Väikeste omavalitsuste killustunud süsteemis on siin selgelt ressursi ja koordineerimise vajadus, samas on taoline koostöö nõrgalt institutsionaliseeritud ja pole kestlik. Ühinenud ja laiemat sotsiaaltöö piirkonda hõlmavas omavalitsuses kaovad administratiivpiiridest tulenevad takistused.

Sotsiaalvaldkonna kulud ja teenuste osutamine

Ühinemiskogemuste analüüsid näitavad, et ühinemata valdades (väikestes valdades) on sotsiaalkaitse kulud elaniku kohta suuremad kui ühinenud valdades. Ka valdkonna kulude kasv pikemas perioodis on olnud suurem. Need vahed ühinenud ja ühinemata valdade vahel võivad olla isegi kuni kahekordsed. Ühelt poolt võib selliseid tendentse tõlgendada kui väikevaldade head suutlikkust märkimisväärselt sotsiaalvaldkonda panustada ning selle valdkonna tähtsust nende tegevuses. Kuid tõepärasem on ilmselt siiski tõlgendus, et ühinenud valdades on sotsiaaltoetusi vajavaid inimesi vähem ehk nad on suuremal määral hõivatud (sh on nendes valdades

maksumaksjate hulk suurem). Samuti võib seletuseks olla, et väikevaldades makstakse vaba raha oma elanikele otsetoetustena, samas ei suudeta välja mõelda struktuurseid investeringuid sotsiaalprobleemide lahendamiseks.

Üks kohalike omavalitsuste ühinemise kriitikaid on olnud, et suuremas kohalikus omavalitsuses väheneb kogukondlikkus ja ei ole enam võimalik tunda kohalikke elanikke, nende probleeme ja vajadusi, mistõttu muutub sotsiaaltöö umbisikulisemaks ning töö kvaliteet võib kannatada. Peaaegu kõigis ühinemislepingutes on kokkulepe, et praeguste valdade keskustesse luuakse teenuskeskused, mille üks peamisi funktsioone on igapäevase kogukondliku sotsiaaltöö korraldamine ja teenuste osutamine. Ühinemisest tekkiv efekt on pigem olemasolevatele kohalikele omavalitsustele teise korruse peale ehitamine, kus on võimalik välja arendada kompetentsid ja sotsiaalteenused, mis eeldavad suuremat teenuspiirkonda ja vastavad paremini väikeste ja spetsiifiliste sihtrühmade vajadustele. Sellise struktuurilahendusega säilitatakse praeguste väikevaldade tugevus osutada kogukonnas sotsiaalteenuseid ja tänu ühinemisele arendada uut võimekust.

Kokkuvõtteks

Kohalike omavalitsuste ühinemisevajaduste ja eesmärkide põhjal on sotsiaalvaldkonna suurimateks väljakutseks: a) tagada inimeste osalemine tööturul, et suurendada hõivet ning vähendada survet sotsiaalvaldkonna kuludele, b) sihistada sotsiaaltöö programmid (toetused, teenused) abi vajavatele sihtrühmadele ja c) tegeleda sotsiaaltöö spetsiifiliste ja kõrget professionaalsust nõudvate valdkondadega. Suuremates omavalitsustes saavad sotsiaalvaldkonna ametnikud spetsialiseeruda kitsamale sotsiaaltöövaldkondadele ja nii paraneb sotsiaaltöö professionaalsus ja kvaliteet. Samuti suudab suurem omavalitsus

tegeleda spetsiifiliste ja kõrget professionaalsust eeldavate sotsiaaltööhäruude ja sihtrühmadega. Suuremad omavalitsused on võimelised olema partneriks teistele sotsiaalvaldkonna asutustele, mis võiks

luua eeldused suuremaks integratsiooniks valdkonna poliitika kujundamisel ja elluviimisel. Omavalitsuste ühinemisega kaasnevad ohud saab lahendada omavalitsuse sisemise struktuurikorraldusega. **S**

Haldusreformi etapid ja tähtajad

I reformi omaalgatuslik etapp

01.01.2017 tähtaeg volikogude ühinemise otsuste ja ühinemistaotluse esitamiseks maavanemale

01.01.2017 VV määrus ühinemise kohta (ühinemised jõustuvad 15.10.17)

II Vabariigi Valitsuse algatatud ühinemiste etapp

15.02.2017 VV teeb KOVidele ühinemisetpaneku

15.05.2017 KOVidel aeg esitamiseks VV ettepaneku kohta (3 kuud)

15.07.2017 VV määrus ühinemise kohta (hiljemalt 90 päeva enne valimisi)

15.10. 2017 KOV volikogude valimised, mõlema etapi KOV ühinemised jõustuvad

Kui suured omavalitsused ühinemise tulemusel tekivad

- Eestis on praegu 213 KOVi.
- Omaalgatuslikult on ühinemas 160 kohalikku omavalitsust 47 ühinemispirkonnas.
- Suurima elanike arvuga ühineja on Pärnu linn (50 420 elanikku) ja suurima pindalaga Saaremaa vald (2580 km²).
- 26 kohalikku omavalitsust ei vasta kriteeriumile ja ei taotlenud ühinemist. Veel 19 KOVi 8 piirkonnas küll ühinevad, kuid ei täida miinimumkriteeriumi ega vasta erandi tingimustele. Hiljemalt 15. veebruariks esitab valitsus neile ühinemisetpaneku.
- Haldusreformi lõppedes on Eestis eeldatavasti ligi 75 KOVi.

Omavalitsuste olemasolevad ja võimalikud lisanduvad sotsiaalvaldkonna ülesanded

Valitsus on teinud põhimõttelise otsuse kaotada alates 01.01.2018 maavalitsused. See toob kaasa uusi ülesandeid omavalitsustele, kes võtavad maavalitsustelt üle rea olemuselt omavalitsuslikke tegevusi koos selleks vajalike vahenditega. Valitsus arutab veel mitmete ülesannete võimalikku üleandmist tulevikus riigi eri asutustelt omavalitsustele, näiteks mitmesuguste toetuste maksmist sotsiaalvaldkonnas. Eesmärk on anda üha rohkem otsustusõigust tulevastele tugevamatele omavalitsustele, sest kohapeal teatakse kõige paremini, mida inimesed vajavad.

ALLIKAS: RAHANDUSMINISTEERIUM

Sotsiaaltöö korralduse kogemus ühinenud kohaliku omavalitsuse üksuses

Mikk Lõhmus

vallavanem, Lääne-Nigula vald

Varje Paaliste

kultuuri, hariduse ja sotsiaalhoolekande osakonna juhataja, Lääne-Nigula vald

Lääne-Nigula vald oli üks neist omavalitsustest, mis moodustati kolm aastat tagasi ühinenud valdadest. Kirjeldame oma kogemust sotsiaalvaldkonna ümberkorraldamisel pärast ühinemist. See kinnitab, et uutes omavalitsustes tuleks komplekteerida alalised kohapealsete ametnikega teeninduskeskused, seda eriti hajaasustusega valdades.

Lähteseis

Lääne-Nigula vald moodustati pärast 2013. aasta kohaliku omavalitsuse volikogude valimisi Läänemaa Risti, Taebla ja Oru valdadest. Ühinenutest olid Risti ja Oru vähem kui 1000 elanikuga väikevallad ning Taebla vald umbes 2500 elanikuga keskmise suurusega vald. Lääne-Nigula vallas on kolm alevikku (Taebla, Palivere, Risti ning aleviku mõõtu välja andev Linnamäe küla) ja 34 küla. 1. jaanuari seisuga elas vallas rahvastikuregistri andmetel 4134 elanikku ja valla pindala on 509 m². Lääne-Nigula puhul on tegemist multitsentrilise valla mudeliga, mida iseloomustavad järgmised aspektid:

- ♦ Tegemist pole rõngasvallaga, puudub üks domineeriv keskus, vald ei piirne vahetult maakonnakeskusega.
- ♦ Vallas on mitu iseseisvat välja arendatud teenusepaketi (põhikool, lasteaed jne)

asulat, nende vahemaa on 10 km ja rohkem.

- ♦ Valla pindala on suurem Eesti keskmisest, valdavalt on tegemist hajaasustuspiirkonnaga.

Ühinemiseelsetes omavalitsustes rakendati väikevaldadele iseloomulikke ametiasutuste struktuurimudelit, kus puudusid eraldi osakonnad ning kõik teenistujad töötasid otse ametiasutuse struktuuris. Sotsiaaltöö spetsialistid olid olemas kõigis ühinemiseelsetes kohaliku omavalitsuse üksustes (Oru vallas abivallavanem), oma sisult olid nad universaalsed ametnikud (st killustunud funktsioonidega).

Milliste lahendusteni jõuti

Võrreldes seniste väikevaldade juhtimismudelitega eeldas ühinenud valla juhtimine hoopis uusi lahendusi. Ilmselt tuli arvestada

vahemaa ja hallatava territooriumi pindala olulise suurenemisega ning kaaluda, kuidas säilitada kodanikulähedane teenindus ning kasutada ära kõik ühinemise eelised. Sotsiaaltöö puhul tähendas see ka ühest küljest erinevaid asulatüüpe (älevikud on pigem linnalised asulad) ja teisalt ulatusliku hajaasustust.

Ühinemise käigus otsustati, et kuigi uue valla keskuseks saab Taebla, siis endistes vallakeskustes Ristil ja Linnamäel jäävad toimima elanikulähedast teenust pakkuvad valla teeninduskeskused. Risti teeninduskeskuses töötab kaks ametnikku: sotsiaaltöö spetsialist ja abivallasekretär. Linnamäe teeninduskeskuses on samuti kaks ametnikku: sotsiaaltöö ametnik ja valla haridusnõunik. Valla teeninduspunkt asub ka Palivere älevikus, kuid seal kohapeal ametnikku ei ole, kord nädalas võtab vastu sotsiaalspetsialist.

Nagu juba eelmises lõigus mainiti, siis mõlemas teeninduskeskuses töötab üks sotsiaalametnik ning Taeblas, kuhu on koondunud valla ametnikkond, on kaks sotsiaalvaldkonna ametnikku: sotsiaaltöö spetsialist ja lastekaitse spetsialist. Seega avaliku teenistuse seaduse mõistes töötab Lääne-Nigula vallas neli sotsiaalvaldkonna ametnikku, lisaks on sotsiaalvaldkonna struktuuris veel kolm hooldustöötajat ja sotsiaaltranspordijuht. Tuleb ka ära märkida, et sotsiaalasutustest tegutseb Lääne-Nigula vallas kaks hooldekodu, üks neist Orul ja teine Ristil.

Seega on praegu rakendatud vahevarianti, kus ametnikud on osaliselt spetsialiseerunud – igal sotsiaaltöötajal on oma teeninduspiirkonna igapäevaste sotsiaaltöö teemade lahendamise kõrval ka ülevallalised funktsioonid (sotsiaaltoetused, sotsiaalteenused, lastekaitse). Lisaks spetsialiseerumisele on ametnikud sotsiaalhoolekande valdkonnas oma nn

territoriaalsed üldametnikud, kes peavad kindlaks tegema probleemi, hindama selle lahendamise võimalusi ja vajadusel kaasama valdkonnale spetsialiseerunud ametnikku. Risti piirkonna sotsiaalametnik tegeleb kogu vallas ka sotsiaaltoetustega, jälgib eelarve täitmist, koostab aruandeid, valmistab ette vajalike õigusaktide eelnõud. Üks Taebla sotsiaalametnik tegeleb lisaks piirkondlikule sotsiaaltööle valla sotsiaalteenuste, sotsiaaltranspordi, koduteenuse, tugiisiku, hooldusteenuse korraldamise ning vastava valdkonna õigusaktide ettevalmistamisega. Sotsiaalhoolekande osakonna juhataja on samas ka Oru piirkonna sotsiaalametnik. Lastekaitsespetsialist tegeleb enamasti valdkondliku tööga, aga osaliselt ka Taebla piirkonna klienditööga.

Sotsiaaltöö korralduse sisu poolest on võimalik klienditööd jagada, eriti oluline on see väikestes piirkondades, kus mõne juhtumi lahendamine on raskendatud sotsiaaltöötaja isikliku seotuse tõttu. Tuleb ette ka olukordi, kus klient soovib asjaajamist korraldada hoopis teise piirkonna sotsiaaltöötajaga, oleme ka sel puhul paindlikud, oluline on, et inimene saaks oma probleemile parima lahenduse.

Valdade ühinemisel oli üldine põhimõte, et inimeste igapäevases elukorralduses ei tohi midagi halvemaks minna, eriti tundlik on sotsiaaltöö sihtgrupp. Kõik vallas kehtivad sotsiaaltoetuste määrad ühtlustati ühinenud valdades kehtinud kõrgeima määra järgi. Kui mõnes vallas enne üldse puudus mõni toetus (näiteks matusetootus või ei tasutud huvihariduses õppija kohatasu), siis sellised toetused laienesid kõikidele vallaelanikele. Pärast ühinemist oli kogu vallas võimalik hakata pakkuma sotsiaaltransporditeenust, samuti koduteenust. Uue teenusena on rakendatud näiteks häirenuputeenus.

Kokkuvõtteks

Võime kinnitada, et valla teeninduskeskused on soovitatav komplekteerida alaliselt kohapeal töötava ametnikuga (ametnikega), mitte korraldada ametnike vastuvõtte üksnes keskuses. Kindlasti peaks teeninduskeskus paiknema valdades, kus suuremate keskuste vahe on 15–20 km või piirkonnad on ruumiliselt eraldatud (sood, metsamassiivid jms).

Ühinenud valla kolme esimese aasta kogemuse põhjal võime väita, et suurematest keskustest kaugemal asuvates hajaasustusega maapiirkondades on mõistlik jätkata mudeliga, kus piirkonna sotsiaaltöötaja tegeleb kõigi kliendirühmadega ja korraldab nn igapäevast juhtumi(klienditeenindus)tööd. Praktika näitab, et umbes 60–70% teeninduskeskuste külastustest on seotud sotsiaaltöö teemadega ja tihti on just sotsiaaltöötaja valla esindaja piirkonnas ja abivajaja jaoks esmane päästerõngas. Üha olulisemaks muutub see olukorras, kus käimasoleva haldusreformiga muutuvad vallad veel suuremaks ja vahemaad veel pikemaks.

Jah, arvestades „ideaalset bürokraatia-mudelit” võib see kõik tunduda ebaefektiivne,

kuid hajaasustusel on oma spetsiifika ning sotsiaaltöötaja on enam kui bürookraat – tihti kujuneb ta just selle kogukonna identiteedi üheks võtmeisikuks.

Samavõrd tähtis on valdkondliku kompetentsi tagamine valla halduskeskuses. Oma igapäevases töös tunneme kõige suuremat puudust sotsiaalvaldkonna arendus- ja kvaliteedijuhist ning sotsiaalteemadega tegelevast juristist, sest käsitletavat juhtumid muutuvad üha keerulisemaks ja komplekssemaks ja ei saa eeldada, et kõik ametnikud peaksid kõikide nüanssidega kursis olema. Samuti vajavad arendamist nõustamisteenused.

Kõik see eeldab väga head meeskonnatöö korraldust ja sellele valdkonnale on tulevikus vaja kindlasti rohkem panustada. Seda eriti olukorras, kui vallad ühinevad. 2017. aastal ühinevad Lääne-Nigula vallaga ka Martna, Kullamaa, Noarootsi ja Nõva vald, siis on lisaks valla halduskeskusele veel seitse teeninduskeskust, kus igäühes sotsiaalametnik. Sotsiaaltöö on võrgustikutöö ja seda mitte ainult kliendivõrgustiku, vaid ka valla sotsiaaltöö korralduse mõistes **S**

Haldusreformist ja sotsiaalteenustest Hiiumaa näitel

Riho Rahuoja

Hiiumaavanem

Haldusreform käib täie hooga ja piiride tõmbamise kõrval on valmis saanud hulk sisulisi ühinemiskokkuleppeid, kus on olulisel kohal teenused

elanikele. Enamasti on erineva töökorraldusega ning toetuste ja teenuste tasemega omavalitsuste liitumisel võetud üle kõrgema standardiga

teenused, suuremad palgad ja toetused. Ometi kardetakse, et liitumisel teenused halvenevad või muutuvad vähem kättesaadavaks. Kas see nii ka on, vaatleme allpool Hiiumaa näite varal.

Hiiumaal on üks kahe omavalitsuse liitumine juba toimunud: 2013. aastal ühinesid Kärddla linn ja Kõrgessaare vald Hiiu vallaks. Kiire reformimissoovi ja võimuvõitluse tõttu on sellest liitumisest jäänud inimestele negatiivne kuvand. Rahvale tundub, et väiksemale – Kõrgessaarele – on liiga tehtud ning kasu on saanud suurem asjaosaline, Kärddla. Kuna üks olulistest valdade ühinemise näitajatest on teenuste kättesaadavus ja kvaliteet, annan põgusa ülevaate viimase paari aasta, ehk ühinemisjärgsetest muudatustest sotsiaalvaldkonnas.

Mis on toimunud ühinenud Hiiu vallas

Sotsiaalteenuste ja toetuste suhtes rakendati ühinemisel põhimõtet, et toetused ja teenused tuleb ühtlustada kvaliteedilt, kättesaadavuselt ja suuruselt ülespoole. Oli üks erand: koduteenus eest tasumisel võeti ühinenud vallas aluseks Kõrgessaare vallas kehtinud kord, mis sidus teenuse hinna pensioni suurusega. Võrreldes varem Kärddla teenusekasutajatele kehtinud kindla summaga muutus mitmel kliendil koduteenus kallimaks.

Sellega seoses meenub mulle juhtum, kui olin sotsiaalala asekanterina töövarjuks Kõrgessaare valla hooldustöötaja Tõnis Ülemaantee juures. Tõnis on üks Hiiumaa põlisemaid hooldustöötajaid, kes oma hoolealuste külastamiseks peab tavaliselt tegema sajakilomeetrise ringi. Üks tema hoolealustest oli väga mures oma pensionitõusu pärast, kuna seoses sellega kallines ka tema koduhooldusteenus. Suures mures jäi tähelepanuta, et teenuse kallinemisele umbes 2 euro võrra lisandus samas pensionile 20 eurot ...

Ühinenud vallas viidi teenused ja toetused ühtsetele alustele järk-järgult ning 2015. aastaks olid need mõlema endise valla elanikele ühesugused

ja samadel alustel kättesaadavad. Kõrgessaare valda laienes omasteholdajate korraldatud tegevus, koduteenusel lisandus pediküüriteenus, oluliselt paranes sotsiaaltranspordi kättesaadavus, suurenesid lastetoetused. Kõrgessaare endise vallamaja ruumid remonditi ja anti päevakeskuse käsutusse. Teenuste osutamise eest asus vastutama Hiiu Valla Sotsiaalkeskus, keda on tunnustatud EQUASS Assurance sertifikaadiga.

Hiiu valla poolt läbi viidud rahulolu-uuringu kohaselt olidki elanikud kõige rohkem rahul Hiiu Valla Sotsiaalkeskuse tegevusega. Eraldi toodi välja professionaalne juhtimine, kvalifitseeritud ja kogemustega töötajad, kliendikesksus ja teenuste kõrge kvaliteet, tihe koostöö lastevanematega, invatranspordi hea kättesaadavus, elanike informeeritus teenustest jne. Tulenevalt teenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse paranemisest ning muudatustest toetuste arvestamisel on endised Kõrgessaare valla elanikud ühinemisest tublisti võitnud ja ka Kärddla elanike jaoks on olukord muutunud paremaks.

Suurema omavalitsuse eelised

Haldusreformi seaduses kirjeldatud kriteeriumite alusel saab Hiiumaal tulevikus olla ainult üks omavalitsus. Paraku täna sellise kokkuleppeni veel jõutud ei ole ning kaks väiksemat omavalitsust, Emmaste ja Pühalepa, ühinemisirääkimistes ei osale. Põhjuseks on mainitud ka kartust teenuste kvaliteedi ja kättesaadavuse halvenemise pärast, näitena tuuakse Hiiu valda. Samas põgus ülevaade Hiiu valla teenuste kvaliteedist ja kättesaadavusest tõestab hoopis vastupidist. Lisaks sotsiaalvaldkonnale leiame positiivseid arenguid ka haridusvaldkonnast, kus edukalt toimib Kõpu õppekoht ja tööd jätkab Lauka kool. Kärddla hariduselu on elavdanud uue riigigümnaasiumi valmimine.

2016. aasta jaanuaris viis SA Tuuru (maakondlik arenduskeskus) läbi sotsiaalministeeriumi poolt tellitud projekti „Tööturul osalemist toetavad hoolekandeteenused”.

Projekti käigus korraldatud rühmatööde ja küsitlustega selgitati välja sotsiaalteenuste arendusvajadus Hiiu maakonnas. Kõige olulisemaks peeti eakatele ja puuetega inimestele eluruumide tagamist koos intervallhoolduse ja päevahoiuteenusega, järgnesid väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus ja maakonnaülene sotsiaaltranspordi teenus.

Juba praegu on üldhooldusteenuse osutamine maakonnaülene: Tohvri hooldekodus saavad teenust kõik Hiiumaa inimesed, septembrist osutab eakatele intervallhooldust SA Hiiumaa Haigla. Nimetatud teenustele on Hiiumaal suur nõudlus ja järjekorradki tekkinud. Kärldas, Hiiu Valla Sotsiaalkeskuses, osutatakse teenust kõigi omavalitsuste erivajadustega tööcalistele isikutele ja sügava ning raske puudega lastele.

Üldhooldekodu kõrval vajame vahepealset varianti, eeskätt eluaseme pakkumist koos toitlustamise ja päevase järelevalvega ning päevahoiuteenust. Arvestades nende teenuste vajajate vähesust ja eripalgelisust, on arukas korraldada teenuseid ühiselt ja koordineeritult.

Vajadusest ühtse sotsiaaltranspordi järele on palju räägitud, kuid seni tulemusteta. Kuna sotsiaalteenuseid osutatakse eri kohtades ja perearstide arv on vähenenud, on sotsiaaltranspordi kättesaadavus muutunud oluliseks küsimuseks. Nüüdseks oleme Hiiumaal edukalt lõiminud koolitranspordi ühistranspordiga, sellest on võitnud nii kohalikud omavalitsused kui ka maavalitsus ühistranspordi korraldajana. Otstarbekas on kaasata samasse logistilisse võrku ka sotsiaaltransport. Mõned aastad tagasi, kui töötati välja üleriigiline transpordi arengukava, tegin ettepaneku lisaks

koolitranspordile lõimida ühistranspordiga ka sotsiaaltransport. Siis ei leidnud ettepanek arengukava juhtrühmas toetust. Täna on aeg selle teema juurde tagasi tulla, sest ühes suures omavalitsuses on transpordi probleemi lahendamine lõimimise teel kindlasti kiirem ja tulemuslikum: ühistranspordi põhiliinid muutuksid kiiremaks ja sotsiaaltranspordi teenus graafikupõhise asemel vajadusepõhiseks.

Hiiumaal on ühe valla puhul lisaks ülal loetletutele sotsiaalvaldkonnas teisigi eeliseid. Väikeses omavalitsuses on sotsiaaltöötaja tööpõld väga killustunud. Ta on sunnitud tegelema kõigi sihtgruppidega, ennetustööga, tegema sisulist tööd, arendama teenuseid, ja seda tihti juhtides nii sotsiaal- kui haridusvaldkonda. Suurem omavalitsus võimaldaks töötajate spetsialiseerumist tööks puuetega inimestega, eakatega, laste ja peredega. Oluliselt võidaks ennetustöö, mis praegu on pigem vaeslapse osas. Tekiks parem tööjaotus, suureneks projektides osalemise võimekus, valmisolek teha laiemat koostööd valitsusväliste organisatsioonidega. Suure valla sotsiaaltöötajad ei oleks oma klienditöös üksi, sest meeskonna tugi ja jagatud vastutus suurendab kõigi töötajate kompetentsust ning ennetab läbipõlemist. Võidab nii klient kui töötaja.

Kokkuvõtteks võib tõdeda, et vähemalt sotsiaalvaldkonna teenuste puhul ei maksa haldusreformist tulenevat ühinemist karta. Senine kogemus näitab, et suurema omavalitsuse puhul võimekus kasvab ning teenuste kvaliteet ja kättesaadavus paraneb. Lõppkokkuvõttes on ka elanikud rohkem rahul. Kindlasti saaks selliseid näiteid tuua ka teiste valdkondade teenuste puhul. Koos on parem. S

Kohaliku omavalitsuse väljakutsed sotsiaalteenuste osutamisel

Kristi Ploom

õiguskantsleri nõunik

Õiguskantsler saatis 2016. aasta oktoobri lõpus kõigile kohalikele omavalitsustele märgukirja, kus juhtis tähelepanu omavalitsuse kohustustele sotsiaalteenuste osutamisel. Aastate jooksul on õiguskantslerini jõudnud kirju inimestelt, kes leiavad, et nemad või nende lähedased pole saanud enda eluga toimetulekuks vajalikke teenuseid või rahalist abi teenuste eest tasumisel. Samuti on ilmnunud probleeme kohalike omavalitsuste õigusaktides sätestatuga.

Järgnevalt käsitlengi täpsemalt omavalitsuse abistamiskohustust. Sotsiaalteenuste temaatika on väga lai, seega ei ole võimalik ühes artiklis kõiki probleeme lahata ning teemasid jätkub ka edaspidiseks.

Omavalitsuse abistamiskohustus

Inimeste iseseisva toimetuleku toetamiseks ja suurendamiseks sätestas Riigikogu 2016. aastal jõustunud sotsiaalhoolekande seaduses (SHS), et iga kohalik omavalitsus peab olema valmis korraldama oma elanikele kümne sotsiaalteenuse osutamist. Sellest aastast lisandus loetellu veel üks.

Kohustuslikud sotsiaalteenused on: koduteenus; väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus; tugiisikuteenus; täisealise isiku hooldus; isikliku abistaja teenus; varjupaigateenus; turvakoduteenus;

sotsiaaltransporditeenus; eluruumi tagamine; võlanõustamine; lapsehoiuteenus.

Sotsiaalteenuste korraldamise kohustus hõlmab kolme suuremat ülesannet:

- 1) tagada seadusega nõutavate sotsiaalteenuste olemasolu
- 2) selgitada välja inimese abivajadusele vastav abi
- 3) vajadusel osaleda sotsiaalteenuse kulude katmisel.

Sotsiaalteenuste olemasolu

Igal kohalikul omavalitsusel lasub kohustus tagada oma elanikele vajaduse ilmnemisel sotsiaalteenuste kättesaadavus. Selleks tasub läbi mõelda, mis on iga teenuse eesmärk ja kuidas omavalitsus seda oma inimestele kõige tulemuslikumalt korraldada suudab.

Järgmiseks tuleb leida viis, kuidas teenused kättesaadavaks teha, sh millist menetluslikku rada pidi inimene sotsiaalteenusele jõuab. See n-ö teenusele jõudmise teekond (ehk teenuse osutamise kord) tuleb omavalitsusel kehtestada oma määrusega. Omavalitsuse otsustada jääb, kas kehtestada üks üldine kord kõigi teenuste kohta või iga teenuse kohta eraldi. Peaasi, et see tagaks piisava õigusselguse, võimaldaks abivajadust terviklikult hinnata ja eesmärgipäraselt abi anda.

Kohalik omavalitsus peab korra kehtestamisel silmas pidama, et sellega ei seataks võrreldes SHSs ja muudes õigusaktides sätestatuga piiravaid tingimusi ehk et omavalitsus ei asuks reguleerima küsimusi, mida seadusandja on juba ära otsustanud. Näiteks ei või sätestada, et sotsiaaltransporditeenust korraldatakse vaid töölkäimiseks (aga mitte avalike teenuste kasutamiseks ega õppeasutusse sõitmiseks) või et arsti juurde minekuks saab sotsiaaltransporditeenust vaid siis, kui samal ajal ei ole autoga muid sõite plaanis. Samuti ei tohi korras sätestada, et teenust saab kasutada vaid juhul, kui abivajajal puuduvad ülalpidajad (kuna ülalpidajatel puudub kohustus sotsiaalteenuste osutamist ise korraldada, vaid ainult piiratud juhtudel rahastada). Samuti ei ole õigust sätestada, et teenuseid saavad vaid need, kes ka tegelikult omavalitsuse territooriumil elavad. Omavalitsuse kohus on korraldada sotsiaalteenuseid kõigile inimestele, kes on rahvastikuregistri järgi selle valla või linna elanikud. On mõistetav, et keerulisem on korraldada näiteks isikliku abistaja teenust Rõuge valda sisse kirjutatud inimesele, kes pool nädalast elab-töötab Tallinnas, kui ainult Rõuges elavale ja toimetavale inimesele. Sobiv lahendus võib olla sellisel juhul koostöö Tallinnaga. Kui omavalitsus otsustab jätta teenuse osutamata, võib inimene üldse abita jääda, sest ka ükski teine omavalitsus ei pea teda abistama.

Läbi tuleb mõelda seegi, kes konkreetset sotsiaalteenust omavalitsuses pakkuma hakkab. Siin on omavalitsusel kaks valikut: kas teha seda ise või otsida teenusepakkuja. Ka siis, kui omavalitsus ei suuda leida teenusepakkujaid oma territooriumilt, ei saa ta teenust osutamata jätta. Vajadusel tuleb teha koostööd teiste omavalitsustega, otsida neist teenusepakkujat, motiveerida kohalikke ettevõtlikke inimesi teenust pakkuma või teha seda ise. Kui omavalitsuses konkreetsel

ajahetkel ei ole mõne teenuse vajajaid, ei pea loomulikult hoidma selleks ressursi ootel, kuid kui inimest on vaja abistada, peab omavalitsus olema valmis teenust pakkuma.

Vajadustele vastav abi

Oluline nüanss sotsiaalteenuste juures on see, et inimesel ei ole automaatselt õigus konkreetsele kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenusele, vaid tema vajadusele vastavale abile. Vajadused, mille puhul abi anda, on ära toodud sotsiaalhoolekande seaduses iga sotsiaalteenuse juures. Näiteks tuleb puudega inimesele abi anda, kui tal pole võimalik puude tõttu isiklikku või ühistransporti tööleminekuks kasutada või kui inimene vajab puude tõttu kodustes tingimustes toimetulemisel abi.

Esmalt tuleb omavalitsusel inimese abivajadust objektiivselt ja terviklikult hinnata, et aru saada, kas ja millistes tegevustes ning mil määral inimene abi vajab. Abivajaduse terviklik hindamine tuleb läbi viia ka siis, kui inimene pöördub omavalitsusse konkreetse sotsiaalteenuse sooviga.

Kui inimese konkreetne abivajadus on välja selgitatud, tuleb leida selle katmiseks sobiv lahendus. Milline on aga sobiv abi? Ühest vastust sellele küsimusele pole ning ka pealtnäha samasuguste vajadustega inimestele võib sobida erinev abi. Kõik sõltub nii inimese toimetulekuvõimest, teda ümbritsevast elukeskkonnast, tema soovidest, motivatsioonist kui ka muudest teguritest. Sobivaima abi leidmiseks on oluline kuulata inimese soov ära, panna ennast tema olukorda ning otsida koos parimat võimalikku lahendust. Kui näiteks sügava liikumispuudega pereema vajab abi vaid päevaseks ajaks, mil tema pereliikmed on ära, ja ta ise soovib elada kodus oma mehe ja laste juures, siis ei pruugi olla paslik ega inimlik teda hooldekodusse suunata. Küll aga võib olukorda lahendada kodu kohandamine, päevane hooldus, isiklik abistaja, koduteenus või muu toetav meede.

Eelnev näitab, et iga inimene ja tema olukord on ainulaadne, seepärast ei ole universaalseid lahendusi igaks olukoraks kellelgi võimalik sahtlist võtta ning igale olukorrale ongi oma lahendus. Piltlikult öeldes tuleb igale abivajajale pakkuda rätsepatööna valminud ülikonda. Kahtlemata paneb rätsepatöö kohalikule omavalitsusele suurema vastutuse ning on aeganõudvam. Teisalt aga tagab selline lähenemine inimesele abi, mis just teda konkreetses olukorras kõige paremini aitab.

Sobiva abi kindlaks tegemisel pole sotsiaaltöötaja jäetud ükski. Selleks on tal kasutada SHS §-s 3 sätestatud sotsiaalhoolekandlise abi andmise ja sotsiaalseadustiku üldosa seaduses (SÜS) toodud põhimõtted. Sotsiaalhoolekandlise abi põhimõtetest olulisim on inimese vajadustest lähtumine – kui pakutud abinõu inimest ei aita, on ressursi kulutatud asjata. Samuti on oluline anda abi nii palju, et see kataks inimese vajaduse ära. Arvestada tuleb ka teiste põhimõtetega. Sealhulgas eelistada teenust, kus inimene saab oma elu võimalikult iseseisvalt korraldada. Näiteks kui eakas tuleb kodus enam-vähem toime, kuid vajab abi toidu ja küttepuude tuppa toomisel, annab koduteenus või täisealise isiku hooldaja kindlasti inimesele võimaluse oma elu iseseisvamalt korraldada kui hooldekodus elades.

Vajaliku abi andmisel on oluline järgida ka SÜSs sätestatud põhimõtteid. Nii näiteks paneb see selgelt abivajajale kohustuse teha koostööd ja aidata kaasa sobiva abi väljasegitamisele, ning sätestab ka, et eelkõige vastutab oma toimetuleku eest inimene ise. Vajadusel peab omavalitsus kõiki neid (ja muidki) põhimõtteid ja kohustusi inimesele selgitama. Kogu menetluse jooksul tuleb inimest kohelda väärikalt.

Teenuse eest tasumine

Kui sobiv teenus on välja selgitatud ning inimene on ise võimeline teenuseosutajaga kokku

leppima teenuse saamise täpsemates asjaoludes ning selle eest ka tasuma, võivad omavalitsuse kohustused sellega lõppedagi. Kui abivajaja aga jääb hätta sobiva teenuseosutaja valikul või tasu maksmisel, peab omavalitsus teda aitama.

Kui inimene sotsiaalteenuse eest maksta ei jõua, tuleb omavalitsusel välja selgitada, mil määral ta on võimeline (vajadusel ülalpidajate abiga) teenuse eest tasuma ja mil määral peab omavalitsus appi tulema.

Tasu ei või võtta kõigilt ühesuuruses summas. SHS § 16 kohustab omavalitsust hindama, kas ja mil määral on inimene võimeline teenuse eest tasuma, arvestades nii teenuse mahtu, maksumust kui ka inimese ja tema pere majanduslikku olukorda. Oluline on aga, et tasu suurus ei takistaks abi saamast. Kindlasti ei tohiks inimene seista valiku ees, kas osta toitu ja lastele talverõivaid või tasuda isikliku abistaja teenuse eest.

Kui teenuse vajajal endal pole raha piisavalt, tuleb appi tulla tema perel. Vastupidiselt laialt levinud arusaamale ei pea pereliikmed täisealist ise hooldama. Ülalpidajatel on seaduse järgi kohustus anda ülalpidamiseks raha. Erisus kehtib vaid alaealiste laste ülalpidamisel. Küll aga võib ülalpidaja soovi korral oma kohustust täita ise hooldades (kui ka hooldust vajav pereliige sellega nõus on).

Tasumisel peavad inimest abistama ainult need lähedased, kellel on ülalpidamiskohustus. Perekonnaseaduse järgi on see täisealistel lastel ja lapselastel, vanematel ja vanavanematel ning abikaasadel. Kooseluseaduse järgi peavad teineteist ülal pidama ka registreeritud elukaaslased. Seega vennad-õed või registreerimata kooseluse elavad elukaaslased pole kohustatud teineteisele abi andma.

Enne ülalpidajatelt raha nõudmist tuleb omavalitsusel hinnata (kui kohus pole seda veel teinud), kas ja kui palju nad peavad maksma, võttes arvesse perekonnaseaduse §-des 102 ja järgnevates sätestatud. Võib ka

juhtuda, et ülalpidaja keeldub õigustamatult abivajat toetamast. Sel juhul võib omavalitsus paluda inimesel ülalpidajatelt kohtu kaudu elatist nõuda. Kui aga inimene vajab teenust kohe või ta pole võimeline elatist nõuet esitama, tuleks omavalitsusel tasuda teenuse eest esmalt ise. Sel moel asub omavalitsus täitma ülalpidajate asemel ülalpidamiskohustust. Võlaõigusseaduse alusel on omavalitsusel õigus teenuse eest tasutud summad ülalpidajatelt sisse nõuda. Täpsemalt on neid teemasid varem käsitlenud õiguskantsleri nõunikud ka Sotsiaaltöö ajakirjas¹.

Teenuse kulude katmise juures on veel üks keeruline küsimus: kas nõuda inimese vara müüki. See temaatika on väga mitmetahuline ning väärib eraldi käsitlemist. Lühidalt aga – enne kui asuda nõudma inimeselt vara müümist, tuleks omavalitsusel mõelda, kas sellel oleks lõppkokkuvõttes üldse mõtet. Analüüsimist vajavad küsimused alates sellest, kuidas mõjub inimesele tema vara müümine tema eluõhtul, lõpetades sellega, kas abivajaja varanatukese müük toob üldse loodetud tulu.

Omavalitsuse eelarve

Kuivõrd riik on näinud igale omavalitsusele ette kohustuse osutada neid 11 sotsiaalteenust abivajajale sobivas mahus, peab ta andma

omavalitsustele selle ülesande täitmiseks ka piisavalt raha. Seda peab olema piisavalt nii teenuse olemasolu tagamiseks, sobiva abi väljaselgitamiseks kui ka teenuse eest tasumiseks. Piisava raha olemasolu mõjutavad muu hulgas nii ülesande täitmisele sätestatud nõuded (nt osutada sotsiaaltranspordi töölkäimiseks ja õppeasutusse sõitmiseks) kui ka riigi üldine sotsiaalmajanduslik olukord. Seejuures ei või omavalitsus käed rüpes oodata, millal talle piisavalt raha eraldatakse. Puudujäägiohu korral tuleb tal juba varakult sellele tähelepanu juhtida. Kui riik vajalikku raha ei taga, on omavalitsusel õigus pöörduda kohtu poole.

Selleks et riigi eraldatud rahast piisaks sotsiaalteenuste korraldamiseks, peab ka omavalitsus ise hoolikalt jälgima, et raha kasutataks säästlikult ja otstarbekalt. Näiteks kui inimese abivajadust on võimalik katta koduteenuse või isikliku abistaja teenusega, ei pruugi inimese üldhooldusteenusele saatmine (mis on üldjuhul kallim kui inimese abistamine kodus) olla otstarbekas. Samuti ei pea omavalitsus inimesele eluruumi tagama elu lõpuni, vaid ainult ajaks, mil ta vajab abi. Kahtlemata võib omavalitsus olla heldem, kui seadusandja on ette näinud, kuid omavalitsus peab seejuures jälgima, et kõik kohustuslikud ülesanded saaksid seejuures täidetud. **S**

¹ Muller, K., Allikmets, M. (2014). Üldhooldekodu kulude katmine. *Sotsiaaltöö*, 4, 30–34.

Sotsiaaltransporditeenuse arendamisest

Kristiina Tuisk

hoolekande osakonna nõunik, sotsiaalministeerium

Sotsiaaltransporditeenuse arendamist peetakse oluliseks kõigis maakondades, kuna sellest oleneb paljude hoolekande- ja tervishoiuteenuste kättesaadavus. Sotsiaalministeeriumis on väljatöötamisel sotsiaaltransporditeenuse ühtse osutamise mudel, mis hõlmab nii infotehnoloogilist lahendust kui ka ühtselt korraldatud operaatori- ja veoteenust.

Teenuse miinimumnõuded

Jaauanuaris 2016 kehtestati uue sotsiaalhoolekande seadusega (SHS) miinimumnõuded mitmetele kohalike omavalitsuste (KOV) osutatavatele teenustele. Üheks neist on sotsiaaltransporditeenus. Seaduse järgi on KOV kohustatud pakkuma transporditeenust inimestele, kes ei saa oma puude tõttu üldse kasutada isiklikku või ühissõidukit või see on oluliselt raskendatud. Teenuse peamine eesmärk on võimaldada puudega inimesele teistega võrdsetel alustel transporti, et ta saaks liikuda võimalikult iseseisvalt, kui tal on vaja saada tööle või kasutada mõnda avalikku teenust. Avalike teenuste all on mõeldud haridusteenuseid, tervishoiuteenuseid (sh pere- või eriarsti külastamine, haiglasse minek, apteegi külastamine), postkontori või pangakontori külastamist, kommunaalteenustega seotud asjaajamisi, samuti sotsiaalteenuste kasutamist jne. KOV võib võimaluse korral pakkuda transporditeenust ka laiemale sihtgrupile (nt eakatele, erinevate erivajadustega inimestele, raskustes perele) ja ka eelpool loetlemata

teenuste kasutamiseks.

Sotsiaaltransporditeenust võib korraldada nii juhu-, liini- kui ka taksoveona. KOVil on kohustus kehtestada sotsiaaltranspordi kasutamise kord, milles sätestatakse teenuse tingimused ja hinnakiri. Vastav kord peab olema avalikult kättesaadav kas kohalikus omavalituses või selle kodulehel.

Kohalik omavalitsus võib sotsiaaltransporditeenuse eest võtta tasu, kuid selle suurusel on kindlad reeglid. Näiteks liiniveona osutatava sotsiaaltransporditeenuse puhul ei tohi võtta isikult suuremat tasu, kui ta maksaks samas piirkonnas sama vahemaa läbimisel ühis-transporti kasutades. Liiniveona osutatava sotsiaaltransporditeenuse all on mõeldud sellist transporditeenust, kus reisijate vedu toimub kindlate vaheaegade järel kindlal marsruudil ning reisijad võetakse peale ja lastakse välja kindlates peatustes. Näiteks invabuss liigub kindlal marsruudil ja kellaagadel ning inimene saab sellega oma toimingute sooritamisel küll arvestada, kuid ta ei saa seda ise muuta. Kui inimene soovib selliselt korraldatud teenuse

asemel kasutada näiteks invataksot, mille puhul tagatakse inimesele vedu tema soovitud sihtkohta tema valitud ajal, siis võib teenuse eest küsida suuremat tasu kui liiniveo puhul. Lihtsamalt öeldes: KOV küll tohib teenuse eest sõitjalt tasu küsida, kuid kehtestatud tasu peab olema inimesele taskukohane ja võimaldama tal teenust kasutada.

Probleemid teenuse osutamisel

2016. aasta suvel selgitasid maakondlikud arenduskeskused sotsiaalministeeriumi tellimusel välja sotsiaalteenuste osutamise ja arendamise vajadust maakondades aastatel 2016–2020¹. Analüüsi tulemustest selgus, et just vajadust sotsiaaltranspordi arendamise järele peeti kõige olulisemaks kõigis maakondades. Ühtlasi selgus, et sotsiaaltransporditeenus on teistest sotsiaalteenustest väga erinev: selle olemasolust ja kvaliteedist oleneb paljude teiste riiklike hoolekande- ja tervishoiuteenuste kättesaadavus. See tähendab, et KOVides, kus sotsiaaltransporditeenus puudub või on korraldatud puudulikult, on oluliselt väiksemad ka teenust vajavate inimeste võimalused tööl käia ja/või avalikke teenuseid kasutada. See aga omakorda tähendab, et erivajadustega inimesed jäävad paljudest ühiskondlikest tegevustest ja teenustest kõrvale.

Maakondades läbi viidud uuringutest selgusid ka KOVide probleemid sotsiaaltransporditeenuse osutamisel. Ilmnes, et nii selle teenuse kättesaadavus kui ka kvaliteedikriteeriumid on KOVides väga erinevad. Paljudes omavalitsustes pakuvad sotsiaaltransporditeenust omavalituste sotsiaaltöötajad ise, kui neil selleks vaba aega jääb, või on teenus liidetud koduteenuse juurde. Eriti terav on probleem ääremaal

väikevaldades, kus suur osa sotsiaaltöötaja ajast läheb puuetega ja eakate inimeste arsti juurde viimisele. Lisaks on väikesel KOVidel raske korraldada teenust hangete kaudu, sest lepingute mahud on väikesed ning ei pruugi olla pakkujatele atraktiivsed. Vajadust sotsiaaltranspordi järele maal suurendab ka see, ühistransport ei sõida vajalikul ajal või ei ole ligipääsetav. Uuringute tulemuste põhjal võib väita, et hoolimata kehtestatud nõuetest ei ole sotsiaaltransporditeenus igas KOVis korraldatud, pole kõigile klientidele ühtlaselt kättesaadav või seda osutatakse piiratud mahu, mis ei kata inimeste vajadust.

Üle-eestiline täisteenusel põhinev mudel

Andmete kogumise käigus toimunud maakondlikel arendusseminaridel osalejad edastasid sotsiaalministeeriumile ootuse, et sotsiaaltransporditeenuse paremaks korraldamiseks on vaja ühtset lahendust, mida oleks võimalik rakenda üle Eesti. Sellest tulenevalt võttiski sotsiaalministeerium nõuks koostada sotsiaaltransporditeenuse kontseptsioon ning selle põhjal ka toetusmeede sotsiaaltransporditeenuse arendamiseks. Koostöös erinevate partneritega (majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, Maanteeamet jt) otsustati töötada välja ühtne mudel, mis võimaldaks kõigil KOVdel sarnastel alustel sotsiaaltransporditeenust osutada. Selleks analüüsiti võimalikke alternatiive ning nende mõjusid ja selgitati välja, mis võiks olla kõige sobilikum lahendus, mille arendamist toetada.

Eri võimalusi analüüsides pidasime silmas nii teenuse optimaalset korraldamist kui ka seda, et see võimalikult hästi arvestaks eri puute ja tegevuspiirangutega inimeste vajadustest. Lisaks oli meie jaoks ülioluline, et välja töötatav lahendus ning selle põhjal

¹ Analüüs on kättesaadav sotsiaalministeeriumi kodulehel www.sm.ee -> uudised ja pressinfo-> uuringud ja analüüsid.

arendatav teenus oleks kestlik ka pärast aastat 2020, kui lõpeb struktuurfondide rahastus. See tähendab, et sotsiaalministeerium küll algatab struktuurifondide toel ühtse täisteenusel põhineva mudeli loomise, katsetamise ja teenuse arendamise, kuid seejärel tuleb sotsiaaltransporditeenust rahastada kohalike omavalitsuste eelarvest. On mõistetav, et kohalike omavalitsuste võimekust ja majanduslikku olukorda 2021. aastal on raske täpselt prognoosida, kuid just seetõttu tulebki tegevusi planeerida pikaajalist perspektiivi silmas pidades. Me ei taha panna inimesi olukorda, kus nad peaksid pärast teenusega harjumist sellest taas loobuma.

Nii arendusseminaride käigus kui ka koostööpartnerite välja pakutud sotsiaaltransporditeenuse mudelid nägid ette vahendite ja kompetentsi koondumist kas siis toimepiirkonna või maakondlikkusse teenusekeskusesse (või muul moel ühist korraldamist). See aga tähendab, et üheks tingimuseks teenuse arendamisel ja osutamisel on just KOVide koostöö. Lisaks selgus, et sotsiaaltranspordi puhul on efektiivsuse ja ressursisäästu võti ühildatud sõitudes ning sõitude kombineerimises ühistranspordiga.

Samas sai mudeleid analüüsides selgeks, et ükski ainult ühes kindlas piirkonnas (nt maakonnas, regioonis) töötav mudel ei võimalda inimeste lihtsat Eesti piires liikumist. Seega jõudsime alternatiive kaaludes seisukohale, et kõige mõistlikum on Euroopa Liidu struktuurifondide kaasrahastusel töötada välja teenuse osutamise mudel, mis hõlmab nii infotehnoloogilist lahendust kui ka ühtselt korraldatud operaatori- ja veoteenust.

Praegu töötatakse sotsiaalministeeriumis mudeli lähteülesandega ja analüüsitakse võimalusi selle piloteerimiseks. Lähteülesanne valmib ja avalikustatakse sel kevadel. Pärast mudeli proovimist soovime välja töötada toetusmeetme, mis võimaldab kõigil KOVdel teenust enda piirkonnas arendada.

Muidugi tuleb silmas pidada, et sotsiaaltransporditeenuse senist korraldust muudab haldusreform, mille tulemusel muutuvad kohalikud omavalitsused suuremaks ja tugevaks ning suudavad pakkuda kvaliteetsemaid avalikke teenuseid. Meie jaoks on oluline, et inimesele oleks alati tagatud sama sisu ja kvaliteediga sotsiaaltransporditeenus, sõltumata sellest, kus on tema elukoht või teenust pakkuv kohalik omavalitsus. **S**

FOTO: RAIN UUSEN

Veerandsada aastat südamega töötamist

Rain Uusen

Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö tudeng

„Energia tuleb sellest, et kogu aeg on ideid,” ütleb SA Aarike Hooldekeskuse juhataja **Elle Ott** (67). 25 aasta eest asus ta tööle tollases vanadekodus ning on siiani väsimatult tegutsenud, et muuta elu hooldekeskuses ja koduvallas paremaks. „Tingimuseks oli, et tulen nii kauaks, kuni leitakse uus inimene,” muigab ta. „Esimese asjana muutsin asutuse nime ära. Inimlikkus on hoolekandes kõige tähtsam.”

„Mulle meeldib jäädvustada ajalugu fotodena, suur kirjamees ma ei ole,” kinnitab Elle Ott 12leheküljelises kokkuvõttes, milles on vastused minu saadetud küsimustele. Selle annab ta mulle üle enne intervjuu algust. Otil on üks suur unistus: ta tahaks, enne kui 2019. aastal pensionile jääb, talletada kõik

Aarike hooldekeskuse põnevad lood koos fotodega raamatukaante vahele. „Esimesel tööpäeval astusin bussi pealt maha, nägin kaevu ja õunapuud ja miski puudutas hinge: mõtlesin, et kas ma tõesti ei saa inimeste jaoks siin midagi paremaks teha.” Veerandsajandi jooksul tehtu on tõestanud, et saab küll.

Maja ja inimesed on tervik

„Aarikel on pidevalt olnud vaja arendada, ehitada, remontida. Kui said ühe maja korda, oli teine järjekorras ees,” meenutab Elle Ott ja kirjeldab elavalt, kuidas kaks hooldekeskuse tuba klientidele roosaks värviti. „90aastased proudad tahtsid nii,” muigab ta.

Kui Elle Ott siin alustas, oli pilt nukker. „Igas toas oli kaheksa inimest, nagu silgud pütis. Söögisaaali laest rippusid värvi- ja krohvitud. Esimesena tegimegi korda söögisaali ja köögi, siis toad. Hooldekeskus paikneb kolmes hoones. See tähendas, et korda tuli teha kolm katust.”

Headest olmetingimustest ja hooldusvahenditest on veel tähtsamad inimesed, kes hooldustööd teevad. „Oleme nagu üks tervik,” leiab Elle Ott ja selgitab, et igal inimesel on selles oma osa. „Kõige rohkem saan tuge inimestelt, kellega koos töotan. Hooldaja on nagu käsi, mis põhitöö ära teeb. Kaelaks on raamatupidamine ja majandamine,” jätkab ta. „Väga tähtis on hooldusjuhi ja tegevusjuhi koostöö. Maitsev toit, hoolivus, huvitavalt sisustatud vaba aeg, puhtus, turvatunne – seda kõike on igal inimesel vaja.” Elle Ott ei ütle, aga tema on selle terviku väsimatu süda.

„Sügav kummardus meie hooldustöötajatele, nad teevad kuldaväärt tööd. See amet on nii füüsiliselt kui emotsionaalselt raske, aga nad jaksavad olla oma hoolealuste ka hingehoidjad ning tugiisikud. Ja töö on sinuga kaasas 24 tundi ööpäevas,” lisab ta. „Kui sul ei ole kannatust olla inimesega heatahtlik või kui kardad surma, siis sa sellele tööle ei sobi. Eakas inimene võib mõnikord olla väga tujukas, selle peale ei või nähvata või solvuda. Ei saa ka öelda, et vanemad inimesed on paremad töötajad: meie 21aastane kolleeg on samuti väga tubli,” kiidab Ott.

Aarike hooldekeskuse kolmes majas elab praegu kokku 55 inimest. Nende eest vastutavad peale juhataja veel 18 töötajat, kellest üheksa on hooldustöötajad.

Enesetäiendamine annab julgust

Elle Ott püüab hooldekodu nii juhtida, et kaetud oleksid nii klientide kui töötajate vajadused. Järjekindel enesearendamine aitab hoida indu ja tegutsemistahet. Juhataja Ott püüab oma töötajaid igal võimalusel enesetäiendusele suunata. Äsja said kolm hooldustöötajat kätte kolmanda kvalifikatsioonitaseme ja

Rohkem tähelepanu üldhooldekodudele

Elle Ott ei pea õigeks, et kui erihoolekande ümberkorraldamiseks on astunud suuri samme, siis üldhooldekodude mured on riik tagaplaanile jättnud. „Loodan, et meil hakatakse tähelepanu pöörama ka eakate sotsiaalteenustele. Meie kliendid on vaimselt ja füüsiliselt väsinud, oma tervise ja eluga kimpu jäänud inimesed. Nad vajavad samamoodi hoolivust ja toetust. Kõik nad on kunagi meie riigi heaks tööd teinud ning välja teeninud turvalised ja elamisväärsed vanaduspäevad.”

Hooldekodud püüavad jõudumööda hoolealuste elamistingimusi parandada, kuid investeeringuteks raha ei jätku. Aarike hooldekeskuses oleks vaja ehitada lift ja 20kohaline juurdeehitus dementsussündroomiga klientidele. „Kirjutame projekte. Ka riik peaks öla alla panema,” arwab Ott. Mitmed probleemid vajavad arutamist ja lahendust just riigi tasandil. Üks keerukaim teema on nii praegu kui ka tulevikus dementsusega eaka hooldus kodus ja hoolekandeaustuses. Oleks tarvis eriettevalmistusega koduhooldajaid, kes toetaksid oma pereliikmeid kodus hooldavaid peresid. Tuleks aidata üldhooldekodudel välja ehitada vastavaid osakondi.

järgmised on juba järjekorras. „Nad olid õnnelikud, kui kutsetunnistuse said. Said aru, et koolitus läks asja ette, see innustab ka teisi end täiendama,” ütleb Ott, kes on hoolekandeesutuse juhi kvalifikatsiooni kahel korral tõendanud.

Et kõik töötajad omandaksid samm-samult vajalikud töövõtted ning lihviksid oma oskusi, on Ott korraldanud koolitusi ka hooldekeskuses. „Maainimesel ei ole kerge linna koolitusele sõita. On lihtsam, kui koolitus toimub töökohas ja tööajal.”

Elle Ott lõpetas Pärnu kolledži sotsiaaltöö eriala alles 55aastasena. Ta tundis, et vajab lisateadmisi. „See ei olnud töö kõrvalt kerge ülesanne. Meid oli kaheksa keskeas sotsiaaltöö tegijat, kes koos lõpetasid. Õppejõud ütlesid, et rikastasime oma töökogemustega nende teoreetilist pagasit,” meenutab ta tänutundega õpingute aega.

Palju abi on olnud ka erialastest koolitustest: „Olen tänulik Kersti Põldemaale, Siiri Hansonile, Mare Kraavile ja paljudele teistele, kes hakkasid Eestis sotsiaaltööd arendama ning meid koolitama. Rõõm on olnud osaleda koolitustel nii siin- kui sealpool Läänemerd ja vahetada kogemusi.” Elle Ott kiidab ka Eesti sotsiaalasutuste juhtide nõukoja liikmeid, kellega on juba aastaid jagatud teadmisi ja infot, koostatud kutsestandardeid ning korraldatud meeolukaid üritusi. Oma suure eeskujuna nimetab Elle Ott Valter Koppelit Paunküla hooldekodust.

Püüa alati edasi!

„Minu elukaar on olnud väga huvitav,” leiab Elle Ott. „Alustasin lastesõime kasvatajana, järgnesid noorsoo- ja ametiühingutöö ja seejärel hakkasin tegelema eakatega.” Tööst on saanud Elle Otile eluviis, sest oma toimetuste ja ümbritsevate inimestega – aitajate, toetajate, klientide ja kolleegidega – kasvad paratamatult ajapikku kokku.

Hooldekeskuse juhi töö kõrvalt osaleb naine ka külaelus ja seltsitegevuses, et Kambja kant areneks ning inimestel oleks põhjust ja tahtmist asju koos ette võtta. Ta tegutseb Tartu maanaiste liidus, on korraldanud Tartumaa aasta ema konkurssi, loonud Aarike naiseltsi, olnud üle 20 aasta Kambja hoiu-laenuühistu liige ja juhtinud ka selle nõukogu.

„Maainimesed laenavad raha kõige vajalikumate asjade jaoks: seemne ostmiseks või laste koolitamiseks. Tihti nad pangast laenu ei saa. Olen katsunud ka oma töötajaid aidata, et nad saaksid kodu ehitamiseks laenu võtta. Neil kõigil on ilusad kodud.”

Vabal ajal on Elle Ott hea vanaema kahele lapselapsele. Rápina aianduskooli lõpetanud inimesena aitab ta kevaditi sõpradel õunapuid lõigata ja muid aiamuresid klaarida. „Rápina kool arendas ilumeelt, andis suhtlemisoskuse ja huvi looduse vastu.”

Elle Oti pere on kokku hoidnud nii headel kui rasketel aegadel. „Ma pole sellest rääkinud, aga minu abikaasa viidi otse tööpostilt Tšornobõli katastroofi tagajärgi likvideerima. See rikkus tema tervise. Talle tehti seljaaju operatsioon ja eemaldati kasvaja. Voodihaigeks jäänud mees tuli kaks aastat tagasi paigutada Elva haigla juures tegutsevasse hooldekodusse. „Tütarde peredel oli oma elu, mina ei tulnud üksi kõigega toime,” räägib Ott. „Kolm viimast aastat oli mees kodus lamaja haige. Meie pere oskab oma kogemuse tõttu hinnata hoolekandeesutuste tööd. Iga inimene võib sattuda olukorda, kus ta vajab abi. Kuid kogetud eluraskused on ka tõukeks, et leida paremaid lahendusi,” arvab Ott rääkides raske südamega tehtud otsusest.

1. juulil täitub tal 25 aastat tööd hooldekeskuses. Selle ajaga on kujunenud lai sõpruskond. „Huvitav, et sõpruskonnas pole ainult kolleegid, on ka klientide omakseid, kellega olen saanud heaks sõbraks-tuttavaks.”

Aarike hooldekeskuse ja kohaliku

Teenused jäägu inimestele lähedale

Elle Ott sõnul on Kambja vald tegutsenud selle nimel, et eluks vajalikud teenused oleksid kättesaadavad nii alevikus kui kaugemates külates. Tänu valla korraldatud bussiringile pääsevad kõik elanikud perearstikeskusse, apteeki, sidosse, vallamajja ja suuremasse kaubanduskeskusesse. Vallas on mitu kooli ja lasteaeda ning spordihoone. „Haldusreformi ei ole Kambjas vaja, kuna elanikele on kõik tagatud. Vallavalitsus on osanud eelarve ja laenu tasakaalus hoida. Valdade sundliitmine võib kaasa tuua hoopis teenuste kaugenemise,” selgitab Ott. Hooldekeskuses on nad valla tegemistega pidevalt kursis. Naise kinnitusel on Kambja vald inimestele igati vastu tulnud, vajaduse korral on klientide sugulasi toetatud hooldestasu maksmisel. „Vald on toetanud ka meie ehitustöid, kuigi üldiselt oleme ise hakkama saanud. Võin alati julgelt oma murede ja rõõmudega vallavanema ja vallasekretäri poole pöörduda”, kiidab Ott hooldekeskuse ja valla head koostööd.

kogukonna elu on tihedalt läbi põimunud. Elav suhtlus käib Kammeri erikooli, Kuuste kool-lasteaia ja Kambja lasteaia perega, Kambja koguduse ja ajalehe Koduvald toimetusega. Toredaid ühisüritusi korraldatakse koos Kambja taidlejate, Lions klubi liikmete ja Tartu Kristliku Noortekodu kasvandikega. Oma kogukonnaks nimetab Elle Ott nii Kambja valla inimesi kui ka kolleege teistest hooldekodudest, Tartumaa teistest omavalitsustest ja maavalitsusest. Koostööpartnereile kingitakse igal aastal oma asutuse kalender.

Aarikel on kujunenud põnevaid traditsioone, on kogutud mälestusi ja avaldatud hulk artikleid. „Mitte ainult näitamaks, et Aarikel toimub palju, aga ka tänuks neile, kes on aidanud siin midagi olulist korda saata. Tähelepanu ja tänu vajavad kõik,” selgitab ta.

Elle Ott kinnitab, et tal pole mitte midagi elus tegemata jäänud. „Mul on ainult kahju, et ma pole oma unistusteraamatut veel valmis saanud,” ütleb Ott, kes ise armastab väga lugeda. „Aga Aarike 70. sünnipäevaks peavad meie lood ja pildid kindlasti kaante vahele saama!

Head praktikad toetavad sotsiaalset kaasatust ja kestlikke kogukondi

Dagmar Narusson

lektor, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

Kuus sotsiaaltöö magistranti Tartu Ülikoolist, kuus välistudengit ning õppejõud Dagmar Narusson ja külalisprofessor Hans van Ewijk osalesid 2016. aastal ingliskeelse magistriõppekursuse „Rahvusvaheline sotsiaalpoliitika, rahvusvaheline sotsiaaltöö ja kogukonnatöö” raames rahvusvahelises projektis SIBREC (*Social Inclusion in the Baltic Sea Region through Ecovillages and Communities*)¹.

Magistrikursust ja SIBREC projekti ühendas eesmärk uurida ja märgata häid praktikaid, mis aitavad edendada ühiskonnas marginaalses positsioonis olevate inimeste sotsiaalset kaasatust ning selle kaudu avaldavad positiivset mõju nende inimeste igapäevaelule. Magistrikursusel võtsime fookusesse inimesed, kes on haavatavas olukorras oma tervise tõttu (psüühikahäire, käitumisprobleemid, füüsilise tervise probleemid jm). Rahvusvaheline projekt käsitles marginaliseeritust siiski laiemalt, näiteks Rootsi partnerid pidasid silmas ka sisserännanuid ning pagulasi.

Kogukond ja elulised lahendused

Teine ühendav märksõna oli kogukond. Kogukonna all mõeldi inimeste kooslust, mis väärtustab sotsiaalset, kultuurilist, ökoloogilist ja majanduslikku jätkusuutlikkust. Projektis osalesid lisaks sotsiaalvaldkonna inimestele ka ökokogukondade ja -liikumiste esindajad, kuid ühendavateks teemadeks olid eeskätt inimsuhted kogukonnas ja panustamine tervisesse.

Miks on sotsiaaltöös koostöö kogukondadega nii oluline? ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon sisaldab põhimõtet, et puue on inimese ja keskkonna interaktsioonis tekkiv nähtus, st keskkond loob olukorra, milles mõned inimesed saavad halvemini hakkama kui teised. Lahendusi tuleb otsida keskkonnast.

Rahvusvaheline Funktsioneerimise Klassifikatsioon (2004) eristab keskkonnas viis tasandit: inimeste loodud tehiskeskkond

¹ SIBREC projektis osales seitse organisatsiooni viiest riigist: projekti koordineeris Relearn Suderbyn (Rootsi), partneritena osalesid Tartu Ülikool, Mykolas Romeris ülikool (Leedu), Latvian Community Initiatives Foundation (Läti), Transition Järna (Rootsi), Resource (Venemaa) ja Baltic Ecovillage Network (mille esindajatena osalesid Eestist ka Maarja Küla ja Hobukooli Park). Projekti lõpuseminarist Vilniuses võttis osa Aster Tooma ASist Hoolekandeteenused.

(esemed, toit, ravimid, hooned, linnad); looduskeskond; suhete keskkond (teised inimesed on keskkonnaks mulle ja sulle); hoiakute keskkond (suhtumised, eelravamused, stigmatiseerimine); süsteemide keskkond (sotsiaal-, haldus- ja transpordisüsteem, haridussüsteem, muud süsteemid).

Selleks et olemasolevat keskkonda paremaks muuta, tuleb uurida, millised keskkonnas peituvad lahendused aitavad meid ebasoodsast olukorrast välja. Mike Slade (2012) ütleb, et argielu probleemidele tuleb lahendusi otsida argielust (ingl *everyday solutions to everyday problems*) ja õppida tuleks nendest lahendustest, mis on juba ühiskonnas olemas. Kaasavama ühiskonna saavutamiseks tuleb leida koostöövõimalusi erinevate valdkondade esindajatega.

Projekti partneriteks olid ökokogukondade ja üleminekukogukondade² esindajad ning see osutus meile, sotsiaaltöötajatele, toredaks väljakutseks mõelda ja märgata, millised on võimalused teha koostööd eri kogukondadega, et suurendada ühiskonnas marginaalses positsioonis inimeste kaasatust. On ju ka tänavuse rahvusvahelise sotsiaaltöö päeva hüüdlause „Toetame kestlikke kogukondi ja säästvat looduskasutust”.

Järgnevalt tutvustan mõnda head praktikat, mida õppisime projekti käigus tundma.

Aiandus pakub häid koostöövõimalusi

Maarja Küla teeb tihedat koostööd Räpina Aianduskooliga. Toimetulekukooli õppekava lõpetajad saavad õppida aiandust, et tulevikus selles valdkonnas tööd leida. Väärtuslik on koostöö ka selle tõttu, et nii on õnnestunud täiendada kutsealade nimistut: kutseregistrisse on lisandunud abiaedniku teise taseme

kutsestandard, mis hõlmab istutaja ja aia- kultuuride hooldaja kutset. Seega on mõju ühiskonnale mitmekülgne: koostöö annab inimestele võimalusi haridust omandada ja tööd leida, samas võib aiandus olla tulevikus ka huvialaks; teisalt on kooli ja Maarja Küla koostöö kaudu mitmekesistatud kutsealade maastikku.

Rootsis Södertäljes nägime sotsiaalse ettevõtte algatust *Södertälje Vegetables & Social inclusion*, mis pakub sotsiaaltöötajate vahendusel immigrantidele ja pagulastele Rootsi ühiskonda lõimumisel võimalust teha tööd või tööharjutust aiamaal. Inimesed õpivad (nt tühermaale) põldu rajama, peenraid tegema, taimi istutama ja hooldama, nii nagu see on kombeks Põhjamaades. Nii aitab töö ka kohalikku kultuuri tundma õppida. Aiatööde kõrval on tähtsal kohal sotsialiseerumine: väga oluliseks peetakse kohvipause, kus kõik põllul tegutsejad tulevad kokku, suhtlevad, õpivad üksteist tundma, õpivad keelt, jagavad muresid ja rõõme. Kõiki julgustatakse kohvipausidel osalema, kuigi alguses võib see olla immigrantidele väga raske. Selliste tööelu juurde kuuluvate traditsioonidega harjumist peetakse Rootsi ühiskonda sisseelamisel väga oluliseks. Kasvatatud aiasaadused müüakse ja saadud tulust makstakse töötasu.

Loomateraapia turgutab tervist

Kesk-Eestis asuv Hobukooli Park sobib näiteks, kuidas rehabilitatsioonis ära kasutada looduse võimalusi. Pargis on hobused, eeslid ja väikeloomad. Seal tegeldakse ratsutamise- ja loomateraapiaga, mis mõjutavad inimese tervist ja emotsionaalset seisundit, arendavad nii verbaalset kui mitteverbaalset suhtlemist, võimet tulla toime probleemsete või

² Üleminekukogukond lähtub oma tegevuses põhimõttest, et ressursid on piiratud. Seega tuleb luua võimalusi säilenõtkuse toetamiseks, edendada sotsiaalset kaasatust ja õiglust, rohujuuretasandi lahendusi, erialade ja valdkondade vahelist koostööd ning sünergiat, vt lähemalt <https://transitionnetwork.org>.

konfliktiolukordadega. Sealne tegevus aitab kasvatada usaldust enda ja ümbritsevate vastu. Hobukooli Pargis tehakse teraapiat looduskonnas. Rahulikud loomad mõjuvad oma liikumise ja tegevusega inimestele positiivselt. Hobuteraapiast saavad osa nii lapsed, kellel on psüühikahäire, kui ka hooldusteenusel viibivad inimesed. Suurt tähelepanu pööratakse olulistele argielu oskustele ja oma oskuste ning loovuse avastamisele. Nii said lapsed ja noored möödunud suvel laagris olles kaasa lüüa savist ja taaskasutatud materjalidest bussiootepaviljoni ehitusel. Projekt „Bussiootekoda” sai aastalõpul tiitli „Järvemaa hea algatus 2016”. Pargis viiakse õpilastele ja õpetajatele läbi kogemusõppepäevi ning koolidele on valmistatud õppevahendeid keskkonnasäästlikku eluviisi tutvustamiseks.

Tugev side kogukonnaga toetab eluga hakkamasaamist

Rootsis on huvitav algatus „*Ester, I am fashion*”, mis on mõeldud naisimmigrantidele. Kuue kuu jooksul õpetatakse neile, kuidas alustada Rootsis oma moettevõttega, seejärel toetatakse oma toodetega turule minemist. Projekti põhiteemad on finantsoskused, teadmised ühiskonnast ja sotsiaalsed oskused. Õpetatakse küll ettevõtlust, kuid samas saab õppida, kuidas olla Rootsi ühiskonnas jätkusuutlik, ise endale tööd ja sissetulekut leida ning majanduses kehtivate reeglitega arvestada. Tuge pakutakse kaitstud identiteediga naistele, kellel on seljataga väga rängad isiklikud kogemused. Ettevõtmisse on kaasatud Rootsi moeringkonna olulised tegijaid, kes vabatahtliku tööga panustavad nt brändi kujundamisse ja turuletuleku strateegia väljatöötamisse.

Otsides lahendusi, mis toetaksid inimeste igapäevast tegutsemist mõnes linna kogukonnas, uurisid magistrandid Kaunase Kodu, mis on üks ASi Hoolekandeteenused kodudest. Inimesed, kellel on intellektipuue, elavad

tiheda asustusega piirkonnas suure elamu ühes kahest kokku ehitatud korteris. Kõik nad käivad tööl. Lisaks nende kodusele ja tööelule huvitas meid see, millised ettevõtmised toetavad iseseisvalt elamise oskust ja kogukonda kaasatust. Kaunase Kodu elanikud on kasvanud MTÜs Mahead endale köögivilju ja omandanud selle kaudu uusi olulisi oskusi. Väga väärtuslikuks peetakse ühistegevust vabatahtlike ja külalistega. Elanikud väärtustavad ka kontakte majanaabritega ning osalevad linnas toimuvatel rahvaüritustel. Kõik need tegevused ja suhtlemisvõimalused aitavad samm-sammult luua rohkem kontakte naabruskonnas ja linnas.

Organisatsiooni *Resource* esindaja Venemaalt tutvustas algatust *Forest School*, mille raames korraldatakse käitumisprobleemidega noorukitele, kel on juba olnud kokkupuuteid õiguskaitseorganitega, rehabiliteerivaid tegevusi ühes tugevate traditsioonidega külas (Bereznjuk). Noorukeile selgitatakse, kuidas toimib metsa ökosüsteem, nad istutavad puid ja hoolitsevad metsa eest. Õpetatakse ka seda, kuidas külainimesed hoiavad häid suhteid ja oma ümbrust. Selle juurde kuuluvad õhtused laulud-mängud, saun ja käsitöö.

Järna piirkonnas Rootsis peab Charlottendali kogukond oluliseks personaalset, sotsiaalset, ökoloogilist ja majanduslikku säilenõtkust ning arendab jätkusuutliku elu võimalusi. Psühhoteraapeut Peter Hagerrot esindab organisatsiooni Transition Järna. Selle organisatsiooni korraldatud kursustel (*non-formal education for the change*) õpetatakse noortele, kuidas avastada oma võimed, näha oma võimalusi ning panustada enda ja ümbritseva kogukonna elu paremaks muutmisesse. Kogukonnas õpitakse praktiliste tegevuste kaudu, omandatud igapäevaoskused toetavad häid suhteid, tervislikku eluviisi ning jätkusuutlikku tegutsemist.

Lõpetuseks

Kui praegune elamisviis ei ole jätkusuutlik meie või meie klientide tervise, keskkonna ja rahakoti jaoks, siis tasub oma senise mõtlemise stambist loobuda ja vaadata, millised lahendused on eri kogukondades, sh

ökokogukondades, juba olemas.

Tartu Ülikoolis jätkame heade kaasatuse näidete otsimist tänavuse kevadsemestri magistrikursusel „Sotsiaalne kaasatus ja kogukonnatöö”. **S**

Viidatud allikad

Maaailma Terviseorganisatsioon (2004). Rahvusvaheline Funktsioneerimise, Vaeguste ja Tervise Klassifikatsioon. Tallinn: Tervise Arengu Instituut.

Slade, M. (2012). Everyday solutions for everyday problems: how mental health system can support recovery. *Psychiatric Services*, 63, 702.

Hea viis kaasava kogukonna praktikate tundmaõppimiseks

SIBREC projekt näitas, et sotsiaaltöötajatel on kogukonna inimestelt õppida nii mõndagi: näiteks seda, kuidas suunata inimesi ressursse jätkusuutlikult ja säästvalt kasutama, kuidas arendada sotsiaalseid oskusi ning korraldada ühisettevõtmisi nii, et osalejad toetaksid üksteist vastastikku ja jagaksid oma teadmisi ning kogemusi, et kujundada oma elukeskkond paremaks. Huvitav on see, kuidas keskkond võib avaldada inimese tervisele, käitumisele ja eluviisile teraapilist mõju. Magistrikursuse jooksul viidi projekti raames läbi mitmeid uurimusi Eestis, osaleti õppeseminaridel Peterburi riikliku ülikooli sotsiaaltöö osakonnas ja kohalikes ökokogukondades, samuti Rootsis Järna Transition kogukonnas, Vilniuses Mykolas Romerise ülikoolis ja Melkyse kogukonnas. Häid lahendusi otsiti rehabilitatsiooni ja kogukonda kaasatuse valdkonnast. Sotsiaalse kaasatuse põhimõtete kohta koostati ka infomaterjal.

Kaks erilist aspekti

Magistrikursuse kogukonnatööst muutsid eriliseks kaks asjaolu. Esiteks see, et magistrandid viisid uurimuse Eestis läbi nii, et võtsid endale aega olla ja elada kogukonnas. Seejärel intervjuueeriti nii kogukonna juhti, klientidega töötavat spetsialisti kui ka inimesi, kes võtavad osa kogukonna tegevustest (juhuol, kui selles jõuti kokkuleppele). Teiseks osalesid magistrandid SIBREC projekti rahvusvahelistel kohtumistel kogukondades, tutvustades Eestis läbi viidud uuringute tulemusi ja ühtlasi õppides tundma kogukonnatööd Rootsis, Leedus ja Venemaal.

Magistrikursuse üks peamisi eesmärgi oli uuringu käigus kogukonna põhjalikum tundmaõppimine. 2016. aasta kursuse raames uurisime inimeste kaasamise ja sotsiaalselt jätkusuutliku tegutsemise häid kogemusi neljas kogukonnas, arvestades seejuures ümbritseva keskkonna ressursse. Need kogukonnad olid Maarja Küla, Hobukooli Park, ASI Hoolekandeteenused Kaunase Kodu ja Maarjamaa Hariduskolleeiumi Emajõe Õppekeskus.

Kursuse esimese aasta kogemusele tagasi vaadates võib öelda, et kogukonnatöö tundmaõppimine on väärtuslik, kui ühendada teoreetilised teadmised, kogukondade elu uurimine kohapeal ning suhtlemine eri valdkondade ja eri riikidest pärit üliõpilaste ning praktikute vahel. Magistrikursuse raames on hea võimalus kajastada üliõpilasuuringutele tulemusi rahvusvaheliselt. Õppejõud ja magistrandid töötavad ühtse meeskonnana, õpitakse üksteiselt ja kogukondadelt, nii avardub maailmapilt.

Mida magistrandid projektist õppisid

Irina Filippova, magistrant ja Töötukassa spetsialist:

ASi Hoolekandeteenused Kaunase Kodu külastamine oli väga õpetlik. Kuna ma polnud intellektipuudega inimestega varem tööalaselt kokku puutunud, siis algul ma natuke pelgasin, kas oskan nendega suhelda. Aga jutuajamine osutus arvatust kergemaks, inimesed olid väga siirad ja avatud.

Ma ei tea, kuidas Kaunase Kodul on see õnnestunud, kuid inimesed, kes on neil teenusel, elavad tavalises suures majas koos teiste elanikega, paljud neist iseseisvalt (st on liikunud toetatud elamise teenusele). Nad kõik käivad tööl ja neile meeldivad nende töökohad. Eks see on olnud pikk protsess, kuid tulemus on lausa hämmastav!

Vilniuses panin tähele, et ökokülades elavad inimesed on hästi teistsugused, neil on teised väärtused, vajadused ja elutempo. See oli samuti väga huvitav.

Viktoria Kotsjuba, magistrant ja Rahvusvahelise Migratsiooniorganisatsiooni IOM assistent:

Hobukooli kogukonnas läbi viidud uurimus puudutas mind väga. Kogukonna eestvedajad kutsusid meid kohale, öeldes, et kohal olles saame kõige paremini aru, kes nad on ja mida teevad. Nii oligi. Selleks et päriselt aru saada Hobukooli kogukonnast (küllap ka mis tahes teisest kogukonnast), tuleb osaleda nende tegevustes ja eluolus. Õõbisime ja sõime seal, osalesime töös külastajatega, vaatasime kuuri katuselt tähistäevast, jalutasime aasal, vaatasime loomi jpm. Vaikus, kevadine õidepuhkev loodus ja vahetu kontakt hobustega oli väga lõõgastav ja stressi maandav.

Intellektipuudega inimestega puutusin lähedalt kokku esimest korda. Kontakt grupiga, kes ühel hommikul Hobukooli külastas, oli aga turvaline ja tore. See kohtumine pani mõtlema, kui eriline on iga inimene, vaatamata tema oskustele/omadustele/olukordadele ning kui vahetud, siirad ja lihtsad need inimesed olid.

Seda kõike ei oleks ühe kontoris läbi viidud lühiintervjuuga või kodulehte lugedes teada saanud. See kursus ja uurimus viisid teooria ja praktika väga ehtsal moel kokku, need tõesti toetasid teineteist. See oli rikastav kogemus.

Mulle väga meeldis, et kursus oli mitmekultuuriline. Meie grupi koostöö oli väga hea. Tundsin, et igaüks oli küps vastutama oma osa eest uurimuses ning andis oma parima. Kujutan ette, et selline võiks olla hea meeskonnatöö päris töökohal: iga töögrupi liige vastutab oma osa eest, on avatud, sõbralik. Kommunikatsioon toetub üksteise mõtetele ning tänu sellele on ka tore koos olla.

Kadri-Ann Lee, magistrant, puudega laste tugiteenuste koordinaator SKA lastekaitse üksuses:

Mul on hea meel, et sain projektis osaleda, sest see tuletas mulle meelde, et iga inimesel on oma maailm, oma väärtused ja uskumused. Erinevused rikastavad maailma! Väga huvitav oli kuulda, millised on teiste riikide kogukonnaprojektid. Nende kirjeldusi kuulates mõtlesin sellele, kuidas kogukondlike projektide sisu ja mõtteviisi peegeldavad riigi arengutaset. Rootsij jt Skandinaavia riikide projektid tundsid eestlastele praegusel hetkel täiesti püüdmatud, kuid samas tundus, et mõnest teisest riigist oleme võib-olla sammukese ette jõudnud.

Mihkel Tõkke, magistrant, Tallinna Puuetega Inimeste Koja juht:

Mulle jäi positiivsena meelde see, et osalejad tundsid elavat huvi teiste riikide praktikate vastu. Jagati tõesti seda, mis endal kogetud, seda põhimõtet olen pärast projektis osalemist ka järginud. Projekt näitas, et ühte asja saab teha mitut moodi ja kunagi ei ole ainult ühte lahendust, kui kogukond on leidlik. Osalemine julgustas leidma loovaid lahendusi ka oma igapäevases töös.

Deinstitutsionaliseerimine annab tõuke kogukonnatööle

Valter Parve

lektor, Tartu Ülikooli Pärnu kolledž

Eesti hoolekande arengu üks eesmärke on abivajajate võimalikult iseseisva toimetuleku toetamine. Selles suunas liikumine on ka professionaalse kogukonnatöö suur võimalus. See protsess on alles algusjärgus, oma artiklis viitan mõnele juba ilmnunud probleemile ja ka võimalikele lahendustele.

Kogukond ja deinstitutsionaliseerimine

Kogukonna all võib mõista teatud tunnuse (geograafiline piirkond, ühine töö, huvitegevus, emotsionaalne side vms) alusel ühiste eesmärkide saavutamise nimel tegutsevaid inimesi. Artiklis pean silmas teatud territooriumit jagavat kokkukuuluvustundega inimesi, kuigi tuleb nõustuda Linnalabori kogukonnauuringu raporti (Vihma ja Lippus 2014, 9) seisukohaga, et „... *sama piirkonda jagavad inimesed ainuüksi oma elukoha tõttu kogukonda ei moodusta*”. Määrava tähtsusega tundub olevat inimeste valmisolek omavahe- liseks koostööks (Vihma ja Lippus 2014, 40). Viidatud uuringu tutvustamisel (Lippus 2015) sedastati, et, „... *kogukond on ühe küla piires tegutsev ühendus, mille liikmeid ühendavad ühised eesmärgid ja väärtused*”. Kas võtame selle mõistet täpsustava, kuid kitsendava arusaama omaks? Samas ei tahaks nõustuda seisukohaga, mis näeb kogukonnana vaid selle aktiivset osa.

Deinstitutsionaliseerimine tähistab minu artiklis protsessi eesmärgiga asendada

mõningad hoolekandeesutustes pakutavad teenused kogukonnas (või ka kogukonna kaasabil) osutatavatega. See suund põhineb inimõigustel ja peab silmas, et igal inimesel on õigus elada teiste keskel võimalikult tavalist elu. Niisugune lähenemine muudab hoolekande inimlikumaks ja ühtlasi ka tõhusamaks (vähemkulukaks) ning mõlemad sihid on pingutust väärt. Tulemuseni jõudmine on olnud suuresti sellest, kas ja kuidas on kogukond valmis olema see toetav elukeskkond, kus luuakse abivajajatele iseseisva eluga toimetulekuks sobivaid tingimusi.

Kogukonnatöö kasvatab sotsiaalset kapitali

Et kogukond suudaks oma liikmetele vajalikku tuge pakkuda, peab selles olema piisavalt sotsiaalset kapitali. Seda võib Francis Fukuyama (2001) abiga kirjeldada järgmiselt: „*Sarnaselt inimkapitalile pole ka sotsiaalset kapitali võimalik käega katsuda. Tegu on inimeste jagatud väärtushinnangutel ja mitteametlikel käitumisnormidel põhineva võimega ühiselt töötada ühiste eesmärkide*

nimel ja üksteist usaldades”.

Ehk minu muganduses: sotsiaalne kapital on inimestevahelisel usaldusel ning jagatud väärtustel põhinev võime teha koostööd ühiste eesmärkide saavutamise nimel. Seda arusaama aluseks võttes võiks kogukonnatöö kui sotsiaaltöö ühe tegevussuuna sihiks ja sisuks olla tegutsemine selle nimel, et inimesed lepiksid kokku ühistes väärtustes, et oleks tahtmist ja oskust neid järgida ja kasvaks vastastikune usaldus.

Kogukonnatöös on vaja pöörata tähelepanu ka kõigele sellele, mis võib usaldust ja koostöimise võimekust alla kiskuda. Kuigi rahvatarkus väidab, et paja ühes servas ei pidavat saama rasvasemat suppi keeta, siis arukalt toimetades peaks see ühes kindlas kogukonnas siiski võimalik olema. TÕ Pärnu kolledži sotsiaaltöö ja rehabilitatsiooni korralduse tudengid on aastate jooksul üles märkinud terve hulga Eesti ühiskonna sotsiaalset kapitali hävitavaid tendentse. Siinkohal nimetan nende poolt 2015. a kevadel koostatud pingereast enim häáli saanud negatiivsed suundumused: 1) *korruptsioon, onupojapoliitika, sabkerdamine, rehepaplus, JOKK jne*; 2) *tarbimis-, edu- ja naudingukultus ning materiaalse väärtuste prevaleerimine*; 3) *üha ebapüsivamad perekonnad ning kahanev turvatunne kodus*; 4) *vägivald meedias, kodudes ja tänavail ning kahanev turvatunne koolis*; 5) *pettumus oleviku, pessimism tuleviku suhtes, apaatia*.

Negatiivsete mõjurite toimet inimeste teadvusele ja käitumisele pole võimalik muuta olematuks, kuid ehk võiks just professionaalne kogukonnatöö aidata kaasa tihedas omavahelises suhtluses olevate ja ühiste eesmärkide poole püüdlevate kogukonna liikmete sellise ühtsuse tekkimisele, mis suudaks pakkuda kõlbelist vastukaalu viidatud sotsiaalsele reostusele. Usun, et selleks vajalik sotsiaalne kapital on iga kogukonna puhul vältimatu

eeldus võtmaks kanda vastutust abivajavate kogukonnaliikmete toetamisel.

Kasvamine kaasamise teel

Avaliku võimu suhtumisest oleneb, kas koostöö tarvis leitakse vajaliku küpsusastmega partnerid kogukonna liikmete hulgast või mitte. Haldusreformi lepingutekstide arutelul Pärnumaa mõnes paigas selgus 2016. a sügisel kurva tõsiasi, et inimeste pea olematu osalemishuvi. Selle üks võimalikke seletusi on, et inimestel pole harjumust olla kaasatud otsustamisse. Vastavat valmisolekut kinnitas kirjalik küsitlus Pärnumaa külaliikumise Kodukant korraldatud kevadisel ühinemisteemalisel arupidamisel. Osalejate suurima toetuse said siis kaks mõtet: „*Kõigepealt peaksid meie vallavalitsus ja volikogu oma valijatega üheskoos aru pidama*” ja „*Lisaks uuele suurele volikogule ehk alamkojale võiks olla kõikide külade/linnaosade esindajatest koosnev ja kõva sõnaõigusega esindus ehk ülemkoda*”. Küsitluse tulemustest on pikemalt juttu Pärnu Postimehes (Parve 2016).

On suur väärtus, et tahtmine olla kaasatud ikka veel elus püsib, vaatamata avaliku sektori seni suhteliselt ükskõiksele suhtumisele kaasamiskohustusse. Nimetatud suhtumisele, teisisõnu vabakonna ignoreerimisele koos tudengitega seletust otsides jõudsimel järgmiste oletuste ja puudusteni:

- ♦ poliitikute ajapuudus: aega kulaks nii kohtumiste ettevalmistamisele ja läbiviimisele kui ka sündinud ettepanekutega tegelemisele;
- ♦ KOVi rahapuudus: kodanike soovidega arvestamiseks ei pruugi eelarves võimalusi olla
- ♦ julguse puudus: silmast silma kaasamisel võib kodanikelt tulla kriitikat ja ebamugavaid küsimusi
- ♦ hoolimise puudus: rahvaesindajail võib olla ettekujutus, et nemad teavad paremini, mida rahval vaja on

- vabaduse puudus: erakonnad võivad olla seotud oma rahastajatele antud lubadustega ja seetõttu pole nad otsustamises vabad.

Ilmselt on mõnel puhul vähene koostöö otsustajate ning kodanike vahel tingitud ka kaasatavate huvipuudusest: mugavam on delegeerida kogu vastutus poliitikutele ja ametnikele. Üks olulisemaid takistusi, miks kogukond pole valmis olema avaliku sektori partneriks, sisaldub ka Linnalabori kogukonnauuringu järeldustes (Vihma ja Lippus 2014, 48): „*Kokkuvõtlikult võib tõdeda, et ootused kogukondadele on suured, kuid toetussüsteeme kogukondadele nende ootustele vastamiseks pole veel välja arendatud*”. Küsimus auditooriumile: kuigi väikesaarte seadus seda nõuab, pole mõnel neist juba aastaid korraldatud nn üldkogusid – millise „puuduse” abil seda seletada?

Kogukonnatöö algab kaardistamisest

Ma ei tea, et mõnes Eesti omavalitsuses oleks ametis põhikohaga kogukonnatöö tegija¹, kuid iga sotsiaaltöötaja saab oma piirkonna inimestega suheldes aidata kaasa sotsiaalse kapitali kasvatamisele.

Kui käsitleda kogukonnatööd kui professionaalset sihipärast tegevust eesmärgiga kasvatada sotsiaalset kapitali antud piirkonnas, siis võiks sellega alustades olla esimene asi kogukonna kaardistamine. Kogukonna tundmaõppimine võtab aastaid, kuid kaardistus on igal juhul vajalik, et saaks planeerida konkreetseid tegevusi. Hea oleks tutvuda ka kohalike koduloouurijate ning nende kogutuga, KÜSKi ja KOPi ning teiste fondide rahastuse saanud projektidega, LEADER programmi ja Külaliikumise Kodukant kohalike edulugudega jms. Tekkivate kontaktide

kaudu selguvad nii arvamusiidrid kui ka eestvedaja potentsiaaliga inimesed, saab infot juba toimivate võrgustike kohta. Kogukonna arendamise traditsioonilised võtted (näiteks sotsiaalsed aktsioonid ja planeerimine, kärajad) viivad ühise tegutsemiseni, kasvatavad inimeste suutlikkust oma tegevusi planeerida ja kohustusi jagada, üksteist ja eestvedajaid toetada.

Kogukonna arendamise vajadust kinnitavad nii deinstitutionaliseerimise edulood kui ka tagasilöögid. Viimase kohta on näide lähimineviku Pärnust, kus luhtus AS Hoolekandeteenused katse arendada oma teenuseid kesklinna asumis.

Kogukonnatöö on tähtis nii maal kui ka linnas

Riiklike erihoolekandeteenuste klientide kogukondadesse elama asumisel saavad inimesed uue elukoha enamjaolt kortermajades, kus ühistegevuse eest vastutavad korteriühistud. Viimaste juhatus ning ka kogukonnas elamise teenusele saabunud uusüürnike naabrid vajavad tõenäoliselt nõustamist ja jõustamist sh koolitamist. Kuid kelle vastutusala see oleks? Kui kogukonda (st kortermajja) on saabunud inimesed, kelle eest on varem asutustes ööpäeva ringi hoolitsetud, siis kas ja kuivõrd on kogukond nüüd sellesse kaasatud? Olla passiivne „teised inimesed”, kas on see piisav? Sotsiaalministeeriumi nõunik Katrin Tsuiman (2016, 22) peab siin kõige tähtsamaks seda, kuidas kasvatada kaasinimeste valmisolekut tunnustada psüühiliste erivajadustega kodanikke oma kogukonna võrdväärsete liikmete ja partneritena. Kas uusasukate sotsiaalne lõimimine (Wilken jt 2015, 10) võiks olla kogukonnatöö üks eesmäärke?

Sellisele vajadusele viitavad ka muud ühiskonnas toimuvad protsessid, sh näiteks

¹ Kogukonnatöötajad töötavad mõnes hoolekandeesutuses, ka on see kirjas mõnede KOV sotsiaaltöötajate ametijuhendites – toim.

pagulaste lõimimisega seonduv.

Kutsestandardite (Sotsiaaltöötaja tase 6 ja 7) järgi on teavitus- ja ennetustöö kogukonnas ning kogukonna aktiveerimine üheks sotsiaaltöötajale kohustuslikuks kompetentsiks. Kuid spetsialiseeruda saab vaid sotsiaaltöölle maakogukonnas, linnakogukondadele spetsialiseerumist pole standardites ette nähtud. Kutsestandardi järgmisel läbivaatamisel tuleks sellele mõelda.

Aet Annist (2015, 9) rõhutab, et „*Alates 2000ndatest on aga just kogukonnast saanud see mehhanism, millega äratada ellu allakäigutrepil maapiirkondi ja lahendada urbanistlikke probleeme*”. Ka Linnalabori uuringu (Vihma ja Lippus 2014, 8) üks järeldusi puudutab linnakogukondade potentsiaali: „*Linnaseltside tekkepõhjused on erinevad, kuid enamikku neist iseloomustab lisaks ühistegevusele soov kohaliku arengu küsimustes osaleda, st linnavõimudega suhelda.*”

Mõtlemise koht on seoses vanasõnaga, mis ütleb, et kui metsa raiutakse, siis laastud lendavad. Kui näiteks Sõmera Kodus (jt erihooldekodudes) teenust saanud kliendid mujale deinstitutionaliseeritakse, siis mis juhtub sealkandis (st Sõmeral jt institutsioonide naabruses) elavate inimeste kogukondadega? Mitte ainult töökohtade, vaid ka aastakümnetega kujunenud koosluse kadumine on väga tõsine regionaalpoliitiline probleem. Ehk just siit tulenebki vajadus käivitada neis paikades professionaalne kogukonnatöö. Ja küsimus aruteluks: kas deinstitutionaliseerimise mõiste ei tähenda ka külakogukonna ilmajäämist sealt lahkunud hoolekandenasutusest?

Vabaihendused teenuste osutajana

Teiseks kogukonnatööd otseselt puudutavaks suundumuseks on teenuste lepinguline üleandmine vabaihendustele. Kogukond kui inimkoosus ei saa formaliseerimata kujul

ise olla sotsiaalteenuste osutaja. Abivajavate lähikondsete suhtes on ikka üles näidatud inimlikku hoolivust. Tänapäevases kontekstis on hoolduskohustusega riigi/KOV'i partneriteks teenuste osutamisel kogukonna teatud osa moodustatud ja kogukonnas tegutsevad äri- või vabaihendused. Lepingupartnerina toimivat ühendust ning seda ümbritsevat kogukonda tuleks käsitleda ühtse tervikuna, seda kasvõi kohapealse sotsiaalse kontrolli huvides. Kui avalik sektor soovib kaasata vabaihendust teenuste osutamisse, siis on see viimasele suurepärane nii moraalne kui materiaalne motivaator, põhjus õppimiseks ja arenemiseks, võimalus kogeda toimetulekut ja tunnustust.

Vabaihenduste eripärana rõhutab USA kogemust üldistav Robert Putnam (2008, 426) seda, et „... kogukondlik aktiivsus ei ole koondunud ainult sellistesse ühendustesse, mis arvet peavad: suure tõenäosusega ei ole seda enamik neist”. See väide võib teatud ulatuses kehtida ka Eesti vabaihenduste kohta, aga kui nende lepingupartneriteks on riigi ja KOV asutused, kes „arvet peavad”, siis ilmselt oodatakse seda uutelt teenusepakkujatelt.

Sotsiaalvaldkonna inimesi on teinud murelikuks ka olukorrad, kus avaliku sektori asutused on loonud mõtlematult korraldatud hangetega kurnava konkurentsi õhkkonna, viies sellega alla nii teenuste kvaliteedi kui ka kahjustanud usaldust. Kui hanke võitmiseks on oluline pakkuda kõige madalamat hinda, siis turukonkrentsis tegutsev vabaihendus peab kokku hoidma palgakulude pealt, mis võib tähendada personali madalamat kvalifikatsiooni ja motivatsiooni, kaadri voolavust jne. Teenuste vabaihendustele delegerimine on üldiselt positiivne, kuid siin peitub ka selle protsessi üks varjatud ohtusid: nõrgad ning vajaliku toetuseta, omavahel konkureerivad kogukondlikud struktuurid ei suuda tagada vajaliku tasemega partnerlust avalikule

sektorile. Kogukonnatöö üks eesmärk ja proovikivi teenuste osutamisel võiks olla koostöö, nt ühispakkumised hangetel. Nõrga partneri pakutud teenus võib tähendada „miinuseid” kõigile: kõikuv kvaliteet rikub kliendi õigusi ja on takistuseks teel iseseisvemale toimetulekule, väljakurnatud ja toetuseta jäänud vabaühendus võib katkestada lepingu, lõppvastutaja ehk avalik sektor aga peab kulutama aega ja raha kaotatu ülesehitamiseks. Peaks arvestama, et algatusvõimeliste ja kestlike vabaühenduste tähtsus on märgatavalt laiem kui vaid valmisolek teenuseid osutada: neil on väga oluline roll meie kultuuri juurte hoidmisel, turvatunde tagamisel, osalusdemokraatia toimimisel, majandustegevuse ergutamisel jne.

Korteriühistu: on see vabaühendus või mitte?

Omaette teema on korteriühistu (KÜ) kui kogukonnatöö oluline ressurss. Korteri- ja garaažiühistuid on kaua peetud ühendusteks, mis tegutsevad vaid oma kitsaste majanduslike huvide nimel. Nende eristaatuse üks põhjusi võib olla ka nn sundliikmelisus: ostsid korteri, oled ka KÜ liige. Tegemist on siiski hoiaku, mitte põhimõttelise takistusega ühinemise vabatahtlikkuse printsiibile, sest „*Korteriühistu liikmelisuse nõue ei ole Riigikohtu hinnangul vastuolus PS §-ga 48. Kohus märgib, et valides üüritud eluruumi erastamise või otsustades omandada korteriomandi elamus, mille haldamiseks on moodustatud korteriühistu, nõustutakse ühtlasi liikmelisusega korteriühistus*”. (EV Põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne 2012). Ka nn „kitsalt majanduslikud huvid” on pigem oletuslikud kui tegelikkusele vastavad. 2008. aastal oli mul võimalus küsitleda Lääne-Eesti korteriühistute viiendast foorumist osavõtjaid ja laekunud ankeetide (n=55) hulgast sai 47 vastaja toetuse järgmine väide:

„*Enne kui kohalik omavalitsus teeb otsuseid tänavavalgustuse, bussipeatuste ja -liinide, koolide-kaupluste, spordirajatiste paiknemise, alkoholimüügi aegade ja muu kohta, tuleks küsida korteriühistute arvamust.*” (Parve 2009). Saadud tulemust kogu Eestile laiendades võib väita, et ligi 1400 korteriühistut koondav oma häälekandja ning regionaalsete üksustega võrgustik on tõenäoliselt ka sisuliselt valmis olema kaasatud osalusdemokraatia protsessi ja ehk ka arendama elukeskkonda, mis toetaks sinna värskest elama asunud erinevate erivajadustega inimeste sotsiaalset lõimumist. Kogukonnatöö tegijatel ja deinstitsionaliseerimise elluviijatel jääb vaid üle tutvuda Eesti Korteriühistute Liidu 2017. a kalendris näidatud tegevustega, teha valik ja kokkulepped ning kohale minna.

Ehk peaksid oma põhimõtteid ja põhikirju üle vaatama ka kodanikualgatust ning heategevust toetavad fondid? Lähiminevikust on võtta näide, kus endisest kolhoosikeskusest kaugemale jääv külaselts (abikõlbulik!) kirjutas projekti, et aidata keskuses asuva mitteabikõlbliku KÜ liikmetel rajada maja ette laste mänguväljak.

Kokkuvõtteks

Vaatamata sellele, et eespool esitatud on seotud peaaesjalikult teenuste osutamise psüühiliste erivajadustega inimestele, peab tingimusteta nõustuma arusaamaga (Tsuiman 2016, 20), mis laiendab antud lähenemist kõigile abivajajatele ja rõhutab vajadust arendada teenuseid, mis ennetaksid asutushoolduse vajadust.

Deinstitsionaliseerimise kui protsessi tähtsaimad edutegurid on oma struktuure loov ja arendav kestlik kogukond ning koostööle orienteeritud avalik sektor. Professionaalne sotsiaaltöö peab seal nõu ja jõuga toeks olema, taustaks vastutustundlik regionaal- ja sotsiaalpoliitika. **S**

Viidatud allikad

- Annist, A.** (2015). Kogukond – söimusunast moemõisteks. *Müürileht*, oktoober.
- Fukuyama, F.** (2001). Sotsiaalne kapital. *Direktor*, mai.
- Vihma, P., Lippus, M.** (2014). Kogukonnauuringu raport. www.linnalabor.ee/failid/n/fae42b3bd660ef506d6cb962d8dcb6c9 (27.01.2017).
- Lippus, M.** (2015). Kogukond on partner kohaliku elu korraldamisel. *Sirp*, 06.03. www.sirp.ee/sl-artiklid/arhitektuur/kogukond-on-partner-kohaliku-elu-korraldamisel/ (27.01.2017).
- Parve, V.** (2016). Kosilased, kus te olete? *Pärnu Postimees*, 10.05. <http://parnu.postimees.ee/3687033/valter-parve-kosilased-kus-te-olete> (27.01.2017).
- Parve, V.** (2009). Korteriühistud on kodanikuühiskonna võimalus. *Pärnu Postimees*, 14.03. <http://parnu.postimees.ee/94123/valter-parve-korteriuhistud-on-kodanikuuhiskonna-voimalus> (27.01.2017).
- Putnam, R.** (2008). Üksi keeglisaalis: Ameerika kogukonnaelu kokkuvarisemine ja taassünd. Tartu: Hermes. *Põhiseadus, paragrahv 48*. www.pohiseadus.ee/ptk-2/pg-48/ (27.01.2017).
- Tsuiman, K.** (2016). Deinstitutionaliseerimine kui kogukonnapõhine teenuste osutamine abivajadusega inimesele. *Sotsiaaltöö*, 1.
- Wilken, J.P., Bugarzki, Z., Saia, K., Hanga, K., Narusson, D., Medar, M.** (2015). Kogukonnaga seotud mõisted ja kogukonnas osalemist toetavad teenused Eestis. *Sotsiaaltöö*, 2.

Märkus: Tekstis kasutatud viited mitteakadeemilistele allikatele (kohalikele lehtedele) on koos võetuna märk tavameedia kui kogukonnatöö olulise partneri rollist kogukonna hoiakute kujundamises ja väärtuste levitamises.

Kogukonna kaasamisest Vändra näitel

Lembi Uulimaa

juhataja, Vändra alevi sotsiaalmaja

Kas sa oled kursis, kui palju on sinu elukoha omavalitsuse aastaelarves raha sotsiaaltoetus- teks ning milliseid sotsiaaltoetusi ja -teenuseid elanikele pakutakse? Mitu last eemaldati aasta jooksul oma perest? Kui palju on sinu kodu- kohas vähekindlustatud peresid? Milline on toimetulekutoetuse igakuine summa, mis jääb inimesele kätte, kui maksud on makstud?

Inimene, kes ei ole just sotsiaalvaldkonna töötaja, ise sotsiaalteenuse ja -toetuse vajaja või tema lähedane, tõenäoliselt neid vastuseid ei tea. Sotsiaaltöötajast lugeja on aga ilmselt kokku puutunud kaaskodanike halvustava suhtu- misega, näiteks arvamusega, et sotsiaaltoetusi saavad vaid joodikud, hoolitakse üksnes neist, kes kõvemini nõuavad, lastest ei hooli keegi ja hullusid muudkui poputatakse, ehitatakse neile uusi maju jms. Me ei saa kohe muuta ühegi inimese arvamust, suhtumist või tõekspidamisi, kuid saame anda infot, selgitada ja kaasata.

Teavitust võtab hirmu maha

Vändra alevis ja Vändra vallas on sotsiaaltöö viimase kümne aastaga hoogsalt arenenud. Piirkonda on juurde tulnud mitmeid teenuseid, tänu sellele ka töökohti ja tööd. Vändra oli neid vähesi kohti, kus rahvas ei korjanud vastuall- kirju, kui AS Hoolekandeteenused hakkas rajama peremaju ööpäevaringse erihoolduse klientidele. Kas meie elanikud on tolerantsemad? Vaevalt küll, pigem informeeritumad.

2012. aasta novembris avas AS Hoole- kandeteenused Vändra Kodu 50 ööpäeva-

ringsele erihooldusklendile. Kodu asub Vändra alevis, sellest kohast jalutab või sõidab iga päev mööda palju inimesi. Eks algul kart- sime küll, kuidas suhtuvad sinna elama tuli- jatesse kohalikud. Seepärast kutsusime rahva paar nädalat enne klientide saabumist avatud uste päevale, et kõik huvilised saaksid tutvuda elutingimustega peremajades. Palusime ka, et majade hubasemaks muutmiseks võiksid inimesed kaasa tuua toalilli, lauanõusid, käsitöötarbeid, käterätte, raamatuid, vaipu jm. Uksed olid tulijatele avatud lausa kolm päeva. Kolmanda päeva lõpuks olid majad täis toalilli ja ilusaid nõusid, raamatuid, mänguasju, kangaid, käsitöötarbeid jpm, mida toodi lausa kastide kaupa. Nii sai igauks uudistada, küsida ja ka kasulik olla.

Järgmisel kevadel kutsusime kohalikke elanikke kaasa aitama peremajade ümbruse haljastamisele, paludes annetada puu- ja põõsa- istikuid ja püsililli peenardele. Kuu aja jooksul toodi meile hulk lilletaimi, puid ja põõsaid. Paljud töid taimed ise autoga kohale, tõstsid need maha ja vurasid edasi, ilma et oleksime jõudnud neid tänadagi.

Pärast avamist ilmus kohalikus lehes mitu lugu asutuse tegemistest. Lehe vahendusel sai rääkida ka tekkinud probleemidest (nt erihoolekandeteenusel olev noormees tülitas koolilapsi, tekitas piinlikkust kaupluses jne) ja soovitada, kuidas sellistel puhkudel käituda ning kuhu sellest teatada. Pingeid aitas maha võtta koolikülustus, mille käigus vestlesin 4.–9. klassi

õpilastega, iga klassiga eraldi. Tutvumispäeval käisid meil ka gümnaasiumiõpilased sotsiaalvaldkonna tundide arvelt, kasu oli kindlasti mõlemapoolne.

Mida rohkem ja teadlikumalt panustasime kogukonnaga suhtlemisse, seda vähem oli probleeme ja halvustavat käitumist klientide suhtes. Pigem tundsimme toetavat hoiakut: koolide ja kultuurimajade laulu- ja näiteringid helistasid ja soovisid tulla meile esinema. Muidugi võtsime nad rõõmuga vastu.

Seega võin öelda, et kohe alustatud tihe suhtlus elanikkonnaga tagas hea kontakti edaspidiseks: alati julgeti helistada, kui oli probleeme, ja helistati ka siis, kui taheti meile midagi pakkuda või mõnele üritusele kutsuda.

Alevi sotsiaalmaja kogemus

2016. aastal asusin tööle Vändra alevi sotsiaalmajja, mis on alevivalitsuse allasutus ja pakub toetatud teenuseid erihoolekande klientidele ning tegeleb ka mööbli ja riiete taaskasutusega. Aasta-aastalt on klientide arv tõusnud ja asutusest kujunemas kohalik sotsiaalkeskus, kus pakutakse sotsiaalteenuseid eri sihtgruppidele. Klientidele aitab töötegevusi leida isiklik suhtlemine ettevõtjatega. Mitmed piirkonna ettevõtted on tulnud meie asutust vaatama ja meiega tutvuma, nad on pakkunud meie klientidele lihtsaid töid. Nad on ka imestanud, et meil on majas nii palju rahvast. Meeldiva üllatusena kutsus üks ettevõtte meid ekskursioonile, et meie kliendid näeksid, mis on nende töö eesmärk ja kuidas valmib toodang. Meie kindlateks partneriteks on kujunenud kohalik lasteaed ja kultuurimaja. Nad saavad alati meie peale loota, kui on vaja abitöölist kööki, mitut meest lund rookima või kui hooldust vajavad terviserada, park ja kalmistu.

Samuti on meil kokkulepe, et kohaliku omavalitsuse sotsiaalnõunik ja lastekaitse nõunik teavitavad sotsiaalmaja, kui mõnele perele on vaja mööblit või lastele kiiremas korras

ilmastikuoludele sobivaid riideid. Sotsiaalmeedia ja taaskasutuskeskuse vahendusel levib info väga kiiresti, kohalikud vaatavad oma kodud ja riidekapid üle ning vajalikud asjad saame mõne päevaga.

Nädal enne jõule seadsime kohalikus kaupluses üles annetuskasti, et osta annetuste eest maiustusi vähekindlustatud perede lastele. Ootamatult levis sotsiaalmeedias mäng, kus kutsuti üles tuttavaid ja sõpru annetama, sellest fotot tegema ning vähemalt kolmele sõbrale edasi saatma. Tänu muudelegi üleskutsetele laekus vabatahtlikelt abistajatelt raha, toodi ka mänguasju, riideid, kunstitarbeid. Nii sai jõuluvana 23. detsembril minna kingikottide ja toidukorviga 25 pere juurde. Kui esimesest ehmatusest üle saadi, oli rõõm suur.

Kokkuvõtteks

Vändra piirkond ei ole rahvaarvult suur, vallas ja alevis elab kokku natuke üle 5000 elaniku. Seda on aga piisavalt palju, et olla ühtse kogukonnana üksteisele toeks. Teadlik kogukonna kaasamine teeb sotsiaaltöö tunduvalt tulemuslikumaks. Kogukonna pidev teavitamine annab vajalikku informatsiooni, muudab inimeste suhtumist ning toob välja inimeste loomupärase hoolivuse ja aitamissoovi.

Sotsiaalvaldkonnas tegutsevad inimesed teevad oma igapäevast tööd alati südamega ning alati rohkem, kui nende ametijuhendid ja tööülesanded ette kirjutavad. Kahjuks jäävad ajakirjandusest eelkõige silma artiklid, kus värvikalt kirjeldatakse, kuidas mõned sotsiaaltöötajad ei hooli.

Kuid meie käsutuses on kohalik leht, asutuse koduleht ja sotsiaalmeedia. Järgpidev kogukonna kaasamine annab jõudu oma töös vastu pidada ning suurendab kogukonna vastutust. Nii võid ühtäkki avastada, et lisaks toetavatele kolleegidele on sinu ümber ka toetav kogukond.

Vaimse tervise strateegia 2016–2025 sõnastab valdkonna prioriteedid

Airi Mitendorf

*Eesti vaimse tervise ja heaolu koalitsioon (VATEK)
Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut*

Vaimse tervise strateegia 2016–2025 lähtub seisukohast, et vaimse tervise edendamine ning psüühika- ja käitumishäirete ennetamine, ravi ja taastumine tuleb seada prioriteetideks nii üksikisiku, kogukonna kui ka riigi tasandil.

Hea vaimse tervise puudumine ning psüühika- ja käitumishäired mõjutavad oluliselt iga nende all kannatavat inimest, tema perekonda ja kogu ühiskonda.

Näiteks on Eesti elanikkonnast 5,6% kogenud depressiooni. Maailma Terviseorganisatsioon on toonud välja, et depressioon on üks neljast enim levinud psüühikahäirest. Prognoositakse, et depressioonist saab 2030. aastaks kõige levinum haigus, hõlmates juba 15% elanikkonnast. Kõige äärmuslikum depressiooni avaldumise viis on suitsidaalsus (enesetapumõtted, -katsed ja enesetapud). 2015. a andmetel sooritas Eestis suitsiidi 196 inimest. Suitsiidisurma riskigruppideks on vanemaealised ja noored: 2015. aastal tegid 29% enesetappudest 65aastased ja vanemad inimesed, suitsiidi sooritas 22 noort (Statistika andmebaas 2016). Need numbrid kinnitavad, et Eestis peab elanike vaimne tervis paranema.

Strateegia koostamise taust

Strateegia koostamise vajadus tulenes sellest, et Eesti riigil pole vaimse tervise poliitikat, mis koondaks soovitusi, kuidas edendada vaimset tervist, vähendada diskrimineerivat häbimärgistamist, suurendada sotsiaalset kaasatust, tugevdada ennetustööd ja eneseabi ning korraldada psüühika- ja käitumishäiretega inimestele ning nende hooldajatele abi, adekvaatset ravi ja taastumist. Maailma Terviseorganisatsioon leiab, et selline poliitika peaks olema igal riigil. 2002. a lõpus valmis Eesti vaimse tervise poliitika alusdokument, kuid tegevuskavani siiski ei jõutud. Eestis asutati 2012. a Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituudi (ERSI) eestvedamisel ning sotsiaalministeeriumi toetusel Eesti vaimse tervise ja heaolu koalitsioon (VATEK), mis töötaski välja vaimse tervise strateegia aastateks 2016–2025.

Strateegia koostamisel on järgitud vastava

poliitika kujundamist Euroopas, milles on osalenud nii Maailma Terviseorganisatsioon kui ka Euroopa Komisjon. Jaanuaris 2005 võttis Maailma Terviseorganisatsioon vastu vaimse tervise deklaratsiooni ja tegevuskava. Euroopa Komisjon koostas vaimse tervise rohelise raamatu (*Green Paper* 2005), mida aastatel 2005–2006 arutasid ka liikmesriigid. Euroopa Komisjon algatusel viidi 2013–2016 ellu ühistegevuste projekt „*Joint Action on Mental Health and Wellbeing*”, mis töötas liikmesriikide jaoks välja soovitusel. Maailma Terviseorganisatsioon võttis 2013. aastal vastu „Vaimse tervise tegevuskava 2013–2020”.

Strateegia koostamise protsessi Eestis võib jagada viieks etapiks: 1) sisendi kogumine maakondlikel teabepäevadel; 2) strateegia kirjutamine laste ja noorte, tööeliste ning eakate valdkonna töögruppides; 3) koostöö ministerriumite ja erialaorganisatsioonide esindajatega; 4) koostöö vaimse tervise ekspertidega; 5) koostöö VATEKi liikmetega igakuistel koosolekutel.

Sihtrühm ja eesmärk

Strateegia sihtgrupiks on nii vaimse tervise valdkonnas töötavad kui ka sellega kaudsemalt seotud poliitikud ja spetsialistid ministerriumites, omavalitsustes, haridus- ja tervishoiuasutustes ning organisatsioonides, äri sektoris jm, kes oma otsuste ja tegevusega mõjutavad elanikkonna vaimset tervist ja heaolu.

Muidugi on strateegia mõeldud ka kõigile sotsiaaltöötajatele, perearstidele, haridustöötajatele jm spetsialistidele, kes saavad kaasa aidata inimeste vaimse tervise edendamisele. Sotsiaaltöötajad puutuvad oma töös kokku paljude inimestega ja saavad oma töösse integreerida vaimse tervise edendamise temaatika (sh füüsilise ja psühhosotsiaalse keskkonna loomine, teadlikkuse kujundamine, eluviisi-soovituste andmine). Vaimse tervise strateegia toob välja vastavad tegevussoovitused nii

indiviidi kui ka kogukonna tasandil.

Vaimse tervise strateegia üldeesmärk on: „*Eesti elanikud on hea vaimse tervisega ja annavad enda heaolule järjest kõrgemaid hinnanguid, psüühikahäireid märgatakse varakult ja inimesed saavad vajalikku abi. Vaimse tervise edendamine on ühiskonnas prioriteet ja sellega tegeletakse järjepidevalt läbi kogu inimese elukaare.*”

Vaimse tervise strateegia üldeesmärgi täitmiseks on sõnastatud kolm alaeesmärki:

- 1. Vaimse tervise edendamine:** inimeste hoiakud, ümbritsev keskkond ja elutingimused on kujundatud sellisel, et need toetavad inimeste tervislikku eluviisi ja loovad eelduse heaks vaimseks terviseks.
- 2. Psüühika- ja käitumishäirete ennetamine:** inimesed oskavad võimalikult varakult ära tunda häirete tekkimise, nad julgevad abi küsida ja neile on tagatud professionaalne õigeaegne abi tõsisemate häirete ennetamiseks.
- 3. Psüühika- ja käitumishäirete ravi ja taastumine:** inimestele on kättesaadav parim võimalik ravi ja seda toetavad teenused nii, et inimesed saavad enda eluga iseseisvalt hakkama.

Strateegia ideoloogiline ülesehitus lähtub Maailma Terviseorganisatsiooni käsitlusest: vaimne tervis on oluline eeltingimus inimese üldise tervise ja heaolu saavutamisel ning mõjutab otseselt inimeste eluga toimetulekut ja hakkamasaamist.

Strateegia põhisõnumid

Vaimne tervis ning psüühika- ja käitumishäired kujunevad bioloogiliste, sotsiaalsete, psühholoogiliste, keskkondlike ja majanduslike tegurite koosmõjus. Seega tuleb inimeste vajadusi hinnata võimalikult mitmekülgset, seostades eri valdkondi. Tihti paigutatakse vaimne tervis pelgalt tervishoiuvaldkonda, kuid ka sotsiaalvaldkonna teenused ja abi aitavad edendada vaimset tervist ning ennetada häireid.

Vaimse tervise paranemise nimel peavad koostööd tegema ja vastutuse võtma nii inimesed ise, neid ümbritsev kogukond ning tervise-, sotsiaal-, haridus-, sise-, kaitse, justiits- ja töövaldkonna institutsioonid. Paljud inimesed vajavad samal ajal nii tervishoiu-, hoolekande- kui ka õiguskaitsevaldkonna tähelepanu ja teenuseid. Seejuures tuleb vältida kattuvaid tegevusi, tagada teenuste järjepidevus, sõnastada selged eesmärgid ja vastutused protsessi jälgimisel.

Vaimne tervis on tähtis kogu inimese elukaare vältel – sünnist kuni kõrge vanuseni. Abi ja toetus peavad alati olema kooskõlas eakohaste vajadustega ning tagama igas vanuses inimestele inimväärse kohtlemise. Vaimsete häirete ennetamine ja varajane sekkumine on tulemuslikud ka vanemas eas. Senisest rohkem tuleb Eestis keskenduda eakate inimeste elukvaliteedi edendamisele ja selle taseme säilitamisele.

Kõigil inimestel on õigus heaolule ja vaimse tervise teenustele sõltumata nende rahvusest, vanusest, soost, elukohast ning sotsiaalmajanduslikust staatusest. Keelatud on igasugune diskrimineerimine. Diskrimineerimise keelustamise ja võrdse kohtlemise põhimõtete juurutamine ühiskonnas eeldab sotsiaalseid ja poliitilisi muutusi ning tähelepanu pööramist ka puuduses elavatele ja marginaliseeritud elanikkonna-gruppidele. See eeldab kogukonna suuremat

hoolivust ning omavalitsuste, äriettevõtete, tervishoiu- ja haridusasutuste jt ühiskondlike institutsioonide paremat koostööd.

Psüühika- ja käitumishäiretega inimeste, nende abistajate ja perekondade õigusi ning vajadusi tuleb austada ja kaitsta. Eakate, krooniliste haigete, puude või mõne muu pikaajalise tervise puudujäägiga inimeste toimetulekul on olulise tähtsusega nende lähivõrgustik ja perekond. Pereliikmetele langev suur hoolduskoormus mõjutab nende elukvaliteeti ning seab ohtu ka nende vaimse tervise.

Kuidas strateegia eesmäärke saavutada?

Eesti vajab eraldi poliitikat, mis esitaks soovitud vaimse tervise edendamise, diskrimineeriva häbimärgistamise vähendamise, sotsiaalse kaasatuse suurendamise, ennetava tegevuse ja eneseabi tugevdamise ning psüühika- ja käitumishäiretega inimeste ja nende hooldajate abistamise ning adekvaatse ravi ja taastumise korraldamiseks. Eri valdkondade tegevusi ja sekkumisi tuleb strateegiliselt planeerida, määrata valdkondade vastutus ning hinnata sekkumiste tulemuslikkust.

Strateegiaga saate tutvuda VATEKi kodulehel www.vatek.ee. Strateegia koostati sotsiaalministeeriumi ja EMP toetusel. **S**

Viidatud allikad

- Eesti vaimse tervise poliitika alusdokument** (2002). <http://praxis.ee/wpcontent/uploads/2014/03/2002-Eesti-vaimse-tervise-poliitika.pdf> (17.01.2017).
- Green Paper** (2005). Improving the mental health of the population: Towards a strategy on mental health for the European Union. European Communities. http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/mental/green_paper/mental_gp_en.pdf (17.01.2017).
- Joint Action on Mental Health and Wellbeing** (s. a.). www.mentalhealthandwellbeing.eu/ (17.01.2017).
- Mental health action plan 2013–2020** (2013). Geneva: World Health Organization. www.who.int/mental_health/publications/action_plan/en/ (17.01.2017).
- Mental Health Declaration for Europe: Facing the Challenges, Building Solutions** (2005). World Health Organization. www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/88595/E85445.pdf (17.01.2017).
- Mental health: facing the challenges, building solutions** (2005). Copenhagen: World Health Organization Regional Office for Europe. www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0008/96452/E87301.pdf (17.01.2017).
- Statistika andmebaas** (2016).

Trepist üles või alla. Eesti vajab tulemuslikumat kodutuse poliitikat

Jüri Kõre, Ivo Kask, Eleanoora Tint

Euroopa Liit on viimastel kümnenditel pööranud varasemast suuremat tähelepanu inimeste majanduslikule toimetulekule. Muuhulgas võttis Euroopa Parlament 2011. aastal vastu resolutsiooni, milles kutsus liikmesriike üles looma eluasemepõhisel lähenemisel rajanevaid kodutusega võitlemise strateegiaid. Resolutsioon peegeldab liikmesriikides toimunud muutusi suhtumises kodutuse põhjustesse. Indiviidist sõltuvate asjaolude kõrval toonitatakse järjest sagedamini vajadust kõrvaldada ühiskonnakorraldusest tulenevad toimetulekutõkked. Muutunud on ka arusaamad kodutute rehabiliteeritavuse: hoiak „pigem mitte rehabiliteeritavad” on asendunud hoiakuga „pigem rehabiliteeritavad”.

Eluasemepõhine lähenemine erineb otsustavalt arenenud riikides varem valitsenud käsitlusest, mille kohaselt pakutakse kodutule kõigepealt rehabilitatsiooni, ja alles seejärel omaette eluaset. Eluasemepõhine lähenemine lähtub põhimõttest: enne eluase ja siis (tegelikult samal ajal) rehabilitatsioon. Rakendatuna suurimate kodutute gruppide hulgas (psüühiliste, alkoholi- ja narko- vms probleemidega üksikud mehed) on lähenemine jõudnud Põhja-Ameerika, Austraalia ja Euroopa riikide sotsiaaltöösse.

Eestis ei ole kodutuse teema päevakorda tõusnud. Ka „Heaolu arengukava 2016–2023” (2016) pöörab eluasemeprobleemidele vähem tähelepanu, kui talle raamistikuks olev Euroopa Liidu strateegia „Euroopa 2020” (2010), ega paku ideid ühiskonna kõige vaesema osa sotsiaalseks tõusuks.

Artiklis otsitakse vastust küsimusele, kas jätkata Eestis selles valdkonnas tööd traditsioonilisel moel või juurutada innovaatilisi lahendusi. Selleks kirjeldatakse viimasel kümnendil kodutuses toimunud muutusi Eestis ning antakse ülevaade kahest vastanduvast lähenemisest kodutute rehabilitatsioonile: astmelise rehabilitatsiooni mudelist ja eluasemepõhisest lähenemisest. Analüüsides ühe traditsioonilise teenuseosutaja tegevuse tulemuslikkust ja Eesti asjatundjate hinnanguid eluasemepõhisele teenuse mudelile jõutakse järeldusele, et praegune praktika töös kodututega tuleb üle vaadata.

Sissejuhatus

Allkirjastades 2003. aastal Euroopa Liidu (EL) sotsiaalse kaasatuse memorandum, liitus Eesti Lissaboni strateegiaga. Selle algatuse eesmärk oli parandada ühendusse kuuluvate riikide globaalset konkurentsivõimet, panustades

teadus-arendustegevusse, tööturгу, inimeste majanduslikku toimetulekusse ja sotsiaalsesse ühtekuuluvusse. Jooksvaks kümnendiks kokku lepitud „Euroopa 2020” nimetust kandev strateegia pöörab vaesusele ja tõrjutusele endiselt suurt tähelepanu (Euroopa Komisjon

2011). Kõige üldisemad soovitusel sotsiaalteenuste tänapäevaseks korralduseks leiduvad Euroopa ühtsetes juhistes institutsionaalselt hoolduselt kogukonnapõhisele süsteemile ülemineku kohta (Institutsionaalselt hooldusmudelilt ... 2012). Euroopa Parlament, järgides oma deklaratsioone tänavakodutuse lõpetamise (2008) ja EL kodutuse strateegia (2010) kohta, kutsus oma 2011. aasta resolutsioonis liikmesriike üles looma kodutusega võitlemise strateegiaid, mis keskendusid eluasemepõhisele lähenemisele.

Mitmes Euroopa riigis on Põhja-Ameerika ja Austraalia eeskujul põhimõteline muutus kodutute teenusekorralduses juba toimunud: asutushooldust on kõrbitud kogukonnanhoolduse kasuks¹. Varasema järk-järgulise (astmelise) resotsialiseerimise mudeli (ingl *housing ready*) asemel on töös kodututega kasutusele võetud eluasemepõhised (ingl *housing first*) mudelid.

Eluasemepõhised kodutute resotsialiseerimise mudelid toetuvad kahele põhimõttele: esiteks tuleb raskustesse sattunud isikule kiiresti leida omaette eluruum; teiseks peab olema mõjus teenuste ja toetuste süsteem tema sotsiaal-, tervise-, hõive- jm probleemide lahendamiseks.

Käesoleval hetkel püütakse Eesti arengut suunata 53 riikliku strateegilise dokumendiga, millest enamik on sotsiaalse arengu mõjutamise vaatenurgast lühiajalised ja kavandatud 2020. aastani. Ilmselt pole Eestis kõrgetasemelist dokumenti kodutuse strateegia näol suhteliselt kitsa probleemi lahendamiseks vaja. Paraku ei käsitleta seda teemat ka „Heaolu arengukavas 2016–2023”, mis pakub formaalse raamistiku vaesusega võitlemiseks, kuid eluaseme kättesaadavuse suurendamine sotsiaalsete probleemidega inimestele on jäänud arengukavast välja.

EL strateegia „Euroopa 2020” kontekstis on Eesti võtnud küll vaesuse vähendamiseks konkreetse eesmärgi: vähendada vaesusriskis ja tõrjutuses isikute suhtarvu 2010. aasta 17,5%lt 15%ni 2020. aastal, kuid taotlemata kodutuse kui vaesuse äärmusliku vormi vähendamist on sotsiaaltöö seisukohast raske pidada seda strateegilist eesmärki piisavalt ambitsioonikaks.

Analüüsida tuleks ka kodutute resotsialiseerimise praktika efektiivsust: Eesti suuremates linnades on valdavalt kasutusel astmelise rehabilitatsiooni mudel, mis näeb ette inimeste järg-järgulist liikumist rehabilitatsiooni toel üha suurema iseseisvusega eluasemevormi suunas, kuid vaid vähestel õnnestub jõuda n-ö esimestest astmetest kõrgemale.

Artiklis analüüsitakse ühe Eesti teenuseosutaja 2014. aasta tegevuse näitel praeguse astmelise rehabilitatsiooni korralduse tõhusust ning esitatakse meie asjatundjate hinnangud eluasemepõhisele mudelile. Artikli eesmärk on õhutada teiste riikide kodutute rehabilitaerimise edulugusid tutvustades astuma ka Eestis samme sotsiaaltöö tulemuslikkuse suurendamiseks. Et seda saavutada, tuleks teha emba-kumba: kas sooritada hüpe praeguse mudeli tulemuslikkuses või asendada see teistsuguse, tõendus põhisel tõhusa eluasemepõhise lähenemisega.

Kodutus Eestis: teooria ja praktika

Kodutuse mõiste ja kodutute arv Eestis

Kodutu määratlemine tundub lihtne: see on kindla elukohata isik. Sellegipoolest puudub mõistel üldtunnustatud ametlik definitsioon. Mõiste kodutu alla võivad mahtuda nii isikud, kellel elukoht täielikult puudub, kui ka need, kellel hetkeolukorrast tulenevalt (perevägivald, isikute vaheline konflikt, ahistamine

¹ Näide Soomest: Päästearmee 500kohaline öömaja Allpikatuil Helsingis on muudetud 80 korteriga eluasemepõhiseks teenuseüksuseks (Pleace jt 2015, 60).

vms) ei ole võimalik oma tavaeluruumis viibida.

Euroopa riikides on laialt kasutusel 2005. aastal välja töötatud ETHOS tüpoloogia² (2006), mis jaotab kodutud kui kategooria järgmisteks allkategooriateks:

- **Peavarjuta isik:** inimene, kes elab tänaval või kasutab ajutist varjupaigateenust.
- **Koduta inimene** (ingl *houseless*): inimene, kes kasutab mõne sotsiaalmajutusasutuse, varjupaiga vm institutsiooni võimalusi.
- **Isik, kellel pole eluruumi kasutamiseks juriidilist kaitset:** inimene, kelle eluase on ebakindel, kuna see ei kuulu talle; keda ohustab väljatõstmine või perevägivald.
- **Ebakvaliteetset eluruumi kasutav isik:** inimene, kes elab ajutises, selleks mitte ettenähtud kohas, elamiskõlbmatutes ruumides või ülerahvastatuse tingimustes.

Sõltuvalt definitsioonist ja tegelikust elamutsituatsioonist ning -poliitikast, on kodutuse näitajad riigiti väga erinevad. OECD poolt rahvuslike allikate põhjal tehtud koondi järgi on täisealisest elanikkonnast kodutuid 0,1% (Jaapan) kuni 5,6% (Rootsi). Siinkohal on oluline märkida, et Rootsi definitsioon on laiaulatuslik ja käsitleb kodututena ETHOSe kõigi nelja kategooria isikuid (OECD 2015).

Mitmes varasemas uurimuses (Kõre 2003, Kõre jt 2006) tunnistati Eesti olude jaoks sobivaks rootslase Hans Swärdi definitsioon: „*Kodutu on inimene, kellel puudub isiklik või üüritud eluase, alalised majutustingimused ning kes on suunatud ajutistesse alternatiiv-eluasemetesse või ööbib väljas*” (1999). Swärdi üldistusaste haarab ETHOSe klassifikatsiooni

kahte esimest gruppi ja seda võib pidada Eesti jaoks endiselt sobivaks³.

Kui palju on aga Eestis kodutuid? Tabel 1 (lk 42) koondab eri allikatest pärinevad andmed. Tallinnas loendati 2010/11. a vahetusel kodutud üle kahel korral: rahvaloendusel ja Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse kodutute loendusel. Tulenevalt loenduse korralduse ja kodutuse definitsiooni erinevusest erines loenduste tulemus kahekordselt. Praktilise poliitika kavandamiseks võib pidada sobivaks Tallinna linna kodutuse käsitlust. Eesti kodutute arvu puhul võtame aluseks Tallinna loenduse ning 2002. a eksperthinnangus ja 2011. a rahvaloendusel fikseeritud Tallinna ja Eesti proportsiooni (Tallinna osakaal Eesti kodutute arvust oli vastavalt 57–65% ja 65%). Kodutute hinnanguliseks arvuks Eestis kujuneb 1900–2100 inimest ehk 1,5%. On üsna tavaline, et otseste loendusandmete puudumisel või kahtluse korral nende õigsuses kirjeldatakse kodutuse dünaamikat öömajade ja varjupaikade klientuuri dünaamika alusel. Aastatel 2004–2014 pole selle kliendigrupi puhul langustendentsi näha: 2004. aastal 2301 inimest, 2014. aastal 2551, perioodi keskmine 2344. Seega on põhimõtteliselt võimalik väita, et kodutute arv Eestis on eelnenud arvutuses saadud arvust suurem (2300–2500 inimest).

Kõnekamad uuringud ja artiklid kodutuse kohta Eestis 2004–2014

Sotsiaalsete probleemide pingereas on kodutuse suhteliselt tagaplaanil kõigis Balti riikides (Kõre ja Karpuškiené 2009). See ei soodusta teema uurimist ja uusi käsitlusi valdkonna

² ETHOS (*European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*) – Euroopa kodutuse ja eluasemepuuduses isikute tüpoloogia.

³ Kodutuse definitsiooni laiendamine Eestis on küsitav, kuna puuduvad nii andmed kui ka avaliku sektori sisuline võime suuremamahuliseks sekkumiseks eluasemeturgu. Bush-Geertsema jt (2014) analüüsi järgi on ainult viiel EL liikmesriigil andmeid kodutute ja eluasemepuuduses isikute kohta ETHOSe klassifikatsiooni kõigi allkategooriate ulatuses.

Tabel 1. Hinnangud kodutute arvule Eestis ja Tallinnas

	2000. a rahva-loendus	2002. a majandus- ja sotsiaal-ministeeriumi hinnang	2002. a KOV sotsiaal-töötajate ekspert hinnang	2010/2011. a Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse loendus	2011. a rahva-loendus	Kodutute oömaja ja varjupaiga teenuse kasutajate statistika 2004–2014
Eesti	369	5000	3000–3500		864	Vahemikus 2004. a 2301–2014. a 2551, keskmine 2344
Tallinn			2000	1225	558	

ALLIKAS: TALLINNA SOTSIAALTÖÖ KESKUS 2012; KÖRE 2003; TIIT 2013; SOTSIAALMINISTEERIUM 2016A, 2016B; STATISTIKAAMET: RAHVA JA ELURUUMIDE LOENDUS 2011

kohta lisandub vähe. Üheks vaadeldava perioodi huvitavamaks uurimuseks on Signe Dobelnice (2007) Tallinna Ülikoolis kaitstud doktoritöö „Kodutus Lätis: põhjused ja lahendused”. Tavalise kodutuse individuaalsete ja struktuursete põhjuste analüüsi kõrval pälvib tähelepanu töös käsitletud vaesuskultuuri teooria (vt Lewis 1966). Autor järeldab, et Läti kodututel on tekkinud oma subkultuur, mis ühelt poolt toetab nende toimetulekut oma eluviisi ja grupi raames, teisalt aga takistab resotsialiseerimist. Seda tulemust ei saa automaatselt Eesti oludesse üle kanda, kuid vaesuskultuuri fenomen on kindlasti võimalik ka Eestis.

Ülevaatliku pildi Tallinna kodutute resotsialiseerimise korraldusest saame ajakirja Sotsiaaltöö 2010. aasta neljanda numbriga tutvudes (vt Ees mets 2010, Põldemaa 2010).

Tegu on astmelise, nelja liiki teenustel baseeruva süsteemiga: vältimatu sotsiaalabi teenus, vältimatu abi järgne püsihooldust pakkuv teenus, resotsialiseerivad teenused ja preventiivse iseloomuga teenused. Seni välja arendamata teenusena nimetatakse artiklis täielikult toimetulematute ja resotsialiseerimatute teenust⁴.

Erialainimeste seas kõige laiemal levikuga artikkel on ilmselt Lilya Wagneri, Erki Korpi ja Charles Waltersi „*Homelessness in Estonia: Overview and Analysis*” (2014). Artikli lühikokkuvõte lubab bravuurikalt esitada „...anekdootlikud tõendid kodutuse kohta Eestis nõukogude ajal ja ülemineku perioodil ning kirjeldada põhjalikult täna st situatsiooni” (2014, 231). Eesti olukorra tundjale on artiklis uut infot vähe, olulisimad on andmed resotsialiseerimise tulemuslikkuse kohta pealinnas.

⁴ Teistes suuremates linnades, näiteks Tartus ja Pärnus, kehtib ühe asutuse põhine astmelise rehabilitatsiooni mudel. Väiksemates omavalitsustes pakutakse eelkõige vältimatu abi teenust kombineerituna juhtumipõhise eluasemeprobleemide lahendamisega.

Kirjeldatavat tulemit (2013. a resotsialiseeriti 20–25 isikut) on aga keeruline hinnata, sest kaotsi on läinud teenusekasutajate üldine arv.

Kümnendi kaalukamad rakendusuuringud on Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse (2012) kodutute loendus ja sama asutuse korraldatud klientide rehabiliteeritavuse hindamine (kolm aruannet: 2010, 2012, 2014). Esimeses töös konstateeritakse, et võrreldes Jüri Kõre 2003. a artiklis nimetatutega ei ole kodutuse põhjused kümne aastaga muutunud. Loendusega võrdset tähelepanu väärrib rehabiliteeritavuse hindamise metoodika (PPS-1 ja PPS-2 skaalad) juurutamine keskuse poolt. PPS-1 skaala on Eestis küll aastaid tuttav, kuid pole laiemalt kasutatud (vt Paavel 2003). Uuringute tulemusena lükatakse ümber laialt levinud arvamus kodutute vähesest rehabiliteeritavusest. Kui Kaarel Talvoja 2007. aastal kaitstud bakalaureusetööst leiame eksperdi arvamuse, et rehabiliteeritavad on vaid 5% öömaja, 45% varjupaiga ja 80% sotsiaalmajutusüksuse klientidest, siis 2010. aasta hindamise kohaselt olid rehabiliteeritavad või pigem rehabiliteeritavad 76%, 2012. aastal 72% ja 2014. aastal 82% isikutest.

Kodututele suunatud teenusemudelid

OECD uuring (2015) eristab nelja kodututele suunatud kompleksset (integreeritud) teenuste osutamise mudelit: vältimatu abi teenused (tänavatöö, toitlustamisvõimalus, öömaja, päevakeskus); püsiva toetusega eluasemeteenus (üldjuhul eakatele inimestele, tööealistele osutatakse koos kaitstud või toetatud töö teenusega); eluasemepõhine üleminekuteenus ja eluasemepõhine teenus koos vastava mobiilse või statsionaarse juhtumikorraldusega (kombineeritud eluaseme-, tervishoiu-, sotsiaal- ja teatud juhtudel tööturuteenused). Refereeritav uuring käsitleb neid võrdsetena, kuid sisuliselt on tegu mudelite hierarhiaga: esimese mudeli puhul on teenuste eesmärgiks

kergendada „tänavaelaniku” elu, neljanda puhul tõkestada tavaeluruumis elava isiku tagasilangust.

Viimastel aastatel on hakatud sagedamini rääkima hoopis traditsioonilise (astmelise) ja innovaatilise (eluasemepõhise kompleksse) rehabilitatsiooni mudelist. Nende kahe kontseptsiooni eristamine ja sotsiaaltöö praktikas toimuv nihe teisenä nimetatu kasuks tähendab ka rõhuasetuse muutust kodutuse põhjuste käsitlemisel.

Astmelise rehabilitatsiooni mudel

Astmelise rehabilitatsiooni mudel rõhutab individuaalsete tegurite rolli ja põhineb indiviidi järk-järgulisel liikumisel ühest rehabilitatsiooni etapist (eluaseme vormist) teise. Sellega kaasnev personaalse vabaduse ja vastutuse määra kasv on omamoodi „preemia hea käitumise eest”. Noémie Houard (2011) kirjeldab nn trepimudelit kui kodutu sihi-kindlat arengut, mille tulemusena ta saab endale püsielukoha. Kuid eelnevalt peab inimene olema „sobiv” iseseisvalt eluruumi kasutama ja läbima trepi madalamad astmed. Oluline on isiku motiveeritus, tahe oma elu muuta ja iseseisvalt toime tulla (Houard 2011). Eristatakse kahte peamist astmelist teenusekorralduse vormi: ühe asutuse põhine mudel (ingl *single-site traditional service model*) ja astmelise rehabilitatsiooni mudel (ingl *staircase model*) (OECD 2015). Omadussõna „traditsiooniline” saanud probleemikäsitlus ja lahendusviis domineerisid konkurentsilt kuni 1960. aastate keskpaigani: see viie-kuue astmega trepp iseseisvasse ellu oli kodutusega võitlemise „meelisstrateegiaks” Põhjamaades (Sahlin 2005; Tainio ja Fredriksson 2009, 185; Benjaminsen ja Dyb 2008, 57).

Tänapäeval rõhutavad nii praktikute kui teoreetikute leerist kostvad hääled kodutuse kontekstis kahesuguseid asjaolusid. Esiteks vajavad kodutud resotsialiseerimiseks

pikaajalist toetust ja trepi viimasele astmele jõudmine ei tähenda veel teekonna lõppu. Teiseks võib öelda, et seoses elukoha puudumisega päevakorda kerkivad probleemid kuuluvad tänapäeval suurel määral ühiskondlikku huvisfääri, seda eriti tervise, sõltuvustega jms seotud probleemid (Burrows 1997, 36; Fitzpatrick jt 2016). Volker Bush-Geertsema (2008) konstateerib, et trepi alumistel astmetel on „kitsas“, sest suurem osa seltskonnast koondub sinna, ja ülemised astmed on omamoodi pudelikael, millest vähesed läbi pääsevad. Trepimudeli kasutamise korral hinnatakse resotsialiseerimise efektiivsuseks 30–50% (Pleace 2008, Rosenheck 2010 OECD 2015 kaudu). Eestis on kodutute resotsialiseerimisel valdavalt kasutusel seesama, lihtsamas või keerukamas variandis astmelise rehabilitatsiooni mudel.

Fakt, et pikemaajaline elu reguleeritud-reglementeeritud-toetatud keskkonnas tekitab tavaeluga kohanemisel probleeme, on teada asenduskodu, kinnipidamisasutuse jt institutsioonide elanike ühiskonda sulandamise näidetel. Kodututele peavarju pakkuvad asutused oma suhteliselt jäikade reeglite ja indiviidi seisukohast väikese privaatsusega paigutuvad samasse loetellu. Mike Allen (2012, 121) juhib tähelepanu sellele, et käsitlus, mis on suunatud kodutuse kui probleemi haldamisele, sarnaneb eakatele suunatud teenuste mudeliga. Alternatiivse eluasemepõhise käsitluse eeskujuks on pigem töötutele suunatud poliitika, mis püüavad aidata inimest olemasolevast seisundist või situatsioonist välja.

Eluasemepõhine lähenemine

Mõiste eluasemepõhine lähenemine on Põhja-Ameerikas kodutusega tegelevate organisatsioonide esindajate kõnepruugis juba paar aastakümnet. Selle mudeli kasutuselevõttu töös kodutute „tuumikgrupiga“ ehk üksikute

kodutute meestega seostatakse eelkõige Sam Tsemberise poolt USAs asutatud *Pathways Housing First* (PHF) nimelise organisatsiooniga (Tsemberis jt 2004). Organisatsiooni tegevuses eristati tinglikult kahte teenust: ühelt poolt eluasemeteenus ja teisalt näiteks alkoholisõltuvuse ravi. Ühtlasi võrreldi praktilises töös rehabilitatsiooni tõhusust astmelise ja eluasemepõhise mudelite puhul. Tulemused olid ühemõtteliselt eluasemepõhise lähenemise kasuks. Tavameetodil resotsialiseerimisteenust saanud grupi puhul oli tulemuslikkuseks 47%, PHF mudeli kasutajatel 88% (Tsemberis 2010). Umbes sama proportsiooni (kaks korda kõrgem positiivsete muutuste osakaal) fikseeriti vaimse tervise probleemidega inimeste ravis, kui eluasemeprobleem on enne ravi lahendatud (Nelson jt 2015). USA algset eluasemepõhist käsitlust kirjeldatakse järgnevalt: 1) iseseisev eluase (mitte siirdeelu ruum vms); 2) püsiv üürisuhe; 3) toetus tervise- või sotsiaalprobleemidega (psüühikahäire, alkoholi-, narkosõltuvus vms) toimetulekuks; 4) loobumine resotsialiseerimiseks ettevalmistavate teenuste kasutamisest, kaasa arvatud siirdeeluasemest (Busch-Geertsema 2011). Nüüdseks on USA eeskujuga levinud Kanadasse ja Austraaliasse ning 2011.–2013. a Euroopa Komisjoni poolt rahastatud projekti Housing First Europe vahendusel ka kümnesse ELi riiki (Busch-Geertsema 2013).

Soomes võeti uus mudel kasutusele seetõttu, et lahendades probleeme traditsiooniliselt, jõuti ühel hetkel n-ö klaaslaeni: vaatamata suurtele pingutustele kodutute arv enam ei vähenenud. Edasi liikumiseks oli hädavajalik teistsugune käsitlus (Tainio ja Fredriksson 2009, 188). Taani esitleb mudelit kui viimaste aastate üht tõhusamat vaesusega võitlemise programmi (*Integrated approaches to combating poverty...* 2016). Euroopa projektides on jõutud USAga sarnase

tõhususe tasemeni – rehabiliteeritavus on 70–90% (Bush-Geertsema 2011, 6; Bush-Geertsema 2012, 244; Tsemberis 2012, 170). Eri sotsiaalses ja majanduslikus keskkonnas katsetatuna esitlevad mõned autorid seda käsitlust isegi tõendus põhise praktikana (Raitakari ja Juhila 2015, 146). Niisiis on eluasemepõhine lähenemine pälvinud viimastel aastatel suurt tähelepanu, kuid vastav praktika on siiski veel suhteliselt napp. Eelkõige on see tunnistanud sobivaks raskemate (üle aasta kestnud) kodutuse juhtumite lahendamisel.

Analüüsid 1990.–2014. aastal avaldatud eluasemepõhiseid probleemikäsitlusi (184 allikat), jagavad Suvi Raitakari ja Kirsi Juhila need üheksasse gruppi (võrdlevad uuringud, juhendid, raportid, jne). Refereerime siinkohal 27 raporti koondjäreltusi: 1) saavutatav on kulude kokkuhoid ja klientide heaolu tõus, tegemist on efektiivse teega kodutusest välja; 2) mudeli tulemuslikkuse tagab püsiv ja piisav rahastus ja väljaõppinud spetsialistid; 3) efektiivse tulemuse eelduseks on eluruumide hajutamine; 4) vajalik on rehabiliteeritavate pikaajaline toetamine; 5) loobuda ei tohi lähenemise tuuma moodustavatest põhimõtetest; 6) mudel on kasutatav erinevates kogukondades olenemata nende suurusest, rahvuslikust koosseisust vm tunnustest; 7) stigmade, isolatsiooni, vaesuse, töötuse jm resotsialiseerimist takistavate tõkete ületamine ei ole võimalik ilma muudatusteta ühiskonna tasandil (Raitakari ja Juhila 2015, 157).

Siiski tuleb välja tuua ka eluasemepõhise lähenemise puhul tekkivaid kõhklusi ja küsimusi, nagu näiteks: 1) kas USAs saavutatud edu on Euroopas korratav, 2) kas käesolev mudel on rakendatav kõigi pikaajaliselt kodutute puhul, 3) kas suur tähelepanu ühele lähenemisele ei kahjusta teiste meetodite kasutamist ja arengut (Pleace 2011; Johnsen 2012).

Eeldused eluasemepõhise lähenemise kasutamiseks Eestis

Kaks värsket uuringut

Millised on Eesti võimalused eluasemepõhise lähenemise kasutusele võtmiseks? Järgnev artikli osa on süntees kahe iseseisva, kvalitatatiivsel ja kvantitatiivsel meetodil tehtud uurimuse tulemustest.

2014. aastal analüüsiiti poolstruktureeritud intervjuudega eluasemepõhise lähenemise perspektiivi töös kodututega Eestis (Käsk 2014). Ekspertideks valiti praktikud kolmest suurimate Eesti omavalitsuste hulka kuuluvast linnast, kus on välja arendatud kodutute astmelise rehabilitatsiooni mudel – Tallinnast, Tartust ja Pärnust. Kõigil ekspertidel oli sotsiaaltöölane kõrgharidus ja vähemalt 8aastane praktilise töö kogemus. Intervjuu hetkel oli nende töös rõhuasetus kodutute resotsialiseerimisel. Esimene ekspert on töötanud tööealiste riskikäitumisega inimestega, intervjuerimise ajal oli ta sotsiaalse ettevõtte juhataja. Teine ekspert on töötanud psüühilise erivajadusega klientidega ja kodututega. Intervjuu hetkel töötas ta kohaliku omavalitsuse hallatava asutuse koosseisu kuuluvas kodutute päevakeskuses. Kolmas ekspert on spetsialisti ja juhina täitnud mitmesuguseid ülesandeid kohalikus omavalitsuses. Intervjuu temaga tehti ajal, kui ta oli kohaliku omavalitsuse hallatava asutuse allüksuse juhataja.

Teine uuring, mis viidi läbi 2015. aastal, annab ühe teenuseosutaja tegevuse näitel teavet astmelise rehabilitatsiooni mudeli tõhususe hindamiseks ning õhutab mõtlema senise lähenemise jätkamise poolt- ja vastuargumentidele (Tint 2015). Analüüsi aluseks olev andmestik pärineb kolmest allikast: teenuseosutaja poolt igapäevatöö tarbeks kogutud info (sotsiaaldemograafilised andmed); võrgustik (pereliikmed, sugulased, sõbrad) ja selle toimimine (suhtlemise sagedus, iseloom

jne); omavalitsuse dokumendihaldussüsteemi *GoPro Case* andmed (eluaseme taotlemine, eraldamine, üürilepingu lõpetamine jne) ning sotsiaalteenuste ja toetuste andmeregistri STAR info (puude ja/või töövõimetuse olemasolu, sissetulekud, saadud teenused). Analüüsiks kasutati ainult dokumenteeritud infot, kliente dokumendiandmetes olevate lünkade täitmiseks ei küsitletud. Info salvestati ja töödeldi isikustamata kujul *SPSS Statistic* programmi abil.

Muutused kodutuses ekspertide hinnangul

Eespool tõdesime Tallinna kodutute loendusele toetudes, et tänased kodutuse põhjused sarnanevad kümne aasta tagustega (Tallinna Sotsiaaltöö Keskus 2012). Kolmes astmelise rehabilitatsiooni mudelit rakendavas omavalitsuses töötavate praktikutega tehtud intervjuudes on siiski viiteid kodutute kogukonnas toimunud muutustele. Osaliselt kajastab neid muutusi ka Tallinna kodutute loendus. Esiteks on kasvanud pikaajaliste (rohkem kui üks aasta) kodutute osakaal: 2012. aastal oli Tallinnas vaid 9,5% loendatutel vähem kui ühe aasta pikkune kodutuse staaž (Tallinna Sotsiaaltöö Keskus 2012, 21). Teiseks suureneb intervjuueeritud ekspertide hinnangute kohaselt sihtgrupi hulgas liitprobleemidega (üheaegselt sõltuvus ja vaimse tervise vm meditsiiniline probleem) isikute osakaal. Kolmandaks juhivad eksperdid tähelepanu asjaolule, et kodutute hulgas kasvab nende inimeste osatähtsus, kes ise või kelle perekond on olnud eluaseme omanik. Eluaseme kaotusel on sealjuures tihti põhiroll inimesel (perel) endal, mitte kellelgi kolmandal (laenuandja vms). Tallinna andmetel oli 24% küsitletutest enne eluaseme kaotust omanikud, 9% elasid abikaasa ja 30% sugulase või tuttava juures, endisi üürnikke oli 30% (Tallinna Sotsiaaltöö Keskus 2012, 14). Neljandaks on ajutiseks

elupaigaks mõeldud institutsioonid (öömaja, varjupaik, sotsiaalmajutusüksus) faktiliselt muutunud pikemaajalisteks elukohtadeks: hinnanguliselt jääb sinna jõudnud isikutest 85% kliendiks kauemaks kui üheks, 50% kauemaks kui kaheks aastaks. Siirdeeluaseme pikaajaline kasutamine ei toeta resotsialiseerimist, pigem suurendab tagasilanguse riski. Viiendaks suunavad spetsialistid ressursside puuduse tõttu oma tähelepanu inimestele, kes on olnud lühemat aega kodutud, lootes nende rehabiliteeritavusele, ja kuuendaks võib koduta inimesel esineda erivajadusi või probleeme, mida ei pruugi olla võimalik muuta (nt vaimupuue, aga ka alkoholi liigtarvitamine või narkosõltuvus). Sellises olukorras võib olla maksimumtulemuseks see, kui inimene suudab näiteks oma sõltuvusest tulenevaid probleeme kas iseseisvalt või toetuse abil kontrolli all hoida (Käsk 2014, 32–34).

Ühe asutuse teenusekorraldus: kuhu liikuda edasi?

Põhjamaadele iseloomulik kodutute astmelise rehabilitatsiooni mudel, mis on üles ehitatud mitme eri funktsiooniga asutusele, on Eestis välja arendatud ainult Tallinnas. Teistes omavalitsustes, kus eluasemeprobleemiga tegelemine on sotsiaalprobleemide hulgas otse või kaudselt eristatud, domineerib ühe asutuse põhine lähenemine. Järgnev ühe teenusepakkuja (varjupaiga) 2014. aasta kliendiandmete ja tegevuse analüüs annab infot arutlusteks võimaliku teenusearenduse suhtes (Tint 2015). Küsitletav teenusepakkuja osutab varjupaigateenust voodikoha kasutamisega või ilma (mööbleerimata ruum joobes isikutele öö veetmiseks), päevakeskuse teenust ning sotsiaalmajutusteenuse nime all siirdeeluaset. Sellises teenusekorralduses on üheaegselt nii trepimudeli kui ka eluasemepõhise lähenemise jooni. Sotsiaalmajutusteenust võib saada ilma eelneva teenuseastmeta, edasine tee võib sealt

viia nii alla- (varjupaika) kui ka ülespoole (sotsiaaleluruumi).

Üldvarjupaikade kliendiandmete põhjal tehakse sageli järeldus, et eluasemeprobleemiga on eelkõige üksikud, tugivõrgustikuta mehed. Käesolev uuring näitab, et antud kliendigrupist on paljudel võrgustik olemas, kuid probleemiks on, et see ei toimi. Võrgustik on tähtis resotsialiseerimist toetav ressurss. Küsimus on, kas võimalus taastada suhted võrgustiku liikmetega on suurem, kui inimest hoitakse pikka aega varjupaigas resotsialiseerivate teenuste ootel või siis, kui ta suunatakse kiiresti iseseisvust ja vastutust nõudvasse olukorda ehk omaette elamispinnale.

Peamiseks toimetulekut takistavaks teguriks on Eesti kodututel aga hoopis alkoholisõltuvus, mida rõhutasid nii kvalitatiivuuringu käigus intervjueeritud eksperdid (Käsk 2014, 32) kui ka Tallinna kodutute loenduse läbiviijad (Tallinna Sotsiaaltöö Keskus 2012, 21); see asjaolu võib takistada eluasemepõhise lähenemise kasutuselevõttu. Teisalt kasvab vaimse tervise probleemide osakaal, mis osalt tekib alkoholisõltuvuse pinnal (Tint 2015, vt tabel 2).

Kuna psüühikahäire näol on tegemist delikaatsete isikuandmetega, mida varjupaigateenuse osutaja ei kogu ega tallata, siis teiste riikide statistika põhjal⁵ võib oletada, et vaimse tervise probleemid on sihtgrupi hulgas tõenäoliselt enam levinud, kui näitab tabel 2: väga suure osa varjupaiga klientide puhul andmed psüühikahäire või vaimupuude olemasolu kohta puuduvad. Varjupaiga klientuuri hulgas oli sissetulekuga isikute osakaal märkimisväärtne (kuni 60%), kuid ainult sissetuleku olemasolu ei taga iseseisvat toimetulekut, kuna vähesed neist inimestest suudavad oma kulusid kontrollida.

Asutuse 2014. aasta kliendid jaotusid aasta lõpus staatuse järgi viide gruppi (vt tabel 3, lk 48): 1) staatus pole aasta jooksul muutunud (varjupaigas, k.a sotsiaalmajutusteenuse või toetatud elamise ootel) – 42%; 2) muus institutsioonis (sotsiaalmajutus-, hooldekodu-, rehabilitatsiooni-, meditsiiniteenusel, teenuse ootejärjekorras) – 22%; 3) eluasemepõhine lahendus olukorrale (elab üüri- või sotsiaaleluruumis, on taasühinenud perekonnaga) – 14%; 4) suunatud elukohajärgsesse omavalitsusse – 10%; 5) surnud – 11%. Sellest

Tabel 2. Koduta isikute võrgustik, vaimne ja ainealine toimetulek ning sissetulek ühe varjupaiga andmete põhjal

Mitteformaalse tugivõrgustiku olemasolu	%	Mitteformaalse tugivõrgustiku toimimine	%	Psüühikahäire või vaimupuude olemasolu	%	Sissetuleku olemasolu	%
Olemas	75	Toimib	13	Tead, olemas	20	Vanadus-, töövõimetus-, rahvapension	58
Puudub	12	Ei toimi	46	Tead, pole	16	Töö	10
Teadmata	13	Teadmata	41	Teadmata	64	Sissetulekuta või teadmata	41
Kokku	100	Kokku	100	Kokku	100	Kokku	109*

*8 isikut oli üheaegselt nii tööl kui pensionil. ALLIKAS: TINT 2015

⁵ Näiteks ulatus Busch-Geertsema jt (2014, 84) andmetel 2009. aastal vaimse tervise probleemidega isikute osakaal Helsingi pealinnapiirkonna kodutute hulgas 89%ni.

arvutusest jäid välja teadmata kohas viibivad isikud ehk 1/3 aasta klientuurist. Näeme, et klientide edasiliikumine toimub pigem institutsionaalset teed pidi ja eluasemepõhise lahenduste osatähtsus (sotsiaalmajutusteenusele, sotsiaaleluruumi ootejärjekorda ja sotsiaaleluruumi ning üürielamispinnale läinud) on vaid 14%.

Faktilise resotsialiseerimise osakaal kogusummast (jättes eelnevast loetelust välja sotsiaalmajutusteenusele siirdunud ning lisades loetellu sugulaste/tuttavate

juurde läinud, kokku 10%) on liialt väike, et pidada tulemust rahuldavaks. Aasta keskmine varjupaiga klientide arv on kümne aasta keskmisena 2014. aastaga võrreldes samas suurusjärgus. Samas suurusjärgus on ka 10 (15) aasta jooksul esitatud taotlused sotsiaaleluruumile. Need kaks numbrite rida kinnitavad eespool esitatud seisukohta, et trepi alumistel astmetel on nii kitsas, et üles (omaette eluruumini) suudavad „trügida” vähesed (tabel 4). Üheaegselt selle tulemuse konstateerimisega peab paratamatult tegema

Tabel 3. Asutuses 2014. aasta jooksul varjupaigateenust kasutanud isikute staatus aasta lõpul

Varjupaigast läinud ...	Teenuse- kasutajate arv aasta jooksul	% kõigist teenuse kasutajatest	Isikute arv, kelle staatus 2014. a lõpus oli teada	% isikutest, kelle staatus 2014. a lõpus oli teada
üürielamispinnale	6	2,8	6	4,3
sugulaste/tuttavate juurde	4	2,0	4	2,9
sotsiaaleluruumi	10	4,7	10	7,2
sotsiaaleluruumi ja toetatud elamise tee- nuse ootejärjekorda (faktiliselt varjupaigas)	2	1,0	2	1,4
sotsiaalmajutustee- nusele	20	9,5	20	14,4
hooldekodusse	7	3,3	7	5,0
psühhiaatriakliini- kuse, majutusega rehabilitatsiooniasu- tusse	2	1,0	2	1,4
elukohajärgsesse omavalitsusse teenusele	14	6,3	14	10,1
varjupaigas	56	26,5	56	40,3
surnud	15	7,1	15	10,8
koht teadmata	72	34,1	-	-
Kokku	211	100,0	139	100,0

ALLIKAS: TINT 2015

Tabel 4. Sotsiaaleluruumi taotlused

	Omaavalitsuses perioodi jooksul varjupaigateenust kasutanud isikud (2014. a oli oma- valitsuses kolm varjupaika)	Analüüsitava varjupaigas teenusel viibi- nud isikud	Kokku sotsiaal- eluruumi avaldusi analüüsivast asutusest (varju- paiga- ja sotsiaal- majutusteenuse klientidelt kokku)	sh võeti arvele	ei võetud arvele
> 2004	1740	...	18	14	4
2005–2009	1328	1032	19	14	5
2010–2014	1507	1013	21	14	7
Kokku	4575		58	42	16

ALLIKAS: TINT 2015; SOTSIAALMINISTEERIUM 2016A, 2016B.

järelduse: juhul kui kodutute rehabiliteerimise astmelise mudeliga võrreldes on teada tõhusamaid lahendusi, tuleks kaaluda nende kasutuselevõttu.

Kui kasutuses olevale andmestikule üldise klientuuri suuruse ja eluruumi taotluste kohta lisada info varjupaigast üürieluruumi kolinud isikute üürilepingute lõpetamisest, muutub pilt kriitilisemaks. Trepri kujundi kasutamise mõte on kirjeldada liikumist ülespoole. Umbes kolmest tuhandest 15 aasta jooksul varjupaika kasutanud isikust on samal perioodil sotsiaaleluruumi taotlenud 58, 42 on selle eralduse saanud, 25 üürilepingut on samal perioodil lõpetatud. Neist 25st ainult viiega lõpetati leping ülespoole liikumise põhjusel (ühel juhul on eraldatud tavaeluruum ja neljal juhul on isik kolinud talle sobivasse sotsiaaleluruumi, vt joonis 1, lk 50). Selline asjade seis sunnib kasutama mitte üles, vaid alla viiva trepri kujundit!

Praktikute teadmised kodutute resotsialiseerimise erinevatest mudelitest

Tulles tagasi kvalitatiivuuringu juurde (Käsk 2014), vaatame, millise hinnangu andsid eksperdid astmelise resotsialiseerimise mudelile,

milliste kriteeriumide alusel hinnatakse nende arvates kliendi võimekust iseseisvalt elamiseks, kui hästi nad tunnevad eluasemepõhist lähenemist ning milliseks peavad võimalusi rakendada seda lähenemist Eestis.

Hinnangud nii traditsioonilisele astmelise resotsialiseerimise mudelile kui ka innovaatilisele eluasemepõhisele mudelile olid vastuolulised. Üks ekspertidest kirjeldas tänast seisust nii: „... *astmelise rehabilitatsiooni mudel on nagu rulett*”, see on õnnestumiste ja ebaõnnestumiste ahel, milles põhiteguriks on motivatsioon. Motivatsioon on suurem kodutuse perioodi alguses ja mida aeg edasi, seda väiksemaks see jääb. Teise asjatundja hinnangul on edu tõenäosem siis, kui isikule leitakse korter eluasemeturult. Tähtis on ka see, kas eluruum asub tavalises keskkonnas või mitmesuguste sotsiaalprobleemidega isikuid majutavas sotsiaalmajas. Viimasel juhul on tagasilanguse tõenäosus pinnale jäämisest suurem. Kõik kolm eksperti olid seisukohal, et iseseisvalt elamise (eluaseme) peamiseks motivaatoriks on vabadus ja sõltumatus: vabadus otsustada millal, mida ja kuidas teha, minimaalne väline sekkumine ja privaatsus. Praktikas on võimalik kliendi liikumine

ALLIKAS: TINT 2015

Joonis 1. Sotsiaaleluruumi taotlejad, selle saajad, „üles” ja „alla” liikujad varjupaiga klientuuris

varjupaigast sotsiaalkorterisse, jättes vahele siirdeeluaseme (sotsiaalmajutusüksuse) astme. Selline eluasemepõhine probleemilahendus on siiski erandlik.

Eelnevalt mainitud PPS-1 skaala hindab kodutu rehabiliteeritavust 11 tunnuse alusel. Ekspertide info kohaselt on praktika palju lihtsam: iseseisva eluaseme pakkumisel arvestatakse peamiselt kolme kriteeriumit „... *oskus oma eelarvet (kulusid) kontrollida; oskus arvestada teiste inimestega (majanaabritega) ja tööelisel töö olemasolu*”. Küsimusele alkoholisõltuvusest vastati üksmeelselt, et karskuse nõudmine on ebarealistlik. Kriteeriumiks on, et alkohol ei põhjustaks suuri probleeme isikule ja tema käitumise kaudu kaaskodanikele. Kaks intervjuueeritut tõdesid, et sotsiaalmajutusüksus ei ole tänases süsteemis siirdeeluase, vaid pikaajalise majutuse koht. Hinnanguliselt jääb sinna jõudnud isikutest 85% kliendiks kauemaks kui üheks, 50% kauemaks kui kaheks aastaks. Selline tulem on aga sõltuv nii indiviidist kui omavalitsusest. Sotsiaaleluruumide nappuse olukorras eelistatakse nende andmisel kodutule mõne

teise grupi (lastega pere, eakas abivajaja) esindajaid. Mujal maailmas on toimetulekuraskustega inimeste eluasemeprobleemi lahendamiseks võimalik avalike eluruumide kõrval kasutada nn sotsiaalsete üürileandjate (kirik, sotsiaalsuunitlusega fondid) omandit. Kui sellestki lisaressursist ei piisa, kasutatakse eluasemeturu sotsialiseerimise võtet⁶. Seetõttu on võimalik teha nii kliendi kui eluaseme omaniku vaatenurgast sobivaid valikuid.

Abstraktne teadmine eluasemepõhisest lähenemisest töös kodututega on spetsialistidel olemas, kuid kolmest intervjuueeritust oli vaid üks saanud sellega Soomes tutvuda. Tunnistades küll meetodi tõhusust, kahtles ta siiski selle juurutamises Eestis: „... *kas on võimalik veenda otsustusõigust omavaid isikuid looma süsteemi, milles vähest ressurssi (sotsiaaleluruumi) kulutatakse isikute tarbeks, kelle kohta on teada, et nad on lühikese aja jooksul võimelised selle „ära raiskama”?*”. Tema kolleeg arvas, et keskkond mõjutab inimeste käitumist ja positiivne keskkonnamuutus toetab positiivset käitumist. Pidades silmas sihtgrupi domineerivaid probleeme

⁶ Kasumitaotluseta tegutsevate üürieluruumide vahendajate (ingl *Social Rental Agencies*) abi kasutamine, vt de Decker 2012.

(sõltuvus, psüühiline erivajadus), jäi ta aga lõppkokkuvõttes meetodi rakendatavuse suhtes kahtlevaks. Kõige optimistlikum ekspert tunnistas, et on sellisest võimalusest kogu aeg unistanud, kuid väitis, et kodutute teenusekorralduses peab olema kolm lüli: vastuvõtuüksus (varjupaik), iseseisva elamise üksus ja toetatud elamise üksus (institutsioon) neile, kes iseseisva eluga hakkama ei saa. Kõigi kolme eksperdi poolt sõltumatult välja öeldud seisukoht oli, et piiratud ressursside tingimustes ei sooviks nad eksperimenteerida esmapilgul riskantsena tunduva meetodiga, vaatamata sellele, et selle tulemuslikkus on majal tõestatud (Käsk 2014, 38).

Kokkuvõte

Mitmed EL liikmesriigid on viimase kümne aasta jooksul koostanud kodutuse vastu võitlemise strateegiaid. Põhja-Ameerikas, Austraalias ja osas Euroopa riikides on rakendatud eluasemepõhiseid kodutute resotsialiseerimise süsteeme, mis toetuvad kahele põhimõttele: esiteks kiire omaette eluruumi leidmine raskustesse sattunud isikule; teiseks mõjus teenuste ja toetuste süsteem inimese sotsiaal-, tervise-, hõive- jm probleemide lahendamiseks.

Ka Eestis tuleks seada kindlad eesmärgid kodutuse probleemi lahendamiseks, sh üle vaadata praegune praktika töös kodututega. Nagu teistes sotsiaaltöö lõikudes, nii ka kodutute puhul peaks toimuma Mike Alleni poolt kirjeldatud nihe „eakate sotsiaaltöö mudelilt” ehk kliendi seisundi hoidmiselt „töötute sotsiaaltöö mudelile”, st kliendi seisundi muutmisele. Artiklis tutvustatud uurimuses selgus ekspertidega läbi viidud intervjuudest, et lühiajaliseks elupaigaks mõeldud varjupaik on praktikas pikaajalise majutuse koht. Pikaajaline viibimine ühe ja sama kliendigrupiga tegelevas teenusesüsteemis (Tallinna näide tööst kodututega) või

institutsioonis (Tartu, Pärnu jt linnade näide) ei stimuleeri inimeste liikumist toimetulekureppi mööda ülespoole. Kuigi võrreldes USA, Lääne-Euroopa ja meile lähedase Põhja-Euroopaga on Eesti kodutud homogeensem ja seega lihtsamalt rehabiliteeritav sihtgrupp (vähem psüühiliste ja narkoprobleemidega isikuid, valdavalt alkoholisõltuvusega inimesed), on meie sellesuunaline töö ebatõhus. Ühe konkreetse teenuseosutaja (varjupaiga) kliendiandmete analüüsi põhjal võib väita, et edasi liikumine toimub pigem institutsionaalset teed pidi ja teistes riikides suurimat sisulist tulemuslikkust andvate eluasemepõhiste lahenduste osatähtsus on väike: suurem osa varjupaiga teenust kasutanud klientidest, kelle elukäik oli teada, viibis aasta lõpu seisuga kas endiselt varjupaigas või oli edasi liikunud mõnda teise asutusse, nt sotsiaalmajutusüksusesse või hooldekodusse; vaid väike osa asus elama üüri- või sotsiaaleluruumi või oli taasühinenud oma perekonnaga.

Teises uurimuses osalenud ekspertidel on esmased teadmised eluasemepõhistest kodutuse tõrjumise mudelitest olemas. Üks intervjueeritustest tunnistas, et ta on sellisest teenusekorraldusest unistanud. Teine, olles tutvunud Soome kogemustega, konstateeris, et mudel töötab. Kolmas intervjueeritav oli nõus, et positiivne keskkonnamuutus toetab positiivset käitumist, kuid pidades silmas sihtgrupi domineerivaid probleeme, oli ta meetodi rakendatavuse suhtes kahtlev. Puudus usk, et nappivate ressursside (eluruumid, sotsiaaltöö personal, rahastamine) olukorras oleks ainult alt tuleva initsiatiiviga võimalik rakendada uusi lähenemisi. Silmas pidades kehtiva sotsiaalhoolekande seaduse (RT I, 30.12.2015, 5) § 3 punkt 2s sätestatud põhimõtet, et „abi andmisel lähtutakse abimeetme tulemuslikkusest, ...”

on aga vältimatu mitte ainult diskussioon praegu kodutute resotsialiseerimisel kasutatava lähenemise tulemuslikkuse üle, vaid ka reaalsed sammud selle asendamiseks mõne

tõhusama meetmega. Artiklis viidatud andmete põhjal võiks olla tõsiselt võetavaks alternatiiviks eluasemepõhine lähenemine kodutute rehabilitatsioonile. **S**

Viidatud allikad

- Allen, M.** (2012). Quality Standards in Homeless Services, Housing Led Approaches and the Legacy of „Less Eligibility”. *European Journal of Homelessness*, 6 (2), 159–166.
- Benjaminsen, L., Dyb, E.** (2008). The Effectiveness of Homeless Policies – Variations among the Scandinavian Countries. *European Journal of Homelessness*, 2, 45–67.
- Burrows, R.** (1997). The Social Distribution of the Experience of Homelessness. Teoses: Burrows, R., Pleace, N., Quilgars D. (toim.) *Homelessness and Social Policy*. London: Routledge, 50–68.
- Bush-Geertsema, V.** (2008). On the Way towards Normality. Housing and Support for Homeless People. Conference in Kolding.
- Busch-Geertsema, V.** (2011). Housing First Europe: A „social experimentation project”. *European Journal of Homelessness*, 5(2), 209–211.
- Bush-Geertsema, V.** (2013). Housing First Europe Final Report. Bremen: GISS Bremen. www.habitat.hu/files/FinalReportHousingFirstEurope.pdf (15.06.16).
- Bush-Geertsema, V., Benjaminsen, L., Filipovič Hrast, M., Pleace, N.** (2014). Extent and Profile of Homelessness in European Member States. A Statistical Update. EOH Comparative Studies on Homelessness, 4. Brüssel: European Federation of National Associations Working with the Homeless AISBL. www.feantsaresearch.org/IMG/pdf/feantsa-studies_04-web2.pdf (23.08.16).
- de Decker, P.** (2012). Social Rental Agencies: An Innovative Housing-led Response to Homelessness. Good Practice Briefing. Brüssel: FEANTSA. www.feantsa.org/spip.php?action=accéder_document&arg=1088&cle=0a55d8c298835627b524457116802d1178edbbc5&file=pdf%2F2012_06_22_sra_final_en-2.pdf (15.06.16).
- Dobelniece, S.** (2007). Homelessness in Latvia: in the search of understanding. Doktoritöö. Tallinna Ülikool.
- Esmets, I.** (2010). Kodutus ja kodutud. *Sotsiaaltöö*, 4, 24–28.
- Euroopa kodutuse ja eluasemepuuduses isikute tüpoloogia ETHOS.** (2006). Brüssel: FEANTSA. www.feantsa.org/spip.php?action=accéder_document&arg=219&cle=f7cc10e29f3ccd10c6b98f32198213e8064b3d7f&file=pdf%2Fee.pdf&lang=en (15.06.16).
- Euroopa 2020** (2010). Brüssel: Euroopa Komisjon. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:ET:PDF> (23.01.16).
- Euroopa Komisjon** (2011). Vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse vastu võitlemise Euroopa tegevusprogramm: sotsiaalse ja territoriaalse ühtekuuluvuse Euroopa raamistik. Luxembourg: Euroopa Liidu Väljaannete Talitus. www.digar.ee/arhiiv/nlib-digar:167434 (15.06.16).
- Euroopa Parlamendi deklaratsioon tänavakodutuse kaotamise kohta.** (2006). www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2008-0163+0+DOC+XML+V0//ET (31.10.16).
- Euroopa Parlamendi resolutsioon ELi kodutuse kaotamise strateegia kohta.** (2011). www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2011-0383+0+DOC+XML+V0//ET (31.10.16).
- Fitzpatrick, S., Pawson, H., Bramley, G., Wilcox, S., Watts, B.** (2016). The Homelessness Monitor 2011–2016. London: Crisis UK.
- Heaolu arengukava 2016–2023** (2016). Tallinn: Sotsiaalministeerium. www.sm.ee/et/heaolu-arengukava-2016-2023 (17.01.17).

- Houard, N. (2011). The French Homelessness Strategy: Reforming Temporary Accommodation, and Access to Housing to Deliver „Housing First”: Continuum or Clean Break? *European Journal of Homelessness*, 5(2), 83–98.
- Institutsionaalselt hooldusmudelilt kogukonnapõhisele ülemineku Euroopa ekspertrühm.** (2012). Euroopa ühtsed juhised institutsionaalselt hoolduselt kogukonnapõhisele süsteemile ülemineku kohta.
- Integrated approaches to combating poverty and social exclusion. Best practices from EU Member States.** (2016). Haag: Ministry of Social Affairs and Employment.
- Johnsen, S. (2012). Shifting the Balance of the Housing First Debate. *European Journal of Homelessness*, 6 (2), 193–199.
- Kõre, J. (2003). Kodutus ja sotsiaaltöö – Eesti lahendused. *Sotsiaaltöö*, 1, 15–21.
- Kõre, J., Karpuskiene, V. (2009). EU Social Inclusion Policy and the Progress of the Homeless Politics in Baltic States. Analysis of the National Action Plans of Social Inclusion 2004–2006, 2006–2008, 2008–2010. *Socialine teooria, empiria, politica in practica*, 5, 66–79.
- Kõre, J., Kiik, R., Boswinkel, E. (2006). Homelessness in Estonia – Problem of the Individual or the Society? *European Journal of Housing Policy*, 6 (3), 297–312.
- Käsk, I. (2014). Dealing with homeless: towards implementation of housing-led strategies in Estonia. Magistratöö. EELK Usuteaduse Instituut.
- Lewis, O. (1966). The Culture of Poverty. *Scientific American* 215 (4), 19–25.
- Nelson, G., Patterson, M., Kirst, M., Macnaughton, E., Isaak, C., Nolin, D., McAll, C., Stergiopoulos, V., Townley, G., MacLeod, T., Piat, M., Goering, P. (2015). Life Changes Among Homeless Persons With Mental Illness: A Longitudinal Study of Housing First and Usual Treatment. *Psychiatric Services*, 66 (6), 592–597.
- OECD. (2015). Integrating Social Services for Vulnerable Groups. Bridging Sectors for Better Service Delivery. Pariis: OECD Publishing.
- Paavel, V. (2003). Koduta inimeste hoolekanne Eestis. Käsiraamat. Tallinn: Tallinna Avahoolduse Arenduskeskus.
- Pleace, N. (2011). The Ambiguities, Limits and Risks of Housing First from a European Perspective. *European Journal of Homelessness* 5 (2), 113–127.
- Pleace, N., Culhane, D., Granfelt, R., Knutagård, M. (2015). The Finnish Homelessness Strategy. An International Review. Helsinki: Ministry of the Environment.
- Pöldemaa, K. (2010). Kodutuid ei taheta enda ümber näha. *Sotsiaaltöö*, 4, 21–23.
- Raitakari, S., Juhila, K. (2015). Housing First Literature: Different Orientations and Political-Practical Arguments. *European Journal of Homelessness*, 9 (1), 145–189.
- Sahlin, I. (2005). The Staircase of Transition: Survival through Failure. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 18 (2), 115–135.
- Sotsiaalhoolekande seadus.** (2015). *Riigi Teataja* I, 30.12.2015, 5.
- Sotsiaalministeerium** (2016a). Kodutute oomaja teenus / varjupaigateenus. Lühiülevaated. 2011.–2015. aasta. www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Statistika/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/kodutute_oomaja_teenus_2011-2015.docx (23.01.17).
- Sotsiaalministeerium** (2016b). Varjupaigateenus / turvakodu teenus. Lühiülevaated. 2011.–2015. aasta. www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Statistika/Sotsiaalvaldkond/Sotsiaalhoolekanne/varjupaigateenus_2011-2015.docx (23.01.17).
- Statistikaamet** (2011). Rahva ja eluruumide loendus. Rahvastik eluruumi tüübi ja eluruumi kasutamise aluse, soo, vanuserühma ning elukoha järgi, 31. detsember 2011. Tabel RL0803. <http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/Saveshow.asp> (31.10.16).
- Swärd, H. (1999). Homelessness in Sweden – discussion, patterns, and causes. *European Journal of Social Work*, 2 (3), 289–303.

- Tainio, H., Fredriksson, P.** (2009). The Finnish Homelessness Strategy: from a „Staircase” Model to a „Housing First” Approach to Tackling Long-term Homelessness. *European Journal of Homelessness*, 3, 181–199.
- Tallinna Sotsiaaltöö Keskus** (2012). Kodutud Tallinnas. Uuringu aruanne. Tallinn: Tallinna Sotsiaaltöö Keskus. www.swcenter.ee/site/data/10_kodutuuringuaruanne_1302.12_.pdf (15.06.16).
- Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse klientide rehabiliteeritavus. Uuringu kokkuvõte.** (2012). www.swcenter.ee/site/data/pps2kokkuvote2012_2802.13.pdf (15.06.16).
- Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse klientide rehabiliteeritavus. Uuringu kokkuvõte.** (2014). www.swcenter.ee/site/data/pps2kokkuvote_2014_0912.14.pdf (15.06.16).
- Talvoja, K.** (2007). Kodutute resotsialiseerimine (MTÜ Aktiviseerimiskeskus Tulevik ja Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse võrdlus). Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Tiit, E.-M.** (2013). Leibkonnad ja perekonnad. 2011 aasta rahva- ja eluruumide loendus. Pressikonverents 28.08.2013, PowerPoint ettekanne.
- Tint, E.** (2015). „Trepist üles või trepist alla” – varjupaigategenuse kasutajate resotsialiseerumise perspektiivid Tartu linna varjupaiga kodutute näitel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.
- Tsemberis S.** (2010). Housing first: Ending homelessness, promoting recovery, and reducing costs. Teoses: Ellen, I. G., O’Flaherty, B. (toim.) *How To House the Homeless*. New York: Russell Sage Foundation. 37–56.
- Tsemberis, S.** (2012). Housing First: Basic Tenets of the Definition Across Cultures. *European Journal of Homelessness*, 6 (2), 169–173.
- Tsemberis, S., Gulcur, L., Nakae, M.** (2004). Housing First, Consumer Choice, and Harm Reduction for Homeless Individuals with a Dual Diagnosis. *American Journal of Public Health*, 94(4), 651–656.
- TSK klientide rehabiliteeritavuse hindamine** (2010). www.swcenter.ee/site/data/ppskokkuvote_0504.10.pdf (15.06.16).
- Wagner, L., Korp, E., Walters, C.** (2014). Homelessness in Estonia: Overview and Analysis. *European Journal of Homelessness*, 8 (2), 231–244.

AutoridJüri KõreIvo KaskEleanoora Tint

Jüri Kõre (geograafiakandidaat, inimgeograafia eriala, Peterburi ülikool) on Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi lektor. Aastatel 1996–1997, 1999–2001 ja 2010–2012 vastutas abilinnapeana sotsiaal- ja tervishoiuteenuste korralduse eest Tartu linnas. On FEANTSA (Euroopa organisatsioonide föderatsioon, kes tegelevad koduta jäänud inimestega) teadusnõunik (ingl *Research Advisor*).

Ivo Kask (usuteaduse magister, kõrvaleriala diakoonia, Usuteaduse Instituut) on Seitsmenda Päeva Adventistide Koguduste Eesti Liidu esimees. Aastatel 2006–2011 töötas MTÜ Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Keskuse Kuressaare varjupaiga juhina, pälvis 2010. a kodanikupäeva aumärgi.

Eleanoora Tint (sotsiaalteaduste bakalaureus, sotsiaaltöö eriala, Tartu Ülikool) töötab Tartu linnavalitsuses sotsiaaltöötajana, aastatel 2014–2016 olid tema sihtrühmaks koduta inimesed. Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö magistriõppe üliõpilane.

Abstract

The European Union has in last decades been focusing more than ever on the ability of its people to cope economically. In a resolution adopted in 2011, the European Parliament invited all Member States to compile strategies for fighting homelessness with the Housing First approach. The Housing First approach draws from the following principle: first housing, then rehabilitation, thereby differing decisively from the previous policies in developed countries. The approach is currently used in social work practices of North-America, Australia and several countries in Europe, and is implemented when dealing with the largest groups of homeless people such as single men with psychiatric disorders, alcohol and drug abuse problems etc.

This article seeks to answer the question whether it is justified to continue the work in Estonia in a traditional manner or it is necessary to introduce new solutions. For the sake of analysis, the article describes changes in trends of homelessness that have taken place in Estonia during the last decade, compares the strengths and weaknesses of the Staircase Rehabilitation Model and the Housing First approach, describes the performance outcomes of one traditional service provider and assessments given by Estonian experts to the Housing First approach. The authors conclude that more effective resocialization measures need to be implemented when working with homeless people in Estonia.

Kuidas muuta asendushoolduse noorte siirdumine iseseisvasse ellu sujuvamaks

Pirjo Turk

analüütik, SA Poliitikauuringute Keskus Praxis

Lapse loomulik kasvu- ja arengukeskkond on elukoige perekond, kus laps omandab iseseisvaks eluks vajalikud oskused ning kellelt saab laps probleemide tekkides tuge. Vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele tuleb asenduskodus või hooldusperes pakkuda pereeluga sarnanevat arengukeskkonda. Tavaliselt toimub noore iseseisvumine ja ellu astumine samm sammult ja pere toel. Asendushooldusel kasvavatel noortel tuleb aga iseseisvalt hakkama saada kohe pärast täisealiseks saamist või pärast õpingute lõpetamist. Iseseisvumiseks tuleb seega hoolega valmistuda, kuna asendushoolduselt lahkuvatel noortel pole enamasti peret, kust tuge otsida või kuhu ebaõnnestumise korral tagasi pöörduda. Naasta ei saa nad ka asendushooldusele.

Noorte valmisoleku uuring

2016. aasta märtsist septembrini uurisid Praxis analüütikud sotsiaalministeeriumi tellimusel, kuidas on asendushoolduselt lahkuvad noored

iseseisvaks eluks valmis. Eesmärgiks oli välja selgitada, kuidas asenduskoduteenuselt ja perekonnas hooldamiselt ellu astunud noored on toime tulnud, milline on asendushoolduselt peatselt ellu astuvate noorte valmisolek ise eluga hakkama saada ja kuidas tuleks noori ette valmistada ja toetada, et tagada nende edukas toimetulek.

Uurimisküsimustele vastuste leidmiseks koostati teemakohase kirjanduse ülevaade, analüüsiti registreeritud andmeid ning viidi läbi ankeetküsitlus asenduskodudest ja kasuperedest peatselt ellu astuvate noorte seas¹. Lisaks viidi läbi individuaalsed intervjuud asendushooldusteenuselt peatselt ellu astuvate noortega ja ka sealt juba lahkunud noortega ning fookusrühma intervjuud asenduskodu töötajate ja kasuvanematega.

Laiapõhjaline uuring lõppes soovitusetega, kuidas leevendada murekohti. Mahuka uuringuaruandega saab tutvuda sotsiaalministeeriumi ja Praxis kodulehel². Järgnevalt ülevaade

¹ Ankeetküsitlus viidi läbi kõigis Eesti asenduskodudes 16–24aastaste noorte hulgas, kes olid oma kasvatajate/perevanemate hinnangul võimelised iseseisvudes üksi elama ning suutsid ankeeti täita. Küsitluses osales 196 asenduskodunoort. Representatiivsuse suurendamiseks kaaluti andmeid soo ning vanuse alusel. Hoolimata sellest, et perekonnas hooldamisel olevate 15aastaste ja vanemate noortega püüti saada kontakti erineval viisil, vastas neist ankeedi küsimustele vaid ligikaudu kolmandik ehk 18 noort. Seetõttu ei olnud võimalik kasuperede noorte vastuseid detailselt analüüsida ega võrrelda neid asenduskodunoorte vastustega.

tähtsamatest tulemustest ja mõned soovitusel olukorra parandamiseks.

Tulemused ja soovitusel

Tõhusam nõustamine haridus- ja karjäärivalikul

Asendushooldusel viibinud noored on sageli madalama haridustasemega ja nende hulgas on rohkem neid, kes katkestavad õpingud. Kõrghariduse omandanud on asendushooldusel või kasuperes kasvanute hulgas vähem kui noorte seas, kes on pärit tavalisest kodust.

Registriandmed näitasid, et asendushooldusel olevad noored, kes ei lõpeta õpinguid, langevad koolist välja enamasti juba põhihariduse omandamise ajal ja see ongi nende puhul peamine madalama haridustaseme põhjus. Uuringust selgus, et noored ei tea kuigi palju toetustest, mis aitaksid neil haridust omandada. Näiteks asendushooldusel viibivatest või viibinud noortest peaaegu pooled ei teadnud SA Archimedes stipendiumist üliõpilastele kõrghariduse omandamiseks.

Seega võib järeldada, et asendushoolduse noorte madalamat haridustaset põhjustavad järgmised tegurid: keskmisest madalamad ambitsioonid; õpingute katkestamine; raskused töö ja õppimise ühitamisel; lüngad hariduses, mis muudavad õpingute jätkamise raskeks; vähene teadlikkus toetusvõimalustest.

Teiste riikide kogemuse põhjal on leitud, et asendushooldusel olnud noored suunatakse pigem kutseharidust omandama, vähem valitakse akadeemilist suunda. Kutsehariduse eelistamist kinnitas ka meie uuring: asendushooldusel kasvanud noored valivad kutseõppe sagedamini kui tavanoores. Tuleb arvestada, et asendushooldusel on palju puuetega noori, kelle haridusvalikud võivadki olla piiratud. Tihti ongi kutseõppesse suunamine noore võimekust,

eeldusi ja huvisid arvestades õigustatud ja see tuleneb praktilistest kaalutlustest. Kutsekoolis on ühiselamu noortele jõukohasem, makstakse stipendiumi ning töösaamist võimaldav amet omandatakse rutem kui kõrgkoolis.

Kuigi karjäärinõustamine on kättesaadav kõigile noortele, tuleks jälgida, et asendushoolduse noored selleni ka tõesti jõuaksid. Info Rajaleidja keskuste ja nende pakutavate võimaluste kohta tuleb viia inimesteni, kelle võimuses on noori nõustamisele suunata.

Noorte haridusteel on sageli takistuseks puudujäägid teadmistes, liiga hilja asendushooldusele jõudnud noorte haridusteed on seetõttu keerukas toetada. Nii piirduvad paljud noored madalama haridustasemega, kuna nad ei täida edasi õppimisel sisseastumiseks seatud nõudeid. Seetõttu on noortele tarvis nn tasandusmooduleid, mis aitaksid täita lünki teadmistes, et neil oleks võimalik õpinguid jätkata. Noorema vanusegrupi puhul oleks vaja analüüsida tasandusõppe vajadust ning pakkuda sellest lähtudes individuaalset õpet.

Parem kaasamine argielutoimingutesse

Kuigi uuringust selgus ellu astuvate noorte hea hinnang oma valmisolekule iseseisvalt hakkama saada igapäevaste toimetustega (nt majapidamistööd, söögi tegemine jne), oli ka asju, millega nad pole veel kokku puutunud või milles nad end kindlalt ei tunne. See võib olla tingitud sellest, et asenduskodudes kiputakse igapäevaseid töid noorte eest ära tegema. Mõned asendushooldust puudutavad määrused ei lubagi noortel kõiki töid teha. Näiteks määruse „Tervisekaitsenõuded asenduskoduteenusele” järgi peavad toidukorrad olema kindlal kellaajal ja nende vahe ei tohi ületada päeval 4 tundi; samuti ei ole alla 18aastastel noortel lubatud näiteks lambipirni vahetada, aknaid pesta

² Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., Anniste, K., Masso, M. (2016). Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis. Sotsiaalministeeriumi tellimus. <http://sm.ee/et/uuringud-ja-analuusid>; www.praxis.ee/tood/asendushoolduselt-elluastuvate-noorte-uuring.

või tualettruumi puhastada (RTL 2007, 63, 1127). Kuigi on mõistetav, et laste turvalisuse huvides on mõningad igapäevased toimingud piiratud, tuleks peatselt ellu astuvaid noori kasvõi pealtvaataja või abistajana siiski kaasata ka sellistesse argitoimingutesse, mille tegemine on keerulisem või siiani seadusega piiratud.

Ankeetküsitluses uuriti, kas noored teavad Eesti keskmise palga suurust. Vastustest selgus, et noored ei tea, kui suur on keskmine netokuupalk. Selgus ka, et asendushoolduses olnutel on erinevad kogemused seoses taskurahaga: osa vastanuid ei saanud üldse taskuraha või said seda ebaregulaarselt, kuid leidis ka noori, kelle puhul oli taskuraha suurus ja saamisaeg kindlaks määratud.

Fookusrühma intervjuudes rääkisid asenduskodu töötajad, et mõned noored saavad iga kuu toitjakaotuspensionini, mõnele aga antakse kogunenud summa 18aastaselt kätte. Kui noored saavad kogunenud toitjakaotuspensionini ühe korraga kätte, kasutavad nad selle summa sageli mõne kuuga ebavajalikele asjadele või toidule ning see ei hõlbusta sugugi nende iseseisvumist. Samamoodi talitavad noored tihti asendushoolduselt lahkudes saadud elluastumistoetusega. Seega ei oska noored rahaga ümber käia ja raha säästa, kuigi nad arvavad tihti teisiti. Isemajandamise oskust ongi keeruline hinnata, kui sa pole sellega tegelikult kokku puutunud. Seetõttu soovitakse uuringu tulemustele toetudes, et asenduskodu töötajad käiksid kavakindlalt koos noortega eluks vajalikke sisseoste tegemas (nt korra või kaks nädalas) ning arutaksid, milliseid oste ja miks teha.

Vaimse tervise mured

Üldiselt hindavad asenduskodu noored oma tervist heaks. Kuid uuringu järgi kannatavad

nad keskmiselt kord kuus vaimse tervise murede ehk nukrameelsuse, ärritatud oleku, halva meeleolu ja närvilisuse all. Kuigi teismelistel on sellised kaebused pigem tavalised, on muretekitav, et iga teine asenduskodust pärit neiu on kokku puutunud enese tahtliku vigastamise ehk lõikumisega (noormeeste seas on tahtlik enesevigastamine vähem levinud: 80% pole seda kordagi teinud). Erinevad uuringud näitavad, et neidude eneselõikumise põhjusteks on soov leevendada halba enesetunnet, maandada ärevust ja pinget, saavutada kontrolli- ja turvatunne ning ka tajuda iseennast reaalsena³.

Fookusgruppiintervjuud nii kasupere vanemate kui ka asenduskodude kasvatajatega näitasid, et psühholoogi või psühhiaatri juurde on raske jõuda. Vähe on spetsialiste, kes tunnevad hästi asendushoolduse noorte psüühikat ja igast kandist ei ole võimalik selliste spetsialistide vastuvõtule pääseda. Seega tuleks koolitustega parandada asenduskodutöötajate ja kasuvanemate esmatasandi teadmisi, et neil oleks kergem noorte vaimse tervise probleemidega toime tulla. Eestis tuleks koolitada ka vanemliku hooleta laste probleemidega kursis olevaid psühholooge/psühhiaatreid ja tagada teenuse parem kättesaadavus.

Juhtumiplaani parem rakendamine

Võrreldes 2011. aastal läbi viidud asenduskodust peatselt ellu astuvate noorte küsitlusega⁴, näitavad seekordse küsitluse tulemused, et noored teavad rohkem oma juhtumiplaanist. Samas selgus, et peaaegu pool asenduskodude noortest pole saanud kaasa lüüa oma juhtumiplaani koostamises või ei oska öelda, kas neil on selline võimalus olnud. Juhtumiplaan sisaldab kasvatajate, perevanemate ja noorte hinnangul pigem juhtumi kirjeldust, mitte tegevuskava, mis hõlmaks ka iseseisvumisega

³ Oja, M. (2015). Autoagressiivne käitumine noorukieas. www.lastehaigla.ee/public/vaimse_tervise_keskus/24.04.15_Autoagressioon_2015_M.Oja.pdf. Young, R., Van Beinum, M., Sweeting, H., West, P. (2007). Young people who self harm. *The British Journal of Psychiatry*. 191, 44–49.

⁴ Bhui, K., McKenzie, K., Rasul, F. (2007). Rates, risk factors and methods of self harm among minority ethnic groups in the UK: a systematic review. *BMC Public Health*. 7, 336, 36–44.

seotud eesmärgid ja plaane. Juhtumiplaani tegevuskava koostamisel (ehk eesmärkide seadmises, takistuste hindamises) peaks seaduse (SHS § 9 (2) p 1) kohaselt saama osaleda nii noor kui ka teda ümbritsevad spetsialistid, näiteks klassijuhataja, asenduskodu töötajad või kasuvanemad. Uuringu tulemuste põhjal soovitatakse, et juhtumiplaan peaks sisaldama detailset tegevuskava iseseisvasse ellu astumiseks (prognoositav iseseisvumise vanus, töö ja eluaseme leidmine, vajalikud järelhooldusteenused, rahaasjade planeerimine jne). Tuleb tõhustada järelevalvet, et tagada noore ja temale lähedaste inimeste kaasamine juhtumiplaani koostamisse.

Vajaduspõhise toetus

Uuring näitas, et noorte jaoks on kõige tähtsam, et neil oleks ellu astudes olemas eluase. Selle leidmisel toetab asendushooldusellu astuvaid noori kohalik omavalitsus (KOV). Küsitlusest ilmnas, et sageli ei soovi noored elama asuda oma päritolupaika, vaid eelistavad mõnd teist linna või valda. Elukoha valikul on kõige tähtsam töö saamise võimalus, nii ei pruugigi sobida päritolupaiga kohalikus omavalitsuses pakutav eluase. Elukoha valikul mängib tähtsat rolli ka tugivõrgustiku ja sõprade olemasolu.

Rahvastikuregistri järgi on KOVil kohustus tagada noorele eluase ja KOVid seovad seda jäigalt registrijärgse elukohaga. Kuigi noorel on võimalik ka kohtu kaudu vahetada enne iseseisvasse ellu astumist eestkoste KOVi, tehakse seda tegelikult harva. Seetõttu tuleks leida uusi võimalusi, kuidas anda noorele õigus otsustada, kus ta oma elu sisse seada soovib, et noore eluaseme-, õppimise ning töö leidmise võimalused ei sõltuks eeskätt tema päritolu KOVi võimekusest talle eluaset pakkuda. Kuivõrd kohalike omavalitsuste võimalused on erinevad, siis võrdse kohtlemise

huvides võiks kaaluda varianti siduda elluastumistoetus eluaseme üürimisega. Nii kaoks KOVil nõue pakkuda noorele eluaset ja noorel tekiks võimalus seada oma elu sisse seal, kus ta soovib.

Noortekodude süsteem

Küsitlustulemuste põhjal on noorte hinnang oma valmisolekule iseseisvalt hakkama saada pigem hea. Intervjuudest aga selgus, et sageli ei osata oma oskusi enne hinnata, kui ollakse tegelikult üksi elanud. Noorte oskusi mõjutab see, millisest asenduskodust nad pärit on, kui palju seal on lapsi jne. Üheks lahenduseks iseseisva eluga alustamisel võiks olla pooliseseisev elukorraldus. Kuigi mitmel asenduskodul on noortekodud, on nende elukorraldus väga erinev ega tähenda alati seda, et noor saaks juba seal kokku puutuda iseseisva elu ja majandamisega. Intervjuudest tuli siiski välja, et pooliseseisev elamine toimib iseseisvumise vaheetapina väga hästi. Seega soovitatakse ühtlustada ja üle-eestiliselt kasutusele võtta noortekodude süsteem, et kõik asenduskodude noored saaksid katsetada n-ö pooliseseisvat elamist. Aeg, mil noor võiks siirduda noortekodusse, tuleks paika panna juhtumiplaani tegevuskavas koos asenduskodu perevanema, noore enda ja lastekaitsetöötajaga. Eesti hoolekandes on valdav juhtumipõhine lähenemine. Ka noorte puhul tuleks hinnata vastavalt igale juhtumile noore valmisolekut liikuda pooliseseisvasse elamisse. Noortekodu, kus ta puutuks kokku iseseisva eluga, kuid tal oleks siiski olemas ka asenduskodu töötajate tugi, võimaldaks noorel toetavas keskkonnas arendada argieluks vajalikke oskusi ning ka rahaga toimetulekut.

Tugiisiku varajane kaasamine

Asendushoolduse noortele pakuti tugiisiku

⁴ Turk, P. (2011). Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks. Uuringuraport. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

teenust 2015. aastani projektipõhiselt. Süsteem, kus tugisiku rolli täitis noore kasvataja, perevanem või hooldaja, ei toiminud aga hästi, kuna neil ei olnud piisavalt teadmisi professionaalse teenuse pakkumiseks ning tihti polnud neil selleks ka aega. Seetõttu hakkas Sotsiaalkindlustusamet 2015. aastast pakutama professionaalse tugisiku teenust, mis on noortele igas piirkonnas ühtviisi kättesaadav ja arvestab rohkem ka sihtrühma võimalike erivajadustega. Uuringu intervjuudes selgus aga, et noored ei usalda võõraid usaldusisikuid ja seetõttu on raske tekkida suhtel, mis abistaks noort tema iseseisvumisel. Tugisiku teenuse edukaks toimimiseks on seega lisaks

oskustele vaja ka noore ja tugisiku omavahelist sobivust ja usaldust. Uuringus soovitatakse kaasata professionaalne tugisik elluastumise ettevalmistusse juba enne noore iseseisvumist, et tekiks vastastikune usaldus. Samuti võiks kasuperede vanematele ja asenduskodu kasvatajatele võimaldada olla oma kasulapse tugisik ning läbi teha vastav koolitus juhul, kui noor koos lastekaitsetöötajaga leiab, et see oleks tema jaoks parim variant.

Toetus noortele vanematele

Fookusrühma intervjuudest ja ka intervjuudest noortega selgus, et asendushooldusel olevad neiud saavad sageli varem emaks, kui

Lisainfo: asendushoolduse kvaliteedi tõstmist toetavad tegevused

Käivitunud on mitmed asendushoolduse rohelise raamatu⁵ pikaajalisi eesmärke toetavad tegevused. Euroopa Sotsiaalfondi rahastusel on sotsiaalministeerium ellu kutsunud asendushoolduse kvaliteedi tõstmise programmi, mida viivad ellu Tervise Arengu Instituut ja Sotsiaalkindlustusamet. Toetus koos riigi kaasfinantseeringuga aastatel 2015–2020 on 6 miljonit eurot. Pakutakse tugiteenuseid asendushoolduse pakkujatele ja asendushooldusel noortele, arendatakse ja hakatakse pakutama koolitusi asenduskoduteenuse osutajatele ja hooldus-, eestkoste- ning lapsendaja peredele.

Asendushoolduselt lahkuvatele või juba lahkunud noortele pakutakse professionaalset **tugisiku-teenust**, et tagada ellu astuvate noorte iseseisev toimetulek.

Perepõhise asendushoolduse teenuse pakkujatele on väljatöötamisel Eesti oludele kohandatud **PRIDE koolitus**, peagi hakatakse uuendatud koolitusprogrammi kasutama. **Täienduskoolitusi** on ka **asenduskoduteenuse kasvatusala töötajatele**, sh perevanematele. Vajadustele vastava programmi loomiseks on analüüsitud olemasolevaid koolitusi, hinnatud asenduskoduteenuse osutajatele vajalikke pädevusi ja oskusi ning kogutud info põhjal töötatakse välja täiendatud koolitusprogramm, mida hakatakse pakutama 2017. aasta teises pooles.

Perepõhise asendushoolduse pakkujatele võimaldatakse mitmesuguseid **tugiteenuseid**, sh nõustamist ja mentorlust. Pakutakse ka juhendamist, supervisiooni ja kosisiooni.

Uue teenusena kujundatakse ja katsetatakse **kutselise erihoolduspere teenust**. Selline pere tagab lapse hooldamise ja kasvatamise ööpäev läbi, saades oma tegevuse eest ka palka. Praegu puudub võimalus pakutada perepõhist asendushooldust spetsiifilise ja suure hooldusvajadusega vanemliku hoolitsuseta jäänud lastele (näiteks käitumis- ja sõltuvusprobleemidega või raske puudega lapsed ja alaealised õigusrikkujad) ning need lapsed suunatakse peamiselt asenduskodusse. Samas vajavad keeruliste kompleksprobleemidega lapsed individuaalset lähenemist ja terapeutilist hooldust.

Asendushoolduse kvaliteedi parandamiseks on kavas suurendada **nõustava ja toetava järelevalve oskusi**: järelevalve peaks keskenduma enam teenuse kvaliteedile, lähtudes lapse õigustest ja huvidest.

Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakond

⁵ Sotsiaalministeerium (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

nende eakaaslased tavalistest perekondadest. Sellist tendentsi on täheldatud kõikjal maailmas. Kuigi mõnel juhul võib lapse saamine mõjuda noorele neiuks iseseisvumise seisukohast positiivsena, sõltub see sageli sellest, kas jäädakse kokku lapse isaga ning kuivõrd mõistev ja vastutav on isa. Kui noor ema peab lapsega üksi hakkama saama, siis see ahendab tema võimalusi õppida ja töötada. Nende noorte naiste eduka elluastumise perspektiiv on palju väiksem kui ilma lasteta asenduskodunoortel. Lisaks ohule, et noor lapsevanem satub kergesti n-ö allakäigu keerisesse, on ka tema lapsel oht sattuda asendushooldusele. Uuringus soovitatakse, et noortele lapsevanematele, kellel on probleeme lapse kasvatamisega, tuleks kindlasti tagada professionaalse tugiisiku teenus. Tugiisikute väljaõppes tuleks pöörata erilist tähelepanu noorte lapsevanemate võimalikele probleemidele. Noorele lapsevanemale tuleks aga pakkuda vanemahariduse koolitust.

Kokkuvõtteks

Asendushooldusel elavate noorte praegune

ettevalmistus ja tugi iseseisvumisel on ebapiisav. Väga palju sõltub juhusest ehk sellest, millised inimesed satuvad noore eluteele, millises asenduskodus või kasuperes laps kasvab jne. Uuring näitas, et asendushoolduselt ellu astuvate noorte tugisüsteem ei toimi eri tasanditel samal viisil. Seetõttu vajab vanemliku hoolitsuseta noorte toetamine iseseisvasse ellu astumisel üle-eestiliselt ühtlustamist. Ühtlustada on vaja asenduskodude töökorraldust, et kõik kasvandikud saaksid teenuseid ja toetust võrdselt. Teisalt ei tohiks olla erisusi asendushoolduse vormide vahel (asenduskoduteenusel ja perekonnas hooldamisel olevad noored) noore toetamisel nii edasiõppimise korral kui ka muude iseseisvust toetavate teenuste kättesaamisel. Kõigile noortele, kes seda vajavad, tuleb ellu astumisel pakkuda iseseisvumist toetavaid teenuseid või vajadusel muud tuge, sõltumata asendushoolduse vormist või noore päritolust, st mitte sõltuvalt päritolumaalitsuse võimekusest. Tõhustamist vajab ka juhtumikorralduse tegevuskava rakendamine noore ettevalmistamisel iseseisvaks eluks. **S**

Maapiirkondade elamufondi probleemidega kaasnevad sotsiaalsed kitsaskohad

Martin Parts, MA

Käesolev artikkel kirjeldab, kuidas näevad kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötajad maapiirkondade probleemide kujunemist seoses Eesti

taasiseseisvumise ja üleminekuga turumajandusele. Pikema peatun kortermajade probleemidel maaomavalitsustes ja sellel, kuivõrd saab neid

üldse sotsiaaltöö vastutusalas lahendada. Et paremini mõista probleemide tausta, annan põgusa ülevaate omandireformi mõjust eluaseme omandistruktuurile Eesti maapiirkondades. Kirjeldan ka korterelamute elanike praegust olukorda ning arutlen selle üle, milliseid sotsiaalpoliitilisi lahendusi võib kaaluda nende murede lahendamiseks nii kohalikul kui riigi tasandil. Artikkel põhineb Tartu Ülikoolis kaitstud bakalaureuse- ja magistritööl¹, milles uurisin kortermajadega seotud probleeme kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate vaatenurgast.

Elamufondiga seotud probleemid

1990. aastatel läbi viidud omandireform andis kortermajade elanikele võimaluse oma eluaseme erastamiseks. Eesti oli üks esimesi endise idabloki riike, kus käivitati kiire ja ulatuslik üleminek turumajandusele, sh viidi läbi eluruumide erastamisel ja tagastamisel põhinev elamureform (Kährik 2006). Eesti elamumajanduse reform oli radikaalsem kui teistes Ida- ja Kesk-Euroopa riikides: vähem kui kümne aastaga muutus varasem riiklik elamumajandus pea täielikult vabaturumajanduslikult toimivaks (Kährik jt 2003). Laiaulatusliku erastamise ja natsionaliseeritud eluruumide tagastamise tulemusena langes avaliku sektori elamufondi osatähtsus taasiseseisvumise esimesel kümnendil 61%lt 4%le (Kährik jt 2004).

Üldises plaanis olid majandusreformid Eestile kahtlemata kasulikud. Paraku ei andnud korterite erastamine kõigile kortermajade elanikele loodetud võrdseid tingimusi. Varasemate erastamist puudutavate uuringute tulemuste põhjal võib väita, et

riigil olnuks arukam kontrollida erastamist rohkem ja jätta omavalitsustele kohustusliku miinimumina alles suurema hulga avalikus omandis eluruume.

Võib arvata, et kohalikud omavalitsused nägid erastamises võimalust anda vastutus kinnisvara korrashoiu ja kulude eest üle uutele omanikele ning saavutada nii suurem majanduslik efektiivsus. Üldiselt see ka õnnestus. Kuid oli piirkondi, kus omavalitsustel tekkisid probleemid, mida pole suudetud lahendada siiani: vähenes sotsiaal- ja munitsipaalalamufond; mitmed korterelamud on halvas seisus, pooltühjad või sisuliselt hüljatud; korterite eraomanikest elanikud vajavad toimetulekuks kohaliku omavalitsuse abi.

Elamufondi probleemid on kujunenud mitme asjaolu koosmõjus. Üks neist ulatub erastamisega, kui inimesed ostsid kortereid kokku, et korterid lihtsalt kasumlikult edasi müüa. Samas ei kohustanud omanikustaatus neid panustama majade heakorda. Ka ei ole väikevaldade elamu- ja tööjõuturg omavahel vastavuses ja paljudes väheste töökohtadega maakohtades asuvad korterelamud on jäänud elanikest tühjaks. Kuna elamuturg on passiivne, siis on paljud omal ajal korteri erastanud perekonnad nüüd kinnisvaralõksus: korterit ei ole võimalik müüa, sest sellele ei leidu ostjat, mistõttu puudub inimestel raha piirkonnast lahkumiseks ja mujal uue eluaseme muretsemiseks (Kährik jt 2003). Kunagiste ehitustehniliste lahenduste ja ehituse halva kvaliteedi tõttu on vanades kortermajades ka kommunaalkulud suuremad kui uuemates ehitistes (Kährik 2006), mis halvendab elanike olukorda veelgi.

¹ Parts, M. (2014). Maasotsiaaltöö eripära ja nõukogude-aegsete kortermajadega seotud probleemid sotsiaaltöötaja vaatepunktist. Bakalaureusetöö. Juhendaja Marju Selg;

Parts, M. (2016). Maapiirkondade korterelamute elanike sotsiaalprobleemid sotsiaaltöö vaatenurgast. Magistratöö. Juhendajad Marju Selg ja Jüri Kõre.

Uurimistulemused

Järgnevalt käsitlen elanike sotsiaalprobleeme maaomavalitsuste sotsiaaltöötajate silme läbi. Pikemalt peatun korterelamute elanike raskustel oma elu korraldamisel. Andmed põhinevad minu Tartu Ülikoolis 2014. aastal kaitstud bakalaureuse- ja 2016. aastal kaitstud magistritööl. Kokku viisin läbi poolstruktureeritud intervjuud neljateistkümne sotsiaaltöötajaga, bakalaureusetöö raames kuue sotsiaaltöötajaga kolmest vallast, magistritöö uurimuses kaheksa sotsiaaltöötajaga kuuest vallast. Uuritud vallad asuvad Kagu-Eestis.

Sotsiaalprobleemid maal

1990. aastate alguses pidi vastloodud kohalike omavalitsuste sotsiaaltöö aitama inimestel toime tulla elukorralduse muutumisega. Vallad ei olnud aga suutelised elanikke kõigis probleemides aitama. Intervjuudest selgus, et mingi osa kohalikest elanikest on seda alles nüüd mõistma hakanud. Elanike iseseisvus oma elu korraldamisel on küll suurenenud, kuid maale on jäänud elama ka neid, kes pole suutnud suurte elumuutustega kohaneda ning vajavad vallalt endiselt igakuist tuge.

Intervjuudes osalenud sotsiaaltöötajad rääkisid palju tööhoiveprobleemidest. Valdavalt oldi siiski seisukohal, et aktiivne töötaja leiab ka maal kiiresti rakenduse, kuid sageli jääb inimestel puudu just aktiivsusest ja motivatsioonist. Probleemiks on ka madalad töötasud ja kulukas töölesõit, mis ei võimalda isegi täiskohaga töötades oma elukvaliteeti parandada. Madala kvalifikatsiooni tõttu jäävad paremini tasustatud töökohad kättesaamatuks. Nii tõidki sotsiaaltöötajad välja, et ka siis, kui lähedal tekib mõni uus suurem tööandaja, ei leia kohalik töötajad oskuste vähesuse või puudumise tõttu ikkagi rakendust. Tihti on väiksemate oskustega inimesed, kes on kaua tööturult kõrval olnud, suutelised tegema vaid osalise tööajaga lihttöid. Need on inimesed, kes on olnud töötud juba

alates plaanimajanduse lagunemisest ning kes pole suutnud siiani muutunud elukorraldusega kohaneda. Sotsiaaltöötajad arvasid, et just lihttöö võimaluste loomine maapiirkondadesse aitaks olukorda leevendada.

Maakohtade arengust ja asustustihedusest sõltub ka see, milliseid võimalusi näevad lapsevanemad seal oma lastele. Mõned intervjuueeritud sotsiaaltöötajad ütlesid, et elanikel ei ole põhjust maalt lahkuda seni, kuni elukoha lähedalt ei kao lasteaiad, kool ja huviringid. Kui aga koolid haldusreformi käigus ühendatakse ning laste koolitee muutub pikaks, on tõenäoline, et tööealised lastega pered lähevad pigem linnadesse, kus lastele on tagatud paremad võimalused. Maal on koolide ja lasteaedade säilitamine eluliselt tähtis, see vajab kohaliku ja riikliku poliitika tuge. Praegu on suund aga pigem sellele, et õpilaste vähesuse tõttu maakoole suletakse. Maaelu vajab tervikuna muutust ja restruktureerimist ning haldusreform peaks pakkuma selleks võimalusi.

Kortermajadega seotud probleemid

Elamufondiga seotud probleemistik ei laiene kõigile maakohtades olevatele kortermajadele, enamasti on elanikud suutelised maja vanusest ja ehituskvaliteedist tulenevaid küsimusi ise lahendama. Moodustatud on aktiivsed korteriühistud, majade küttesüsteemid ja taristud on kaasajastatud, korras kortermaja on paikkonnas pigem atraktiivne elamispiind. Aktiivsemad ühistud on suutnud oma maja lahti ühendada tsentraalküttest ja rajada lokaalkütte, et vähendada kommunaalkulusid. Võimaluse korral on vallad selliseid ühistuid küttesüsteemide renoveerimisel ka toetanud.

Aga on ka selliseid maju, kus probleemidele pole õigeaegselt reageeritud ning elanikud pole enam ise suutelised maja korras hoidma, veel vähem rahastama ja korraldama suuremahulist remonti. Sageli hakkavad sellistes kortermajades korterid tühjaks jääma. Majades,

mis pole täielikult asustatud, on keeruline muutusi läbi viia. Paljud pooltühjad majad on ühendatud tsentraalsesse küttevõrku, mis aga muudab nendes elamise kulukaks. On ka maju, mida enam ei köetagi, ja talvel tekitab see nii elanikele kui sotsiaaltöötajatele suuri probleeme.

Mingil määral vajavad renoveerimist kõik nõukogude-aegsed kortermajad: vahetada tuleks katus ja aknad ning teha muid parandustööd. Madalate sissetulekute tõttu ei ole elanikel aga piisavalt sääste, et võtta ette kogu maja renoveerimine. Sotsiaaltöötajate sõnul ootavad inimesed vallalt majade renoveerimisel tuge, kuna mõistavad, et omal käel ei suudeta tekkinud probleeme lahendada. Mõnikord saavad ühistud hakkama väiksemate parandustöödega. Pikas perspektiivis ei muuda see aga majade olukorda paremaks, sest kommunaalkulud on suured, korterid ise samal ajal odavad.

Uuritud valdades rõhutasid sotsiaaltöötajad, et mitmete kortermajade puhul tekitavad elanikele raskusi kommunaalkulud: keskküte on linnadega võrreldes koguni mitu korda kallim. Kui kõrvutada kommunaalkulutused piirkonna palgatasemega, ilmneb sissetulekute ja kulude suur ebakõla. See toob kaasa elanike halvema elujärje ning on selge, et suurte jooksvate kulude tõttu ei saa nad ise oma elutingimusi parandada. Vaja oleks valla tuge ja eestvedamist, et lahendada suurtest kommunaalkuludest tekkinud probleemid. Valdadel ei ole sellisteks projektideks aga raha.

Sotsiaaltöötajate pakutud lahendused

Intervjuudest selgus, et sotsiaaltöötajad püüavad kohalikele elanikele eluasemeprobleemide lahendamisel võimaluste piires toeks olla. Toimetuleku tagamiseks ja võlgnevuste vältimiseks on välja töötatud kord, mille kohaselt saavad elanikud vallalt majanduslikku abi. KOVid tasuvad toimetulekutoetuste

kaudu elanike kommunaalmakseid. See raha oleks paremini kulutatud, kui oleks võimalik korrastada kehva kvaliteediga majad, mille kütmine on liiga kulukas.

Sotsiaaltöötajad arvasid, et vaja on üleriigilist fondi, mis toetaks elanikke, korteriühistuid ja omavalitsusi elamufondiga seotud probleemide lahendamisel. Kui majad renoveeritaks, saaks lõpetada sotsiaaltoetusteks mõeldud raha kulutamise nende kütmiseks ning oleks võimalik rohkem panustada kohaliku elu arendamisse. Teise võimaliku lahendusena pakuti tühjade korterite või majade munitsipaliseerimist. Elamispindade valla omandisse andmine võimaldaks paremas korras olevad majad asustada ning hüljatud hooned lammutada.

Järeldused

Eesti maapiirkondade probleemistik on keerukas. Kuigi nii minu bakalaureuse- kui ka magistritöö keskendusid Kagu-Eestile, võib üldiselt teadaoleva põhjal eeldada, et samade raskustega puutuvad kokku ka teised linnadest kaugemal asuvad Eesti maakohad. Maal teravamalt avalduvad transpordi, eluaseme, töötasu ja tööpuudusega seotud probleemid on mingil määral üksteisest tingitud. Keeruline on muuta olukorda, kui keskenduda vaid ühele kitsaskohale või otsida lahendust vaid oma vastutusvaldkonnast.

Üheks selliseks mitmest tegurist mõjutatud sotsiaalprobleemiks ongi kortermajade elanike olukord. Nende iseseisvat toimetulekut raskendab koosmõjus kulukas ja renoveerimist vajav elamispind, madal palgatase, tööpuudus ja puudulik transpordikorraldus. Halvas korras kortermajade elanikud vajavad sotsiaaltöötajate toetust ja abi, kuid lahenduste leidmiseks on vaja ka teiste ametkondade osalust ning laiemate sotsiaalpoliitiliste meetmete rakendamist nii kohalike omavalitsuste kui ka riigi tasandil.

Tulevikus peaks omavalitsuse panuseks olema majade renoveerimise või lammutamise korraldamine, korteri- ja majaomanikega suhtlemine, tulevikuplaanide koostamine ning nende plaanide täitmise tagamine riikliku finantseerimise osalusel. Paljudes omavalitsustes sellega ka tegeldakse, nagu selgus hiljuti Maalehes avaldatud ülevaatest (Pitk 2017, 6–7).

Maal ilmnunud raskused on tingitud ühiskonnakorralduse murrangulisest muutumisest ja mingil määral ka riiklikust poliitikast üleminekuperioodil. Praegu toimuva haldusreformiga seoses on maapiirkondade edasised arengusuundumused alles lahtised ja võimalused ebaselged. Sellest tulenevalt olid uurimuses osalenud sotsiaaltöötajad elamufondi arengute prognoosimisel äraootaval seisukohal.

Oma tuge peaks pakkuma riik, kuna omavalitsustel ei jätku suuremahulisteks projektideks raha. Vaja oleks üleriigilist fondi, mis toetaks nii hätta sattunud korterimajade elanikke ja ühistuid kui ka kohalikke omavalitsusi.

Halvas seisukorras majad tuleks kaardistada ning tuvastada hüljatud korterid. Juhul

kui korteriomaniikega ei õnnestu sõlmida kinnisvara säilimist tagavaid kokkuleppeid, tuleks kaaluda hüljatud ja halvas seisukorras elamispiindade sunderastamist ning seejärel kohalike omavalitsuste eestvedamisel nende lammutamist. See eeldab aga riigi ja omavalitsuste tihedat koostööd.

Pooleldi hüljatud kortermajadesse alles jäänud elanikele oleks kõige otstarbekam pakkuda võimalust kolida paremas seisus (valla toel renoveeritud) kortermajja. Kuigi ilmselt osa inimesi ei taha oma kodust lahkuda, tuleb neid veenda, et praegune olukord ei ole kestlik. Paljude vanade majade renoveerimine ei ole majanduslikult õigustatud ega elanike majandusliku olukorra tõttu ka võimalik. Pikas perspektiivis oleks kõige mõistlikum lahendus elanike koondamine ühte või kahte valla poolt hallatavasse majja. See tagaks elanikele hea elukeskkonna mõistlike igakuiste kuludega. Sellised riiklikult toetatud ning omavalitsuste juhitud ettevõtmised võimaldaksid lahendada maakohtade ühe suure mure ja seejärel oleks lihtsam tegelda ka teiste probleemidega. **S**

Viidatud allikad

- Kährrik, A.** (2006). Socio-spatial residentsial segregation in post-socialist cities: the case of Tallinn, Estonia. Tartu: Tartu University Press.
- Kährrik, A., Kõre, J., Hendrikson, M., Allsaar, I.** (2003). From a State Controlled to a Laissez Faire Housing System. Local Government and Housing in Estonia. Teoses Lux, M. (toim.). Housing Policy: An End or A New Beginning? Budapest: Open Society Institute. 183–242.
- Kährrik, A., Lux, M. Kõre, J., Hendrikson, M., Allsaar, I.,** (2004) Eluasemepoliitika üleminekuriikides. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Pitk, M.** (2017). Põlva linna jagu lagunevaid kolhoosimaju ootab suure rahakotiga uusi elanikke või lammutamist. *Maaleht* 12.01, 6–7.

Tööjõuvajadus sotsiaaltöö valdkonnas kasvab demograafiliste muutuste tõttu

Karin Jõers-Türn

OSKA koordinaator sotsiaaltöö valdkonnas, SA Kutsekoda

Järgneva 5–10 aasta jooksul suureneb tööjõuvajadus sotsiaaltöö valdkonnas, eriti kasvab vajadus hooldustöötajate, isiklike abistajate ja tugisikute järele. Muutusi tingivad eelkõige demograafiline olukord ja kogukonnapõhiste teenuste üleminek, aga ka poliitilised ja tehnoloogia arengust tulenevad tegurid. Senisest veelgi olulisemaks muutub paindlik õppe- ja töökorraldus, mis võimaldab tööd alustavatel hooldustöötajatel, tegevusjuhendajatel, lapsehoidjatel, asenduskodutöötajatel ning tugisikutel või juba töötavatel, kuid erialase hariduseta inimestel omandada tööks vajalikud oskused samal ajal õppides ja töötades.

Tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteemi OSKA¹ eesmärk on ajakohastada koolituspakkumine võimalikult kiiresti, lähtudes tööturul toimuvatest muutustest ja ühiskonna vajadustest. OSKA rakendusuuringud on üheks sisendiks haridus- ja tööturupoliitika kujundamisel, sh riigieelarvest tehtavate

hariduskulutuste kavandamisel. OSKA tulemused aitavad õppekavade arendajaid, karjäärinõustajaid, täienduskoolituste ja töötute koolituste kavandajaid ning paljusid teisi. 2016. aastal koostatud OSKA sotsiaaltöö valdkonna rakendusuuring hõlmab valdkonna asutuste ja organisatsioonide töötajaid juhtidest, sotsiaaltöötajatest ja nõustajatest² hooldustöötajate, isiklike abistajate, lapsehoidjate, asenduskodutöötajate, tegevusjuhendajate ning tugisikuteni. OSKA metoodika järgi on uuringu koostamisel keskne roll valdkondlikul eksperdikogul, kes hindab tulevikutrendide mõju, oskuste ja tööjõuvajadust ning teeb ettepanekud, mis toetavad tööturu vajadustest lähtuvat oskuste õpetamist. Sotsiaaltöö valdkonna eksperdikogus olid asjatundjad kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöö, erihoolekande, laste ja eakate teemadel, eksperdid kutse- ja kõrgkoolidest, sotsiaal- ning haridus- ja teadusministeeriumist ning sihtasutusest

¹ OSKA on nimelühend tööjõuvajaduse seire- ja prognoosisüsteemile, mille elluviimist korraldab Vabariigi Valitsuse otsuse alusel SA Kutsekoda. OSKA analüüsib Eesti majanduse arenguks vajalike oskuste ja tööjõu vajadust lähema kümne aasta vaates. OSKA-t tutvustav artikkel ilmus ajakirja Sotsiaaltöö numbris 1/2016 (autor Elo Tuppits) ning heaolu arengukava erinumbris 2016 (autor Tiia Randma).

² Põhikutseala „sotsiaaltöötajad ja nõustajad” hõlmas uuringus kohalikes omavalitsustes ja mitmesugustes muudes asutustes ning organisatsioonides töötavaid sotsiaaltöötajaid, lastekaitse spetsialiste, juhtumikorraldajaid, kriminaalhooldajaid, sotsiaalpedagooge, võlanõustajaid, perelepitajaid jt.

Keskmine sotsiaalvaldkonna töötaja

Valdkonnas töötavad valdavalt naised (93% töötajatest), töötajad on keskmisest vanemad (44% töötajatest on 50aastased ja vanemad).

Juhtide, sotsiaaltöötajate ja nõustajate töö eeldab pigem kõrgharidust; hooldustöötajate, tegevusjuhendajate, asenduskodutöötajate, lapsehoidjate ja tugisõistike seas on levinud pigem üldharidus. Valdkonna eripäraks on see, et paljud valdkonnas hõivatud inimesed on varem töötanud mõnel muul alal ning alustavad tööd sotsiaalvaldkonnas teise või kolmanda karjäärina ümberõppe kaudu.

	Juhid, sotsiaaltöötajad ja nõustajad	Isikuhooldustöötajad
Sugu:		
Vanus:	50–59	50–59
Hardus:	 Kõrgharidus	 Üldharidus
Palk:	 75% Eesti keskmisest	 50% Eesti keskmisest

Innove. OSKA sotsiaaltöö uuringuga saab tutvuda <http://oska.kutsekoda.ee/>. Uuringu käigus valmis ka ülevaade valdkonna teenuste mahust ning hõivatud töötajate arvust.

Uuringu peamised tulemused

Tööjõuvajadust mõjutavad tegurid

Tööjõupuuduse probleem sotsiaaltöö valdkonnas on terav juba praegu. Näiteks napib hoolekandasutustes sobiva väljaõppega hooldustöötajaid. Raskusi on ka sotsiaaltöö kõrgharidust nõudvate ametikohtade täitmisega. Kuigi sotsiaaltöö õppekavade lõpetanud on suurel hulgal, ei asu paljud neist valdkonda tööle. Et prognoosida, milline saab olema vajadus sotsiaaltöö valdkonna eri taseme ja profiiliga töötajate järele tulevikus, analüüsis OSKA uuringus valdkonna arengut mõjutavaid tegureid.

Väikese ja avatud ühiskonnana sõltub Eesti areng tugevalt kogu maailmas toimuvatest muutustest. Sotsiaalvaldkonna arengut mõjutavad demograafilised muutused,

üleminek kogukonnapõhiste teenustele ning teised globaalsed arengutrendid, nt teenuste muutumine isikukeskemaks; väga oluliselt ka poliitilised prioriteedid.

25 aasta perspektiivis ehk 2040. aastaks näitab rahvastikuproгноos, et tööealiste arv väheneb võrreldes 2015. aastaga 20% (Statistikaamet 2016). Vanemaealiste arvu suurenemine kasvatab vajadust eakatele mõeldud teenuste järele. Laste arvu üldine kahanemine vähendab vajadust lapsehoiuteenuse järele, kuid erivajadustega laste arvu kasv suurendab vajadust vastavate teadmiste ja oskustega töötajate järele.

Teenuse osutamine kogukonnas suurendab ka koostöö tegemise, kogukonna teavitamise, ennetustöö ja varajase märkamise osatähtsust sotsiaalvaldkonna spetsialistide töös. Kõrgharidusega sotsiaaltöötajatel ja juhtidel on oluline roll kogukonnapõhise teenuse ellu rakendamisel, teiste töötajate teavitamisel ning juhendamisel. Tegevusjuhendajad peavad oskama toetada kogukonda elama asunud

inimesi iseseisva elu korraldamisel.

Poliitilised prioriteedid mõjutavad väga otseselt sotsiaalteenuste osutamist ning korraldust (uus sotsiaalhoolekande seadus, haldus- ja töövõimereform, ESF projektid). Sotsiaaltöö valdkonna eripäraks on valdkonna tööjõuvajaduse suur sõltuvus avalikust rahastamisest ja maksujõulise kliendi olemasolust, teenuste projektipõhisest arendamisest ja osutamisest ning järelevalve tõhususest.

Tehnoloogia areng toob kaasa uued oskused töötajatele. Juhtide, sotsiaaltöötajate ja nõustajate ülesandeks on disainida teenuseid ja juhendada kliente tehnoloogia ja arvutite kasutamisel. Hooldustöötajatel ja tegevusjuhendajatel tuleb senisest enam kasutada oma tööks arvutit ning tehnilisi abivahendeid, samuti juhendada abivahendite kasutamisel kliente. Tänu tehnoloogia arengule tulevad kasutusele tehnoloogilised abivahendid, mis muudavad abistamise mugavamaks (nt tõstukid, rutiinseid töid automatiseerivad masinad) ning kvaliteetsemaks (sh monitoorimise ja abi kutsumise abivahendid, nt häirenupp). Töökorraldust mõjutavad ka telekommunikatsiooniseadmed ja -lahendused, kuid ekspertide hinnangul ei vähenda uued tehnoloogiad lähema viie aasta jooksul oluliselt inimtöökäte vajadust.

Pölvkondade vahetus mõjutab teenuste vajadust. Üksteisest kaugel elamise, välismaal töötamise ning muutunud pere- ja kooseluvormide tõttu on lähedase hooldust vaja senisest enam korraldada teenustega. Nii hooldust vajavad inimesed kui ka nende lähedased väärtustavad isiklikku lähenemist ning teenuste kõrget kvaliteeti, vajadusel on inimesed valmis teenuste eest ise tasuma. Uute põlvkondade jõudmisega tööturule muutuvad ootused tööandjale, noored hindavad enam paindlikkust, töö- ja pereelu tasakaalu ning oma heaolu.

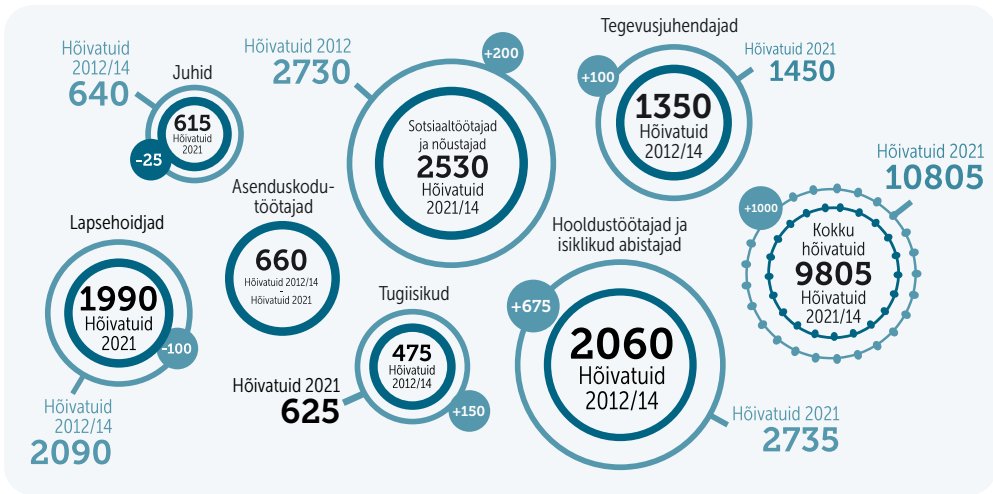
Tööjõuvajadus tulevikus

OSKA analüüs näitab, et tööjõuvajadus

kõrgharidusega sotsiaaltöötajate, sh eriti lastekaitse spetsialistide järele lähema viie aasta perspektiivis kasvab. Kõrvutades sotsiaaltöötajate tööjõuvajadust sotsiaaltöö kõrghariduse lõpetajate arvuga ilmneb aga, et koolitatakse oluliselt rohkem inimesi, kui on lähema viie aasta prognoosis hinnatud vajadus. Probleem, millele viitavad ka 2011. aasta rahvaloenduse andmed, on see, et lõpetajad ei asu erialasele tööle. Ka valdkondliku eksperdikogu hinnangul on see tõsine murekoht. Samal ajal tunnevad tööandjad kõrgharidusega sotsiaaltöötajatest puudust, näiteks 2012. aastal olid pea pooled kohalikes omavalitsustes töötavad sotsiaaltöötajad erialase kõrghariduseta (ESTA ... 2012). Ekspertid pidasid väga oluliseks leida tööle ja õppima just neid inimesi, kellel on eeldusi ja motivatsiooni sotsiaalvaldkonnas tegutseda, sh inimesi, kellel on varasem valdkonnas töötamise või vabatahtliku töö tegemise kogemus. Selleks on oluline paremini siduda töö- ja haridusmaailm, populariseerida eriala ning tutvustada üliõpilastele võimalusi rakendumiseks klienditööl ning valdkonna töö- ja palgatingimusi.

Analüüsides valdkonna praktikakorraldust, tõesid eksperdid, et lisaks teoreetilistele teadmistele peaksid õppijad tööle asumiseks omandama ka teooriaga seostatud praktilised oskused. Rõhutati kolmepoolse partnerluse olulisust ning toodi välja, et õppeasutus võiks tunda suuremat huvi praktilisel toimiva vastu, käia praktikanti vaatlemas ja jälgimas. Õppeasutused võiksid senisest aktiivsemalt osaleda ka praktikakohtade vahendamises (sh omada praktikabaase) ning töötada välja kõigile osalistele soovitusel ja juhised praktika ettevalmistuseks, läbiviimiseks ja hindamiseks. Samuti leiti, et paremale praktikakorraldusele aitaksid kaasa töömaailma praktikajuhendajate juhendamisoskuste arendamine ning juhendajate tasustamine.

Vajadus hooldustöötajate järele on suur ning kasvab tulevikutrendide mõjul veelgi. Hooldustöötajate puhul on sageli tegemist varem

Joonis 1. Hõive jagunemine sotsiaaltöö põhikutsealati võrdluses OSKA töövajaduse prognoosiga

mõnes teises valdkonnas töötanud inimestega, kes on otsustanud pärast oma põhitööd ja/või enne pensionile minekut asuda tööle hooldustöötajana. See tähendab kasvavat vajadust paindlike õppe- ja töövormide järele, sh töökohapõhine õpe, ümberõpe, täienduskoolitus. Sotsiaalvaldkonnas töötab juba praegu keskmisest vanem inimene ning tulevikus see suundumus tõenäoliselt süveneb. OSKA ettepanekul saab kvalifikatsiooninõuetele vastavate töötajate osakaalu suurendada, toetades paindlikku õppe- ja töökorraldust.

Vajadus lapsehoidjate ja asenduskodutöötajate järele jääb eelkõige demograafiliste trendide tõttu stabiilseks või kahaneb. Juhtide arv prognoosi kohaselt tõenäoliselt väheneb. OSKA uuringus koostatud sotsiaaltöö valdkonna tööjõuvajaduse prognoosi aastateks 2016–2021 näeb joonisel 1.

Töötajate vajalikud oskused

Sotsiaalvaldkonna töötaja kompetentsid põhinevad väga headel baasoskustel (nt suhtlemine, meeskonna- ja võrgustikutöö) ning oskusel mõista ja omavahel siduda teisi erialasid. Samas on vajalikud sügavad erialaspetsiifilised teadmised vähemalt ühes valdkonnas koos analüütilise mõtlemis- ning probleemi-lahendusoskusega (vt ka Pärna 2016).

Järgnevalt on välja toodud nimetatud valdkonna baasoskused ning raportis esile tõstetud põhikutsealade täienduskoolituse teemad. Sotsiaalvaldkonna pingeline töö nõuab enesejuhtimise, reflektsooni, iseseisvuse ja stressiga toimetuleku oskust. Oma töö analüüsimine ning sellest õppimine, samuti kovisiooni ja supervisiooni rakendamine ning toetamine nii töötajate kui ka tööandjate poolt on ülioluline. Eksperdid leidsid, et töötajate toetamiseks on vaja julgustada senisest enam kovisioonide korraldamist. Sotsiaalvaldkonna töötajate väärtusbaasiks on isikukeskse lähenemise, inimeste enesemääramisõiguse ning mitte-diskrimineerimise põhimõtete järgimine. Suhtlemisoskused (kontakti loomine, aktiivne kuulamine, juhendamine, enesekehtestamine jm) on baasoskused, mis vajavad pidevat arendamist nii sotsiaaltöötajatel ja nõustajatel kui ka hooldustöötajatel, isiklikel abistajatel, tegevusjuhendajatel, lapsehoidjatel, asenduskodutöötajatel ning tugiisikutel.

Sotsiaalvaldkonna juhid peavad oskama juhendada tööd, looma ohutu töökeskkonna ning valdama kvaliteedi- ja kommunikatsioonijuhtimist.

Sotsiaaltöötajate ja nõustajate puhul

toodi välja enim täienduskoolituse teemasid seoses tehnoloogia kasutamise ja suhtlemis- oskustega. Vajalikuks peeti ka koolitusi teenuste disainist ja andmeanalüüsist; kliendigruppide eripäradest; juhtumi-, grupi- ja meeskonnatöö oskustest ning spetsiifilistest tõendus põhistest nõustamis oskustest; kogukonnapõhistest praktikatest; seadusandlusest jpm.

Lastega töötajate täienduskoolituse teemadena tõsteti esile lapse arengupsühholoogiast, kiindumusteooriat, lapse seksuaalsuse teemasid, traumakogemusega lapse nõustamist, toimetulekut probleemset käituvat kliendiga ning lähedaste nõustamist. Vajalikuks peeti ka spetsiifilisi teadmisi raske ja sügava puudega laste hooldamisest.

Kõigile valdkonna töötajatele tuleks pakkuda koolitusi kogukonnatööks vajalike oskuste arendamiseks, mis põhinevad suures osas koostöö oskustel spetsialistide, organisatsioonide, naabruskonna, avalike teenuste osutajate, pere ning sugulastega. Kogukonnatöö kompetentside seas on olulisel kohal ka teavitamise, informeerimise, kaasamise, ressursside väljaselgitamise ning rakendamise oskus. N-ö laiema pinnal mõistmine ning valmisolek kogukonnatööd edendada lasub juhtidel, sotsiaaltöötajatel ja nõustajatel. Kogukonnatöö rakendamisega on tulevikus oluliselt seotud **tegevusjuhendajad**, kellele tuleks pakkuda nii tasuta baaskoolitust kui ka täienduskoolitusi, sh õpetada inimese funktsioneerimisvõime mõistmist, tõendus põhise jõustava-juhendava-motiveeriva klienditöö oskusi, abivahendite kasutamist, probleemset

käituvat kliendiga toimetulekut, kliendigruppide eripäradest tulenevaid teadmisi ja oskusi.

Hooldustöötajad vajaksid täiendust nii üldteadmiste (inimõiguste põhimõtted, hoolduse alused jm) kohta kui ka mitmesuguseid täienduskoolitusi, näiteks abivahendite ja ergonoomiliste töövõtete kasutamine, oskus töötada dementsussündroomiga inimesega jpm.

Tugiisiku teadmised ning oskused peaksid vastama kliendi vajadustele, kuid üldiseks baasiks on arengupsühholoogia tundmine, psüühiliste erivajaduste tundmine ning probleemse käitumisega toimetuleku oskus.

OSKA viib tööturu vajadused haridussüsteemi

Eesti riik on loonud OSKA süsteemi, et siduda paremini koolituses ja tööturul toimuv. Haridus- ja teadusministeerium juhib OSKA ettepanekute jõudmist kutse- ja kõrgharidusse ning täienduskoolitusse. Töötukassa võtab OSKA uuringute tulemusi arvesse täiend- ja ümberõppe kursuste pakumisel, näiteks sotsiaalvaldkonna töötajate koolitustel erivajaduste ning puuete teemadel. Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium korrigeerib OSKA tulemuste alusel pikaajalist tööjõu vajaduse prognoosi. Tehtud ettepanekute täitmist jälgitakse ka edaspidi. Aasta pärast raporti avalikustamist koguneb valdkondlik eksperdikogu, kes annab hinnangu ettepanekute ellu viimise seisule ning vajadusel täiendab ettepanekuid. S

Viidatud allikad

- ESTA sotsiaaltöö koolituse ja kutsevalifikatsiooni komisjon* (2012). Kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate haridus. Uuringu aruanne. www.eswa.ee/file/2016/11/KOV_STjate_haridus_21.09.12.pdf (26.01.2017).
- Pärna, O.** (2016). Töö ja oskused 2025: Ülevaade olulisematest trendidest ja nende mõjust Eesti tööturule kümne aasta vaates. Tallinn: Kutsekoda. 45. <http://oska.kutsekoda.ee/wp-content/uploads/2016/04/Tulevikutrendid-1.pdf> (22.09.2016).
- Statistikaamet** (2016). Rahvastikuprognoos. Koodid:RV021 ja RV092. Välja otsitud andmebaasist 21.06.2016.

Sotsiaaltöö professioon, tööjõu vajadus ja ressurss

Kommentaar OSKA raportile sotsiaalpoliitika vaatenurgast

Jüri Kõre, PhD

sotsiaalpoliitika lektor, Tartu Ülikool

Oma artikliga ei taha ma propageerida või kritiseerida OSKA sotsiaaltöö raportit, esiti juba seetõttu, et raporti lõppvariant polnud artikli kirjutamise ajal veel avalikult kättesaadav. Kuulsin aga OSKA sotsiaaltöö valdkonna koordinaatori Karin Jõers-Türni konverentsiettekannet ja jagan selle pinnal tekkinud muljeid. Euroopa Komisjon analüüsis käimasoleva Euroopa Liidu (EL) finantsperioodi ülesannete kavandamiseks inimressursside potentsiaali ja illusioone meil pole: tööealiste hulk hakkab lähiaastatel senisest kiiremas tempos kahanema, ähvardades ühiskondlike tulude kahanemise ja kulude (sh sotsiaalkulude) kasvuga. ELis (27 liikmesriiki) tervikuna toimub tööjõus ulatuslik kvaliteedinihe: aastaks 2030 kõrgelt haritud tööjõu hulk võrreldes 2010. aastaga kasvab 125%le baastasemest, madalalt haritud osa aga väheneb 70%le baastasemest (Peschner ja Fota 2013).

Eesti tööjõuressursi dünaamikat kirjeldavad numbrid on aga kardinaalselt teistsugused: kõrgelt haritud 20–64aastaste töötajate dünaamika on prognoosi järgi negatiivne (98%), madalalt haritud osa positiivne (110%)! See on mõtlemapanev, sest sarnaseid järeldusi lubavad teha veel vaid Läti ja Soome rahvastikustruktuuri ja hariduskorralduse lähteandmed. Pikemalt ma sel teemal ei peatu, kuid jätan õhku kaks küsimust. Kuidas mõjutab üldine nihe tööjõu hariduslikus struktuuris nende erialade (sh sotsiaaltöö) tulevikku, kus prognoositakse tööjõuvajaduse kasvu samal ajal survega töö (teenuste) kvaliteedi tõusule? Ja millist mõju

avaldab kõrgelt haritud töötajate osakaalu vähenemine Soomes Eesti tööturule? Kuna Euroopa Komisjon (2014) peab liidusisest tööjõu mobiilsust ebapiisavaks, võib eeldada samme, mis jõuliselt toetavad inimeste liikumist madalama tootlikkusega tööturgudelt kõrgemat lisandväärtust pakkuvate riikide tööturule.

Sotsiaaltöö positsioon

Hoolekanne, nii hästi või halvasti kui me seda piiritleme, on erinevate kompetentside rakendusvaldkond. Kehtivas sotsiaalhoolekande seaduses on 10–20 eri kvalifikatsiooni, mida on vaja nõuetekohaseks või tulemuslikuks hoolekandetööks. Sotsiaaltöö kompetentse saab edukalt kasutada tööks avalikus halduses, sotsiaalkindlustuses, teenuste korralduses, noorsootöös, personalitöös, kultuurilise mitmekesisuse projektide juhtimisel (arenguabi) ja mujal. OSKA aruanne hindab sotsiaaltöö haridusega inimeste potentsiaali hoopis tagasihoidlikumana, piirdudes sotsiaaltöö ja nõustamisega seotud ametikohtadega. Tõsi, eriala piire ületavat rakendust on keeruline prognoosida, kuid nii rakendatud inimesi ei saa käsitleda koolitusaona.

Piiride hägususe tõttu käsitletakse teravishoiu ja hoolekande tööjõuressurssi sageli ühe tervikuna. ELis kasvas nendes kahes valdkonnas rakendatud töötajate arv aastatel 2000–2009 kokku 1,25 korda: 17,2 miljonilt 21,4 miljonini (*Social Services Europe* 2012) ja seda hoolimata kriisiaastate eelarvekärbetest. Uute liikmesriikide „kasvupotentsiaali” hinnatakse teenuste ja abi vajadust silmas

pidades keskmisest kaks korda suuremaks. Paraku lisandus Eestis uusi töötajaid keskmisega võrreldes vähem (vt tabel 1, esimene rida). Esmapilgul tundub eelnev ebavajalik, sest oma rakendatuse määrame ise. Paraku oleme hoolekandes kavandanud reforme, mida osa liikmesriike on juba läbi viinud, saades tulemuseks tööjõuvajaduse kasvu. Ennetavad valdkonnapoliitika (näiteks turvalise paindlikkuse¹ põhimõtte rakendamine, mis on seda kasutatavates riikides tõstnud tööpoliitika kulud meie vaatenurgast taevastesse kõrgustesse, 4%ni SKPst), üleminek kogukonnapõhistele teenustele jne. Olles kuulunud ja lugenud piisavalt ettekandeid ja uuringuid deinstitutionaliseerimisest, on mind mõnigi kord hämmastanud neis esitatud tõdemus: institutsioonides töötanud inimeste rakendamine kogukonna hoolekandes on keeruline ja nõuab pikka harjutamist. Keeruline olevat muuta juba esmast hoiakut: kas peab ootama, et klient tuleks ise teenuseosutaja juurde (nagu see on institutsioonis), või läheb teenuseosutaja ise kliendi juurde kogukonda. Kui nii ongi, siis tuleks üle vaadata OSKA ekspertide hinnangutest läbikumav väide, et uued paradigmad Eesti hoolekandes mõjutavad võib-olla vajaliku tööjõu hulka, aga ei too kaasa muutusi kvalifikatsioonis.

Aastaks 2017 on ELis prognoositud vaadeldavas valdkonnas veel 5 miljonit uut töökohta. Viimaste aastate rändekriisi arvestades ma pigem usun sellesse. Kuid isegi alatäituvuse korral on Eestile aastaiks 2001–2020 tehtud majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi (MKM) prognoos võrreldes ELiga tervikuna jällegi märksa tagasihoidlikum. Tööturu võimaluste kõrval (palk ja karjäärimuster) arvestavad eestlased välismaale tööle siirdudes järjest rohkem sealse sotsiaalkaitsega.

Välismaa sotsiaalkaitse mõjutab nii ka Eesti tööturгу. Meil tuleb sellega arvestada.

Eesti sotsiaalsektori tööjõuprognosis

Järgneva arutluse aluseks on MKM arvutused, sest erinevalt teistest teadaolevatest analüüsides (Tiit 2000, ESTA ... 2012) on tegu mitmekordse pikemaks perioodiks sama metoodikaga tehtud arvutusega. Kuna MKM toetub omakorda rahvaloenduste (REL) tulemustele, kajastuvad tabelis ka need andmed.

OSKA raporti tegijad on võtnud endale suure riski. Üsna keeruline on prognoosida, kuhu suundub lähiaastatel Eesti hoolekanne. Kuigi jagub nii ametlikke (Heaolu arengukava 2016–2023, Laste ja perede arengukava 2012–2020, Aktiivsena vananemise arengukava 2013–2020, Erihoolekande arengukava aastateks 2014–2020) kui ka mitteametlikke (Eesti omastehoolduse arengukava 2013–2020) strateegilisi dokumente, on osa olulisi küsimusi vastuseta.

Toon näite. Omavalitsused hakkasid 2009. aastal lõpetama lepinguid omastehooldajatega, tuues põhjuseks perekonnaseaduses sisalduva perekonnaliikmete hoolduse kohustuse. Möödus mõni aasta ja sotsiaalministeerium otsustas suunata 11 miljonit eurot Euroopa maksumaksja raha (koos Eesti maksumaksja panusega kokku 13 miljonit) samade omavalitsuste kätte erivajaduste, toimetulekuraskuste ja hoolduskoormusega isikute tööturule aitamiseks (Meede „Tööturul osalemist toetavad hoolekandeteenused” 2016), seda eelkõige sotsiaalteenuste arendamiseks. Kes omastehooldajatest saab tulevikus hooldajatoetust ja kes jääb ilma, kes saab hooldatavale tasuta koduhoolduse või hooldekodu koha, kes aga peab hoolduskohustusega perekonnaliikmena

¹ Euroopa Komisjoni määratluse kohaselt koosneb turvaline paindlikkus neljast elemendist: paindlik tööseadusandlus, rõhus sotsiaalkaitse süsteem, tulemuslik aktiivne tööpoliitika ja efektiivne elukestva õppe süsteem, vt Vörk jt 2010.

Tabel 1. Tervishoiu ja hoolekande tööjõuressurs ja tööjõuvajaduse prognoos (tuhandetes)

	2000 REL	2001 MKM	2011 MKM	2011 REL	2016 OSKA	2020 MKM	2023 MKM
Tervishoid ja hoolekanne	31,1	30,2	34,1	33,6		36,9	38,5
sh tervishoid	26,2			26,2		26,2 ¹	26,2 ¹
sh hoolekanne	4,9			7,4	9,8	10,7 ¹	12,3 ¹

¹ J. Kõre ja M. Raidma arvutus lähtudes MKM prognoosis sisalduvast eeldusest, et tervishoiu tööjõuvajadus perioodi jooksul ei kasva. Järeldus põhineb arstide arvu prognoosil (Eestis töötavaid arste 2012. a. 3800, 2023. a eri stsenaariumide kohaselt 3000–3700, vt Kiivet jt 2012).

selle eest maksuma? Kas tulekul on loogiline (ja nii klientide kui teenuse osutajate jaoks sobiv ja õiglane) lõpptulemus, või pudru ja kapsad? Täna on seda võimatu ette kujutada, kuid tulemusest sõltub kogu kohaliku sotsiaaltöö korraldus.

Sellises olukorras võib riskida ainult kõige ligilähedasematel numbritel põhineva tööjõuvajaduse prognoosiga. Kui 2011.–2023. a lisandub hoolekandesse kokku 4800–5000 uut töökohta, siis kasutades rusikareeglit (20% kõrgema ja 80% madalama kvalifikatsiooniga töökohad) vajame juurde 1000 ülikooliharidusega spetsialisti.

Eelneval kümnendil oli mõningane disproportsioon sotsiaaltöötajate töökohtade dünaamika ja nende ettevalmistuse vahel. Võrdleme eelneva tabeli numbreid 2000/01.–2009/10. õppeaastatel sotsiaaltöö ja nõustamise õppekava lõpetanute arvuga. Kõigil haridustasemetel (rakendus-, bakalaureuse ja magistriõpe) sai Eesti hariduse infosüsteemi andmetel tööturg aastas keskmiselt 274 uut spetsialisti. 2010/11.–2014/15. aastate arvud on tagasihoidlikumad: 191 uut spetsialisti aastas. Aga nii esimest kui teist numbrit tuleb „kärpida” magistriõppe lõpetanute arvu võrra (vastavalt 55 ja 99 aastas), sest tööturu vaatenurgast on tegu 90% ulatuses juba rakendatud inimestega. Sel moel saadud tulemus (pakkumine) on jämedates joontes vastavuses MKM prognoosi põhjal tehtud arvutusega (nõudlusega).

Haridusstatistikat analüüsidest tõstatub loomulikult madalama kvalifikatsiooniga tööjõu ressursi küsimus. Sotsiaaltöö ja nõustamise õppekava lõpetanud kutseõppeasutustes on viimasel kümnendil olnud 107 aastas. Hooldajaid valmistavad ette neid palkavad ettevõtted, töötukassa teeb seda erakoolitusfirmade ja kutseõppeasutuste kursuste abiga, korraldatakse ka projektipõhiseid koolitusi jne. Seetõttu on mul isikuhoolduse tööjõuressursi seisu keeruline hinnata.

Vahendan Slovakkia esindaja näidet EL eesisumisperioodil, m.a 15–16. novembril Bratislavas toimunud konverentsilt „Investing in the social service workforce”. Slovakkia sotsiaal- ja hooldusala töötajatest on omal maal rakendatud 20 000, naaberriikides umbes 26 000! Välismaal töötavad nad peamiselt hooldajatena. Kui palju on hooldajana töötavaid eestlasi Soomes, seda pole meil uuritud.

Konverentsil tekitas OSKA raportit ühe koostaja Karin Jõers-Türni ettekanne poolehoidvat huvi, sest valdkonna tööjõuvajaduse arvutus on väga selge struktuuriga ja ettekande suunitlus erines üldisest tonaalsusest. Peaaegu kõigis Euroopa riikides vaevleb hoolekanne ressursipuuduses. Mõnel pool on puudu raha, teisel tööjõudu, kolmandas kohas mõlemaid. OSKA raportist vaatab Eesti osas vastu mõneti teistsugune pilt.

Millest eksperdid vaikisid

Peame tunnistama, et mitmed sotsiaaltöö

valdkonnad on meil tagasihoidlikult arenenud, seda nii sisu kui ka mahu poolest. Arenenud riikide mitmed mahukad tegevussuunad (töö immigrantidega, arenguabiga kaasnev sotsiaaltöö rassikokkupõrgete, nälja, kliimakatastroofide jms maadlevates riikides, abi inimkaubanduse ohvritele jpm) on meil olematud.

Pole võib olla tark viidata katmata teenusemahule (vajadustele), sest sellest tuletatud täiendava personalivajaduse võib alati nullida viitega rahastamise piiratusele. Kuid tegelikult on piisavalt analüüse, mis lubavad administratiivsete ja erialaste ümberkorraldustega rahalist kokkuhoidu ehk tegelikult: raha pole põhiprobleem! Et mitte olla liiga abstraktne, viitan PricewaterhouseCoopers'i (2009) arvutustele koduõenduse-hoolduse integreerimisest saadava efekti kohta. Või võtame näiteks eakad, kellest igale viiendale peaks tervishoiuspetsialistide hooliva arvamuse kohaselt osutama ühte või teist hoolekandeteenust (vt Eesti hooldusravivõrgu arengukava 2015). See tähendab 50 000 klienti 2015. a rahvastikuandmetel. Tegelikke teenusesaajaid (eluasemeteenus, üldhooldekodu, erihooldusteenus, varjupaik, isiklik abistaja, koduteenused, mitteformaalne hooldus, osal teenustel kattuvad kliendid) oli kokku 23 000. Paberil saaks võib olla 50 000 isegi kokku, kui lisada päevakeskuste külastajad. See number lisatakse tavaliselt meie pikaajalise hoolduse klientuuri kohta Brüsselisse esitatavatele andmetele. Kuid vähemalt kolmveerand päevakeskuste ressursist on tegelikult mõeldud kogukonnakeskuse rolli täitmiseks. Ja kui institutsioon ei osuta sotsiaalteenust, siis pole seal kohta ka sotsiaalala spetsialistil. Kui tekib vajadus profili muuta (näiteks kujundades päevakeskuse kogukonnohoolekande tugipunktiks), siis peab muutuma ka töötajate profiil. Teenuste vajaduse rahuldamise teemal on asjakohane meenutada sotsiaalhoolekandeseaduse

3. paragrahvi ja ka õiguskantsler Ülle Madise kirja 24.10.2016 „Sotsiaalteenused kohalikus omavalitsuses”: „... *inimesele tuleb anda abi, mis teda aitab, ja seda nii palju, kui tema abivajaduse katmiseks vaja on.*”

Üks eksperthinnang, mida julgen vaidlustada, on prognoos, et väheneb sotsiaaltöö juhtide arv. Argumentideks on toodud haldusreform ja omavalitsuste arvu vähenemine. Mariliis Raidma magistritööst (2016) selgub hoopis vastupidine tendents. 2016. a oli 40% omavalitsustes ametis vaid üks sotsiaaltöö spetsialist, 42% 2–3 ja ainult 18% 4 või rohkem (kahes omavalitsuses oli formaalselt üks sotsiaaltöötaja, kuid sisuliselt oli tegemist n-ö liitametikohtaga, sotsiaaltöötaja ülesanded kahasse muu kompetentsiga). Polnud hoolekannet korraldavat struktuuri, järelikult polnud ka juhti. Aastatel 2010–2016 toimunud liitumistega tekkinud uutest omavalitsustest (Lääne-Saare, Viljandi, Kose, Audru, Lüganeuse, Põlva, Lääne-Nigula ja Hiiu vald), pole vaid kahel väiksemal (Lüganeuse ja Lääne-Nigula, vähem kui 5000 elanikku) omaette sotsiaaltöö üksust, ülejäänutel on 4–6 spetsialistiga sotsiaaltöö teenistus või osakond ja loomulikult on sellel ka juhataja. Sama uuring annab veendumuse, et reformi järel kasvab lastekaitsetöötajate arv vähemalt 30 võrra. Rääkides KOVi tasandi (ainult valla ja linna asutused, arvestamata hallatavaid asutusi) sotsiaaltööst, meenutame varasemates tööjõuvajaduse hinnangutes sisalduvat viidet defitsiidile. Nimelt oli 2000. aastal võrreldes ekspertide poolt hinnatud vajadusega puudu 300, 2010. a 200 (hinnangu aluseks on 2000. a vajadus) ja 2016. a 100 töötajat (Tiit 2000).

Kuhu kaovad haritud sotsiaaltöötajad

Miks on vaatamata näiliselt suurele koolitusmahule mõnikord raske vajalikku töötajat hoolekandesse leida? Osa vastust on Slovakkia olusid kirjeldavas näites. Tean nii endisi kolleege

kui ka õpilasi, kes töötavad Soomes, kuid üldistuseks andmeid pole. Kordan üldteada asjaolusid, mis mõjutavad nii sotsiaal- kui ka hooldustöötajate kutsealast püsivust. Esiteks disproportsioon palga ja töö iseloomu vahel (suur füüsiline pingeline ja emotsionaalne stress). Teiseks lühike karjääriahel ja ebaselged karjäärivõimalused. Kolmandaks valdkonna madal innovaatilisus (meil on see eriti terav probleem). Neil ja veel mõnedel põhjustel on tagasihoidlik erialatruudus ja suhteliselt kõrge voolavus vähemal lähemas tulevikus Eesti hoolekande paratamatus. Kas selle korvamine mõnel ajahetkel vajadust ületava kõrgharidusega töötajate koolitamisega on õige tee? See väärrib arutamist. Hetkel pole näha, et tööturg pakuks alternatiivseid lahendusi.

Sotsiaaltöötajale õpingutega antavad kompetentsid on suhteliselt universaalsed ja võimaldavad laialdast rakendust. Seda seisukohta toetab Töötukassa töötajate statistika. Vaadeldava perioodi jooksul on valdkonna töötajate osakaal kogu Töötukassa klientuuris tõusnud (1,3%lt 2012. a

1,6%ni 2016), kuid nimieriala (sotsiaaltöö ja -nõustamine) töötajate osakaal on jäänud samale marginaalsele tasemele (0,1% kõigist töötajatest).

Pärast Bologna deklaratsiooni (1999) Euroopa sotsiaaltööhariiduses toimunud muutusi hinnates rõhutati Bratislava konverentsil, et baasteadmiste amplituud on laienenud. Erialaoskuste kõrval pakutakse märksa rohkem majanduse ja juhtimise, sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika jms teadmisi.

Tartu Ülikooli sotsiaaltöö eriala tähistab tänavu 25 aastapäeva. Rõõm on tühjendada, et need teadmised on meil olnud õppekava osaks juba alates 1992. aastast. IFSW (Rahvusvaheline Sotsiaaltöötajate Föderatsioon) võttis oma viimasel üldkoosolekul (03.10.2016) Soulis vastu deklaratsiooni „Sotsiaaltöö roll sotsiaalkaitse süsteemis: üldine õigus sotsiaalkaitsele”. See kinnitab samuti sotsiaalpoliitika ja sotsiaaltöö suurendavat seotust ning on üks näide kompetentsist, mille omandamist peab IFSW tulevaste sotsiaaltöötajate jaoks hädavajalikuks. **S**

Viidatud allikad

- ESTA sotsiaaltöö koolituse ja kutsequalifikatsiooni komisjon* (2012). Kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajate haridus. Uuringu aruanne. www.eswa.ee/file/2016/11/KOV_STjate_haridus_21.09.12.pdf. (26.01.17).
- Euroopa Komisjon* (2014). Draft joint employment report from the Commission and the Council. Brüssel: Euroopa Komisjon. http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/2015/jer2015_en.pdf. (26.01.17).
- Meetme „Tööturul osalemist toetavad hoolekandeteenused” elluviimiseks struktuuritoetuse andmise tingimused ja kord* (2016). *Riigi Teataja* I, 10.06.2016, 1.
- Kiivet A., Visk, H., Asser, T. (2012) Eestis töötavate arstide arvu prognoos aastaks 2032. *Eesti Arst*, 91 (8): 403–412.
- Peschner, J., Fota, C. (2013). Growth potential of EU human resources and policy implications for future economic growth. Working Paper 3. Luxemburg: European Commission.
- PricewaterhouseCoopers* (2009). Hoolduskoormuse vähendamiseks jätkusuutliku eakate hooldussüsteemi finantseerimissüsteemi väljatöötamine. Etapp III (finantseerimissüsteemi kirjeldus) ja lõppraport. www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/etapp_iii_finantssusteem.pdf (26.01.17).
- Raidma, M. (2016). Sotsiaaltöö korraldus Eesti kohalikes omavalitsustes ja selle arenguvõimalused. Magistritöö, Tartu Ülikool.
- Social Services Europe* (2012). Job creation potential in the health and social service sector. https://eurodiaconia.org/wordpress/wp-content/uploads/2015/09/Social_Services_Europe_-_Job_creation_potential_in_health_and_social_sector.pdf (26.01.17).

Tiit, E.-M. (2000). Sotsiaaltöötajate ja -hooldajate vajadus Eestis. Hetkeolukord ja tulevikunägemus. Tallinn: Sotsiaalministeerium.

Tööjõuvajaduse prognoos aastani 2023, andmetabelid (2015). Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium www.mkm.ee/et/analused-ja-uuringud (02.02.17).

Võrk, A., Nurmel, K., Karu M., Osila, L. (2010). Sotsiaalkaitseüsteemi roll turvalise paindlikkuse kujundamisel Eestis. *Praxise Toimetised*, 2. www.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2010_Sotsiaalkaitseusteemi_roll_turvalise_paindlikkuses.pdf (02.02.17).

Tööturg vajab tarku valdkonna suunajaid ja visiooniloojaid

Reeli Sirotkina

sotsiaaltöö lektor, Tallinna Ülikooli ühiskonnateaduste instituut
sotsiaaltöö assistent, Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituut

Vajadus analüüsida tööturu olukorda ja haridusastutuste valmisolekut pakkuda pädevaid spetsialiste vastavalt tööturu ja laiemalt ühiskonna arengu vajadustele on ilmne. Kuid OSKA raportis on sotsiaaltöö professiooni sisu avatud poolikult. Eelkoige on vaja selgitada, et selles raportis ei analüüsita professionaalset sotsiaaltööd, vaid keskendutakse tööjõu- ja oskuste vajadusele. Selles kommentaaris ajakirjas Sotsiaaltöö ilmuvale OSKA raporti tutvustusele käsitlen vaid sotsiaaltöö professiooni arengut ja tuleviku väljakutseid, lähtudes sotsiaaltöö kui akadeemilise eriala vaatenurgast.

Sotsiaaltöö on Eestis arenev ning arendamist vajav akadeemiline distsipliin ja praktiline tegevusvaldkond. Sotsiaaltööd on õpetatud 25 aastat, mille jooksul on professiooni sisu kujundatud ja ümbermõtestatud ning see protsess kestab, sest sotsiaaltöö sõltub kontekstist. Üks osa sotsiaaltöötaja igapäevatööst on sotsiaaltöö selgitamine. Pärast OSKA raporti lugemist on ilmne, et meil on vaja koos professiooni hoida ja arendada ning inimestele tutvustada.

OSKA raporti peamine kasu on sotsiaaltöö jõudmine Eestis toimuvate arutelude keskpunkti. Samas koorub siit ka

välja raporti miinus: sotsiaaltöö valdkonda kasutatakse katusmõistena, mõeldes selle all ka kõrgharidust mittenõudvaid ameteid sotsiaalvaldkonnas, nagu hooldustöötaja, tegevusjuhendaja jms. See pole kooskõlas sotsiaaltöö üleilmse definitsiooniga aastast 2014, mis ütleb muu hulgas, et sotsiaaltöö on nii praktilal põhinev professioon kui ka akadeemiline teadusala. Viimane peaks tähendama seda, et sotsiaaltöö haridusega inimesed planeerivad, disainivad ja viivad ellu muutusi, mis on keerukad, sest puudutavad inimesi, struktuure ja tehnoloogiaid, nagu mainitakse OSKA raportis. Lisaks pole OSKA raportis nimetatud (üld)sotsiaaltöötaja pädevust (teadagi, kuna seadustes seda ei käsitleta) juhtide ja tippspetsialistide kompetentside hulgas, kuigi kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöö on sisult selline, mida võib kirjeldada keeruka ja mitmekesisena sotsiaaltöö professiooni terviku mõttes ning mis nõuab lisaks mikrotasandi oskustele ka väga head makrotasandi analüüsi- ja planeerimisoskust.

Eestis on pikalt koolitatud sotsiaaltöö haridusega spetsialiste, kuid vajaka jääb sotsiaaltöö nüüdisaegsest mõtestamisest. Teadmised selles valdkonnas eeldavad inimese

ja ühiskonna tundmist, teooria ja praktika omavaheliste seoste mõtestamist, oskust läbi viia uurimusi ja seista oma elukutse eest.

OSKA raporti üks põhijäreldusi, et tulevikus on enam vaja hooldustöötajaid ja tegevusjuhendajaid, on vaid pool tõest, sest lisaks eelpool mainitutele vajab tööturg ka tarku valdkonna suunajaid ja visiooniloojaid, kellel peaks olema sotsiaaltöös vähemalt magistrikraad.

Ja lõpetuseks ei saa kuidagi kommenteerimata jätta vananemisprotsessidega kaasnevat ja selle seostamist OSKA raporti tulemustega. Väide, et kui ühiskond vananeb, siis on vaja enam hooldustöötajaid ja tegevusjuhendajaid, peab paika osaliselt. Raportis on esile toodud, et vaja on enam koduteenuseid, ning tehakse lihtsustatud seos hooldustöötaja ja tegevusjuhendaja töö ja koduteenuste pakkumise vahel. Selle järelduse puhul peaks eelkõige vaatama, kes on tulevikus vanem inimene ja millised on tema vajadused. Ei

tohi ka unustada, millised on nende inimeste õigused ja väärikus ning mida nõuab see sotsiaaltöö professionaalilt. Miks me Eestis arvame, et vanematele inimestele on juba disainitud teenused, mis neile sobivad? Miks me arvame, et kui õpetame vanemaid inimesi õhupalle püüdma, siis nende elukvaliteet paraneb? Võib-olla oleks Eestil vaja hoopis kõrgelt haritud gerontoloogia valdkonna sotsiaaltöötajaid, kes aitaks inimesel mõtestada vananemise protsessi, märgata selles positiivseid ja negatiivseid külgi ning aidata inimesel tunda end olulisena ja olla väärikas ühiskonnaliige?

Kindlasti on seoses elanikkonna vananemisega enam vaja tähelepanu pöörata vananevale elanikkonnale, kuid mitte ainult. Sotsiaaltöö tegeleb inimestega ja muu hulgas nende inimestega, kellel on vaja tuge nii eluraskuste ennetamisel ja nendest väljatulemisel kui ka igapäevase elukvaliteedi säilitamise ja kasvatamisega.

Ministeerium toetab sotsiaaltöö tegijaid

Sotsiaalministeeriumi hoolekande osakond

Äsja avaldatud OSKA raporti järeldustes tuuakse välja, et tööjõuvajadus sotsiaaltöö valdkonnas kasvab. On selge, et demograafilised muutused lähtuvad probleemid ei ole enam n-ö tulevikus aset leidvad sündmused, vaid need on juba käes. Seega on oluline hakata muutusi ellu viima täna, mitte lükata neid kaugemasse tulevikku, kui probleemid on tunduvalt teravamad.

Raportis välja toodud paindlik õppe- ja töökorraldus on kindlasti üks oluline muudatus, mida tasub õppekavade planeerimisel teha, kuid õppekavad peaksid muutuma ka multidistsiplinaarsemaks. See tähendab, et sotsiaaltöö valdkonna erialade õppekavad

peaksid andma lisaks erialastele baasteadmiste teadmisi ka nt juriidikas, et tekiks seaduste lugemise ja tõlgendamise oskus; teenuse disaini vallas, et tekiks paremad oskused kujundada abivajajatele mõeldud teenuseid; andmete töötlemises, et kujuneks andmete analüüsi tulemustest järelduste tegemise ning uute tegevuste prognoosimise oskus; teadmisi tervishoiusüsteemist jpm. Oluline on õpetada ka nüüdisaegse tehnoloogia võimaluste kasutamist, sest andmete töötlemise ja jagamise kõrval (mis kiirendavad oluliselt tööprotsesse) tuleb osata kasutada ka uusi tehnoloogilisi lahendusi. Näitena võib tuua platvormi Helpific, mis toob kokku abivajajad

ja vabatahtlikud. Helpificut kasutada oskav sotsiaaltöötaja saab vajadusel rakendada piirkonnas abi pakkuvaid vabatahtlikke, samas aitab platvorm kaasa ka tööjõupuuduse vähendamisele. Sest, nagu ka OSKA raportis on välja toodud, võib kogemusega vabatahtlikust saada hiljem tubli sotsiaalvaldkonna töötaja.

Valdkondliku eksperdikogu hinnangul on tõsiseks murekohaks küsimus, miks sotsiaaltöö kõrgharidusega lõpetajad ei lähe erialasele tööle. Samal ajal tunnevad kohalikud omavalitsused puudust kõrgharidusega sotsiaaltöötajatest. Üheks määravaks asjaoluks ametikoha valikul on kindlasti palgatase, kuid teisalt mõjutab seda ka see, et töötaja peab ennast tundma väärtustatuna ja väärtuslikuna. See universaalne tõde käib nii sotsiaaltöötajate kui ka kõigi teiste inimeste kohta. Lisaks tööandjale saavad ametikoha väärtustamise nimel tööd teha ka erialaliidud. Siin on oluline roll Eesti Sotsiaaltöötajate Assotsiatsiooni (ESTA) aktiivsel tegevusel, sest nagu ka raport välja toob, saab just ESTA koos KOVide, sotsiaaltööd õpetavate koolide ning teiste erialaliitudega tutvustada sotsiaaltöö valdkonna erialadel töötamise võimalusi noortele, karjäärinõustajatele ning teistele võimalikele osapooltele.

OSKA raporti koostajad on esitatud sotsiaalministeeriumile ettepanekud edasisteks tegevusteks, millest mitu on ka rakendamisel. Näiteks soovitati planeerida ressursside jagamisel meetmeid, mis toetavad sotsiaaltöö erialade populariseerimist, ESTA tegevusi ja ka

vabatahtlikku tegevust. Hasartmaksumängu nõukogu rahastatud projektide kaudu toetame jätkuvalt ESTA tegevust ja sotsiaaltöö populariseerimist. Samuti oleme asunud välja töötama plaani vabatahtlike võrgustike ja tegevuste tugevdamiseks ning toetamiseks.

OSKA raportis tehti ka ettepanek, et sotsiaalministeerium koos tööandjatega eraldaks raha kovisioonide korraldamiseks, sh üksteisel õppimiseks ja organiseeritud tööjuhendamiseks kõigile sotsiaaltöö valdkonna töötajatele ning julgustaks olemasolevaid võimalusi kasutama. Eelmise aasta lõpus koraldas sotsiaalministeerium hanke, et pakkuda 2017. aastal kohalike omavalitsuse sotsiaaltöötajatele rühmasupervisiooni. Euroopa Liidu toel toimuvate supervisioonide kaudu toetame supervisiooniteenuse praktika kujunemist sotsiaalvaldkonnas. MTÜga International Supervision and Coaching Institute sõlmitud lepingute kohaselt viiakse läbi igas maakonnas KOV sotsiaaltöötajatele viis rühmasupervisiooni kohtumist. Praeguseks on sõlmitud lepingud piirkondade koordinaatorite ja superviisoritega; informeeritakse KOVe ja hakatakse moodustama grupe.

Töös on ka ettepanek, mis puudutab nõustava järelevalve arendamist ja sotsiaalteenuste kvaliteedijuhiste väljatöötamist. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus on koostöös katusorganisatsioonide ja teenuse osutajatega välja töötanud esmase versiooni kvaliteedijuhistest kümnele sotsiaalteenusele. Sel aastal jätkab nendega tööd Sotsiaalkindlustusamet, kellest saab järelevalve kompetentsikeskus. **S**

Millest juhindub sotsiaaltöötaja oma praktikas

Airi Mitendorf

doktorant, Tallinna Ülikool ühiskonnateaduste instituut

Inimesi abistades võtab sotsiaaltöötaja iga päev vastu otsuseid ja peab sageli ka selgitama, miks üks otsus on õigem kui teine. Kuna need otsused ja valikud mõjutavad üksikisikute, perekondade ja kogukondade elu, tuleb eri osapoolte huve hoolikalt kaaluda. Kui vanemad ei suuda luua lapse arenguks vajalikke tingimusi, on sotsiaaltöötaja ülesanne leida parim viis seda last ja peret aidata. Paraku võivad sekkudes sattuda vastuollu kaks olulist väärtust: perekonna privaatsus ja lapse julgeolek. Kuidas siis teha oma tööd hästi? Kogukond võib nõuda lapse eraldamist „halvast perest”, kuid seadus nõuab esmalt leebemaid sekkumisviise. Kui jätta laps kasvama koos vanema(te)ga, kasvab ta loomulikus keskkonnas, pere jääb kokku ning võib-olla suudab muutuda. Aga oht lapse elule ja tervisele võib alles jääda. Tegelikult ei pruugi kumbki valik kaasa tuua soovitud tulemust.

Artikli eesmärk on aidata sotsiaaltöötajal tunda end kindlamini vastuoluliste normide, reeglite ja eetiliste valikute keskel, mis sotsiaaltöö praktikat kujundavad.

Tegutsemine etteantud raamides

Sotsiaaltöötaja ei ole otsuseid tehes kunagi täiesti vaba: kogu tema tegevus on läbi imbunud erialastest teadmistest, tema enda sisemistest ja ühiskonnas laiemalt kehtivatest normidest, reeglitest, hoiakutest ning väärtustest. Sestap nimetatakse sotsiaaltööd normatiivseks professioniks.

Kui avada sotsiaaltöö normatiivsust, tuleb esile selle mitmekihilisus: sotsiaalpoliitilised kokkulepped, kogukondade ning abivajajate ootused, konkreetsele kultuurile omased normid ja hoiakud, lisaks sotsiaaltöötaja professionaalsed normid ja teadmised ning tema enda isiklikud elukogemused ja väärtused. Kõik need annavad sotsiaaltöötaja professionaalsele tegevusele suuna, kuid kätkevad ka teatavat vabadust korraldada praktikat iga abivajaja vajadusi arvestades. Teatavasti käib vabadusega kaasas ka vastutus: sotsiaaltöötajal lasub vastutus teha oma tööd eetiliselt, järgides elukutse põhiväärtusi. Selline vaikimisi mitmest suunast avaldatav mõjutus muudab professionaalse praktika päris keerukaks ja suurendab otsustamisel ebakindlust.

Sotsiaaltööeetika asjatundja Sarah Banks (2012) väidab, et sotsiaaltöötajad ei ole sageli teadlikud ei erialasel väljal valitsevatest ja kohati isegi vastuolulistest normidest ega ka enda sisemistest normidest ja reeglitest. Näiteks võib tekkida vastuolu kogukonna ootuste, sotsiaaltöötaja professionaalsete kohustustuste või isiklike hoiakute ja väärtuste vahel. Norme, mida järgitakse, võib muuhulgas ära tunda ühiskonnas levinud normatiivsete väidete järgi, milles sisalduvad sõnad on „peaks”, „ei tohiks”, „hea”, „soovitav” jne. Sellised väited suunavad inimeste käitumist, ütlevad, mida teha ja mida mitte (Hattiangadi 2006: 221; Wedgwood 2007).

Sotsiaaltöö eriala normatiivsus tuleb esile

ka sotsiaaltöö definitsioonis (IFSW 2014)¹:

Sotsiaaltöö on nii praktilikal põhinev professioon kui ka akadeemiline teadusala, mis aitab kaasa sotsiaalsele muutusele ja arengule, inimeste võimustumisele ja vabanemisele ning edendab sotsiaalseid ühtekuuluvust. Sotsiaaltöös on tähtsal kohal sotsiaalne õigus ja inimõigused, kollektiivne vastutus ja erinevuste austamine. Toetudes sotsiaaltöö teooriatele, sotsiaal- ja inimteadustele ning pärimusteadmistele, ärgitab sotsiaaltöö inimesi ja struktuure ületama elus ettetulevaid raskusi ning suurendama heaolu.

Definitsioon rõhutab ülimate põhimõtetenä inimõigusi ja sotsiaalseid õiglust, erinevuste austamist, inimeste võimustumisele ja vabanemisele kaasaaitamist ja kollektiivset vastutust. Inimõigused ja sotsiaalse õigluse eest seismine on sotsiaaltöö liikumapanev jõud. Lisaks sõnastatakse definitsioonis sotsiaaltöö professioni seisukoht: inimõigused ja kollektiivne vastutus peavad käima käsikäes (Selg 2014). Need põhiväärtused määravad sotsiaaltöö praktika sisu. Seega ei ole sotsiaaltöö üksnes probleemide lahendamise tehnika (toetuste määramine, teenuste vahendamine) ja inimeste toetamine nende eluraskustes, vaid selle ülesanne on ka ärgitada inimesi vastutama ja osalema, toetades seejuures nende individuaalset vabadust ja suhete loomist kogukonnas. Selleks peab sotsiaaltöötaja tegema koostööd ja algatama dialoogi inimeste ja kogukondadega, kriitiliselt analüüsima olukordi ja probleeme. Nii mõnelgi juhul on abi vajava inimese probleemide põhjused sügavamal kui lihtsalt vastutustunde ja tahte puudumine. See eeldab sotsiaaltöötajalt suurepäraseid erialaseid teadmisi ja moraaltunnetust ning suutlikkust

avaramalt mõista ühiskonna struktuurist ja kultuurilistest erinevustest tulenevaid probleeme. Sotsiaaltöötaja põhiväärtustega sobib kõige paremini maailmavaade, mis väärtustab kogukondi ja koostegutsemist selle nimel, et muuta inimeste elu paremaks.

Väärtuste, ootuste ja normide mitmesuunaline mõju praktikas

Kuigi rahvusvaheline määratlus sõnastab professioni põhiväärtused, on sotsiaaltöö alati konkreetse ühiskonna ja kultuuri nägu. Sotsiaaltöötaja tegevus on interaktsioonis ühiskonnas tunnustatud väärtuste, riikliku poliitika ning majandusliku ja õigusliku keskkonnaga. Igas kultuuris on omad normid, väärtused ja uskumused, mis kujundavad inimeste eelistusi ja ootusi. Eestis valitsev neoliberaalne maailmavaade jätab inimestele ja perekondadele suure vabaduse, rõhutades inimese enda vastutust ühiskonnas osalemise, oma heaolu ja sissetuleku eest. Sotsiaalkaitseüsteem pakub minimaalseid sotsiaalseid hüvesid. Bourdieu (2000, 181–255) ning Penna ja O'Brien (2009) on väljendanud muret, et neoliberaalsed vaated võivad pärssida sotsiaalvaldkonna spetsialistide võimalusi tegutseda inimeste parema heaolu ja huvide nimel.

Sotsiaaltöötajate ja sotsiaaltöö adressaatide valikuid ning otsuseid mõjutavad ka osalejate isiklikud väärtused, *habitus*², sh sisemine moraaltunnetus õigest ja väärast. *Habituse* mõistet kasutas Bourdieu (1979; 2002) kirjeldamaks inimeste harjumusi ja uskumusi, nii nagu need on kujunenud elu jooksul, mineviku ja oleviku, ümbritsevate struktuuride (pere, haridus) mõjul. *Habituse* kujunemist suunavad vaikimisi ka ühiskonnas levivad ideoloogilised suundumused, sh liberaalne maailmavaade. *Habituse* kaudu

¹ Uuendatud kujul võttis definitsiooni vastu 2014. aastal Rahvusvaheline Sotsiaaltööd Õpetavate Kõrgkoolide Assotsiatsiooni juhtkomitee, eesti keelde tõlkis Marju Selg.

² *Habituse* mõistet Bourdieu käsitles olen varem kirjeldanud artiklis „Sotsiaaltöö neoliberaalse vaatega ühiskonnas: Pierre Bourdieu käsitus ja kultuuritundliku sotsiaaltöö praktika”, mis ilmus Sotsiaaltöös 2/2015, lk 32–27.

eristavad inimesed head ja kurja, õiget ja valet, peent ja labast, ent need eristused ei ole kõigil inimestel ühesugused. Elu jooksul kujunenud *habitus* on sügavalt inimeses juurdunud ning juhib paratamatult tema tundmusi, arusaamu ja käitumisviise. *Habituse* kaudu mõjutavad sotsiaaltöötajate praktilist tegevust nii abivajajate kui ka teiste ühiskonnaliikmete väärtushinnangud (nt kogukonnaliikmete valmisolek tunnustada psüühiliste erivajadustega kodanikke oma kogukonna võrdväärsete liikmetena ja partneritena, keda kogukond vajadusel toetab). Eestlaste väärtushinnangute analüüs (Lilleoja ja Raudsepp 2016) on selgitanud, et Eesti ühiskonnas on väärtuste suhtes olulised nii vanuselised/põlvkondlikud kui etnilised erinevused. Eesti inimesi ühendavateks väärtusteks on teiste heaolu eest hoolitsemine, lojaalsus sõpradele ja perekonnale, võrdsus ja tolerantsus. Väga tähtsaks peavad Eesti inimesed vabadust võtta vastu oma elu puudutavaid otsuseid. See esitab sotsiaaltöö praktikale ülesande – edendada inimeste individuaalset vabadust ja julgustada võtma vastutust üksteise ja oma keskkonna eest.

Sotsiaaltöötajat juhib ka professionaalne normatiivsus: sotsiaaltöö teoreetilist aluspõhja pidevalt arendatakse, arvestades ka teiste erialade (sotsioloogia, psühholoogia, sotsiaalpoliitika, pedagoogika, õigus jmt) arengu ja võimalustega. Mõistagi peavad sotsiaaltöötajal olema teadmised sotsiaaltöö spetsiifilistest valdkondadest, nagu vaimne tervis, lastekaitse, puuetega inimeste hoolekanne, võlanõustamine ning sotsiaaltoetuste maksmise tingimused. Praktika asetamine teoreetilisse raamistikku aitab hoiduda omavahel vastuolus olevate või mittehaakuvate sekkumismudelite läbisegi kasutamisest ning mõnede lähenemiste dogmaatilisest eelistamisest, mis võib kergesti juhtuda, kui toimimisviisi valikuks puudub ratsionaalne teoreetiline põhjendus (Selg 2014; Göppner ja Hämäläinen 2007). Sotsiaaltöötajale tähendab

see vajadust pideva enesearendamise ja oma tegevuse reflekteerimise järele.

Viimase sotsiaaltöötaja otsuseid ja tegevust mõjutava tegurina tuleks nimetada õigusruumi ja tööd puudutavaid regulatsioone. Seadused sätestavad ametnike ülesanded, jättes neile võimaluse valida nende täitmise viisi. Näiteks on sotsiaalhoolekande seadusega (2015) kehtestatud miinimumnõuded olulisematele kohaliku omavalitsuse sotsiaalteenustele. Nende omavalitsusele kohustuslike ülesannete täitmine on tingimuslik, mis tähendab, et KOVil on otsustus- ja kaalutlusruumi ning vabadust leida koos kodanikega võimalusi olukorra parandamiseks. Sotsiaaltöötajal on mitmeid võimalusi valida abimeetmeid ning arendada teenuseid, mis vastaksid inimeste ja kogukonna vajadustele. Kuid teenuste osutamist mõjutab siiski omavalitsuse finantsiline võimekus ja võimul oleva volikogu poliitiline tahe. Mitmed Eesti sotsiaaltööd analüüsinud uurijad on kirjeldanud piiravate teguritena ülepolitiseeritust ja domineerivat bürokraatiat (nt Bugarszki jt 2016; Wilken jt 2014; Tamm 2010), mis teeb kliendi vajadustest lähtuva praktika kujundamise sotsiaaltöötajale päris raskeks. Järjest kasvav nõue kasutada andmebaase ja esitada aruandeid raskendab süvenemist inimeste vajadustesse ja nendega kontakti loomist, mis aga on võti usaldussuhte tekkimiseks ja muutuste algatamiseks.

Kuidas vastandlikke mõjutustega toime tulla

Eespool sai käsitletud mitmesuguseid mõjutusi, mis moodustavad keeruka võrgu sellest, mida sotsiaaltöötaja „peaks” tegema ja mida ta „ei tohiks” teha: seadused, ühiskonna normid ja nendest tulenevad inimeste ootused, erialased teadmised, kutse-eetika, sotsiaaltöö adressaatide ning sotsiaaltöötaja enda väärtused ja vaated. Kuidas siiski teha oma tööd hästi olukorras, kus pole võtta ühte lihtsat lahendust? Alustuseks on abi juba sellest, kui

püütakse teadvustada, missuguste eri allikatest pärinevate normide ja reeglitega, hoiakute ning väärtustega tuleb konkreetse olukorra puhul arvestada. See aitab sotsiaaltöötajal paremini mõista inimese ja tema perekonna olukorda, vajadusi, isiklikke väärtusi ja uskumusi, samuti ümbritsevat konteksti, sh struktuurseid ja poliitilist tingimusi, kogukonna võimalusi, hoolekande ressursse. Siin tuleb kasuks hea erialane ettevalmistus ja probleemitundlikkus. Sama oluline on võtta aega oma isiklike uskumuste, väärtuste ja normide üle mõtisklemiseks, et tekiks ettekujutus sellest,

kuidas on praktilised valikud kantud iseenda personaalsest *habitusest*. Juhtumi sügavam analüüs võimaldab sotsiaaltöötajal olukorda asjatundlikult hinnata ja enesekindlamalt otsustada, kuidas on võimalik kaasa aidata just selle olukorra lahendamisele.

Sotsiaaltöötajate igapäevapraktika on paratamatult mõjutatud ühiskonna arengust ja normatiivsetest ootustest. Küsimus on selles, mida seada esikohale ja mil määral saab sotsiaaltöö ühiskonna korraldusse sekkuda, toetudes seejuures erialastele põhiväärtustele ja silmas pidades sotsiaaltöö eesmärki. **S**

Viidatud allikad

- Banks, S.** (2012). *Ethics and Values in Social Work*. 4. trükk. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Bourdieu, P.** (2002). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: University of Cambridge.
- Bourdieu, P.** (2000). *The Weight of the World: Social Suffering in Contemporary Society*. California: Stanford University Press.
- Bourdieu, P.** (1979). *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bugarszki, Z., Medar, M., Ewijk, H. van, Wilken, J.-P., Narusson, D., Saia, K., Rahu, A.** (2016). Uuring psüühilise erivajadusega inimestele suunatud erihoolekandesüsteemi ümberkorraldamiseks ja tõhustamiseks teiste riikide praktikate alusel. Tallinn: Tallinna Ülikool ühiskonnateaduste instituut.
- Göppner, H. J., Hämäläinen, J.** (2007). Developing a Science of Social Work. *Journal of Social Work*, 7 (3), 269–287.
- Hattiangadi, A.** (2006). Is Meaning Normative? *Mind and language*, 21 (2), 220–240.
- IFSW** (2014). *Global Definition of Social Work*. International Federation of Social Workers.
- Lilleoja, L., Raudsepp, M.** (2016). Cohort-specific value patterns in the new millennium. Kogumikus: Nugin, R., Kannike, A., Raudsepp, M. *Generations in Estonia: Contemporary Perspectives on Turbulent Times*. Tartu: Tartu Ülikool.
- Penna, S., O'Brien, M.** (2009). Neoliberalism. Kogumikus: Gray, M., Webb, S. A. (toim.) *Social Work Theories and Methods*. London: Thousand Oaks, New Delhi: SAGE, 109–118.
- Selg, M.** (2014). Sotsiaaltöö professiooni ülemaailme definitsioon. *Sotsiaaltöö*, 3, 9–14.
- Sotsiaalhoolekande seadus** (2015). *Riigi Teataja*, I, 30.12.2015, 5.
- Tamm, T.** (2010). *Professional Identity and Self-Concept of Estonian Social Workers*. Doktoritöö. Tampere Ülikool.
- Wedgwood, R.** (2007). *The Nature of Normativity*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilken, J.-P., Medar, M., Bugarszki, Z., Leenders, F.** (2014). Community support and participation among persons with disabilities. A study in three European countries. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 23(3), 44.

Kooli kõrvalt tööl või töö kõrvalt koolis

Brigitta Õunmaa, Kaisa Karu, Karen-Pauliin Konks, Kelli Ilisson

Tartu Ülikooli sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika bakalaureuse astme tudengid

Järjest rohkem tudengeid otsib õpingute kõrvalt tööd, mis sobiks ülikooli tunniplaani ja õppekoormusega. Töö ja koolielu ühitamine esitab täiskohaga õppivale üliõpilasele palju väljakutseid, mida ületada. Aja arukas planeerimine, tugev motivatsioon oma erialal areneda, kaaslaste ja lähedaste toetus teevad töötamise võimalikuks ning aitavad tudengitel vältida läbipõlemist ja ülepinget.

Igasugune töö, olgu see siis erialane või mitte, on igati kasulik, sest annab kogemusi ning õpetab paremini oma aega planeerima ja suhtlema. Kuid kooli kõrvalt täiskoormusega töötamisel võib olla ka varjukülgi: raske on teha midagi väga hästi, sest põhjalikuks keskendumiseks ei ole aega.

Järgnevas artiklis jagame töötavate ja õppivate üliõpilaste kogemusi, peatudes eriti neil aspektidel, mis on meidki väga puudutanud.

Miks tudeng töötab

Enamik värskest gümnaasiumist tulnud bakalaureuse astme töötavaid üliõpilasi teeb kahel esimesel kursusel osaajaga mitteerialast tööd. Kolmandal aastal, kui on omandatud piisavalt teadmisi ja läbitud ka kohustuslikud praktikad, minnakse võimaluse korral erialasele tööle, et saada vastavat töökogemust. Seda on vaja, sest sotsiaalvaldkonnas nõutakse kandideerimisel lisaks diplomile sageli ka erialast töökogemust.

Uuringu „Üliõpilaste töötamise fenomen Eesti kõrghariduses” lõppraportis (2011) tuuakse Lätis tehtud 2007. a uurimusele toetudes välja, et õpingute kõrvalt töötanud üliõpilaste töötasu on pärast kooli lõpetamist tunduvalt kõrgem kui neil üliõpilastel, kel eelnevat töökogemust pole.

Aja planeerimine

Oma aja arukas planeerimine on töötavale üliõpilasele väga tähtis, sest muidu kannatavad nii kool kui töö. Nii mõnigi üliõpilane on kogenud, et töö pärast tekivad pinged ja alaneb õppeedukus. Seda tuuakse välja ka juba osundatud uuringu lõppraportis. Samas on nutikalt aega planeerides ja oma ressursse õigesti jagades võimalik töötamist ja õppimist edukalt ühitada. Oluline on õppida aru saama, mida on mingil ajahetkel mõistlik teha ja mida mitte. Tuleb osata oma ajavarusid hinnata, et aru saada, kust on võimalik aega kokku hoida.

Idealne oleks paindlik töögraafik ja sellega klappiv tunniplaan, kuid tihti jooksevad kohustused ikkagi kokku. Paindlik töögraafik laseb korraga käia nii tööl ja koolis, nii et raisku ei lähe terve kooli-ega tööpäev, näiteks võimaldab tööandja vajadusel tööpäeva keskel koolis käia, seda eriti eksamite ajal. Väga oluline on ka koostöö koolikaaslaste ja õppejõududega, et olla õppetööga kursis ning saada vajadusel nõu ja abi. Otsustades kooli kõrvalt tööle minna tuleb arvestada, et kui õppeedukuse arvelt ei taheta ohverdusi teha, tuleb seda teha hobide ning sotsiaalse elu arvelt. See võib tekitada väsimust ning lisastressi.

Teooriad tööellu

Sotsiaaltööd õppides kerkib tihti küsimus, kuidas üht või teist teooriat või lähenemist praktikasse rakendada. Loengus jäävad isegi praktiliste ülesannete juures teooria toimimismehhanismid tihti üsna abstraktseks, kui pole elulisi kogemusi, millega neid seostada.

Kogemusi peaks saama õppepraktikalt, mis sõltuvalt õppetöö korraldusest võib küll olla läbitud juba enne teooriate õppimist. Ka sel juhul on see kasulik, sest juba kogetud elulised näited aitavad teoorial paremini kinnistuda ja neist aru saada. Erialasel tööal saab aga tudeng õpitu ise järele proovida ja leida oma värske teadmiste rakendamiseks sobiva viisi. Sotsiaaltöö teooriaid saab rakendada teisteski ametites, kus tuleb inimestega suhelda. Paljud tudengid töötavad näiteks klienditeenindajana ja selles töös esineb probleeme, mis vajavad kiiret lahendust. Meeskonnatööd saab õppida ja harjutada pea igas kollektiivis.

Töokeskkonda sulandumine

Erialasele tööle asudes on tudengile esimeseks väljakutseks töokeskkonda sulandumine. Head töösuhted kolleegidega on väga olulised, need lasevad oma tööd hästi teha ja end tööal mugavalt tunda.

Mõnikord suhtuvad töökaaslased tudengitesse eelarvamusega, ja see ei mõju töösuhetele hästi. Tudengeid ei võeta tõsiselt või siis arvatakse, et neil läheb kõigega palju kauem aega. Samas on see, et algajal võtab kohanemine aega, igati loomulik. Ja seetõttu vajabki tudeng toetust töokeskkonda sulandumisel. Muidugi on tudengi juhendamine teistele töötajatele lisakoormus, sest iga töötaja aeg on ju piiratud. Teisalt võivad kahtlused vaevata ka tudengit: neil ei pruugi olla piisavalt enesusk ja enesekindlust, alati ei osata ennast kehtestada ega tunta oma tegelikke võimeid.

Töö või kool

Töökoormus tekitab tihtipeale dilemma, kas käia kooli kõrvalt tööal või töö kõrvalt koolis. Loomulikult sõltub kõik prioriteetidest, kuid samas võib olukord õpingute ja töötamise ajal ka muutuda. Näiteks on kool kindlasti prioriteetsem siis, kui on vaja osaleda seminaridel, teha ettekandeid või sooritada eksameid.

Hariduse omandamine on kõige tähtsam, kuid vastutus töökohal ja valmisolek kooliaega ohverdada on samuti vajalikud, et oma tööd hästi teha ja meeskonnas edukalt toimetada. Töökaaslased peaksid kindlasti teadma, millal on tudengil koolis kiirem aeg, sest alati saab sõlmida kokkuleppeid, mis aitaksid vältida pinget ja ülekoormust. Samas tuleb tudengil arvestada ka oma töökaaslastega, sest kõigil töötajatel on võrdsed õigused, seega on vastastikune toetus väga tähtis.

See, kas olulisem on töö või kool, sõltub suuresti ajahetkest. Samas on kõige olulisem üldine eneseareng ja vastupidavus nii isiklikus kui ka professionaalses mõttes. Kool ja erialane töö täiendavad teineteist, kuid töötav tudeng peab valmis olema ka kompromissideks ja mõõndusteks.

Kokkuvõttes võib siiski öelda, et kooli kõrvalt töötamine kasvatab noort inimest erialaselt ning annab aja planeerimise, kompromisside tegemise ning pinge talumise kogemuse. Samas tuleb oma tegemisi pidevalt analüüsida, et märgata seda, kui koormus ja pinge hakkavad kuhjuma. **S**

Viidatud allikad

Mägi, E., Aidla, A., Reino, A., Jaakson, K., Kirss, L. (2011). Üliõpilaste töötamise fenomen Eesti kõrghariduses. Uuringu lõppraport. www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Haridus/UELITOEEOE/Truekis_UELiopilaste_toeoetamise_fenomen.pdf (17.01.17).

Sotsiaaltöö ajakirja tudengite rubriigis jagavad seltsi liikmed üliõpilaste mõtteid sotsiaaltööst. Seltsiga saab ühendust aadressil esuselts@gmail.com või helistades mobiilinumbril 5560 3365.

Päevakajalised küsimused sotsiaaltöö praktikas ja sotsiaaltöö hariduses Itaalias

Alessandro Sicora

sotsiaaltöö lektor ja dotsent, Itaalia Calabria ülikool; Itaalia Sotsiaaltöö Ühingu president e-post: alessandro.sicora@unical.it.

Sotsiaaltöö arengutee ja teetähised Itaalias

Kõige värskema teabe kohaselt (Cnoas s.a.) oli Itaalias 2015. aasta 15. detsembri seisuga 42 021 registreeritud sotsiaaltöötajat, mis teeb 70 sotsiaaltöötajat iga 100 000 elaniku kohta. Võrdluseks võib märkida, et arstide puhul on sama suhtarv 604 (Fnomoce 2012).

Kuigi esimesed sotsiaaltöö alged ilmnesisid juba fašistlikus Itaalias (1922–1943), arenes sotsiaaltöö Itaalias täiel määral välja alles pärast Teist maailmasõda koos struktureeritud hoolekandesüsteemi kujunemisega. Algul tugines süsteem riiklikele organisatsioonidele ning alles hiljem liikus kohalikesse omavalitustesse, kus see toimib mittetulunduslikest ja avaliku sektori organisatsioonidest koosneva võrgustikuna, ehkki viimased on esimestega võrreldes endiselt ülekaalus.

Kuigi sotsiaaltöötaja elukutse on olemas aastakümneid, saavutas see täieliku õigusliku tunnustuse alles 1993. aastal, kui riigi parlament võttis vastu seaduse „Sotsiaaltöötaja elukutse eeskirjad ja ametiregistri loomine” (84/1993). Selle olulise seaduse esimeses artiklis esitati sotsiaaltöötaja mõiste ja tegevusvaldkonnad: 1) *sotsiaaltöötajal on abi vajavate ja raskustes olevate isikute, perede, rühmade ja kogukondadega tehtava ennetus-, toetus- ja*

rehabilitatsioonitöö kõigil etappidel tehniline ja kutsealane autonoomia ja otsustusõigus ning ta võib läbi viia õppe- ja koolitustegevust; 2) sotsiaaltöötaja täidab juhtimisülesandeid, aitab kaasa korraldus- ja planeerimistegevusele ning tal on õigus koordineerida ja juhtida sotsiaalteenuseid.

Ordine professionale ühingu (kutseühing, mille juures registreerimine on Itaalias sotsiaaltöötajana töötamiseks kohustuslik) kaks sektsiooni vastavad eelpool viidatud määratluses kirja pandud jaotusele: sektsiooni A kuuluvad isikud, kes tegelevad sotsiaalteenuste arendamise, juhtimise ja koordineerimisega, sektsioon B on seotud punktis 1 kirjeldatud ülesannetega.

Kus Itaalia sotsiaaltöötajad töötavad? Kui vaadelda koos kahe uuringu tulemusi (Censis 1999, Facchini 2010), selgub, et igast kümnest sotsiaaltöötajast üheksa on avalikud teenistujad ning vabakutseliste töötajate osakaal on praktiliselt olematu.

Peaaegu pool sotsiaaltöötajatest, kahest uuringust uuema põhjal 45,5% töötab kohalike omavalitsuste juures (need on kodanikele kõige lähemal asuvad avaliku sektori asutused, millele on seadusega pandud kohustus oma elanikele teenuseid osutada), 30% (Facchini 2010) või 24,4% (Censis 1999) on riikliku

tervishoiuteenistuse kohalike esinduste palgal ning vaid väike osa (umbes 5–6%) on tööl justiits- ja siseministeeriumi haldusalas. Esimesel juhul on sotsiaaltöötajate teenused mõeldud kogu elanikkonnale, samas kui kahel ülejäänud juhul on need seotud konkreetsete vajadustega: riiklik tervishoiuteenistus osutab sotsiaalteenuseid neil puhkudel, kus sotsiaalsed ja terviseiga seotud olukorrad ja probleemid on omavahel tugevalt seotud (puue, psüühikahäire, sõltuvus, kõrge vanus, emadus ja lapseiga), justiitsministeerium korraldab aga sekkumisi alaealistele ja täiskasvanud õiguserikkujatele.

Erasektor on pea täielikult mittetulunduslik (erandiks näiteks ettevõtjate omandis olevad eakate pensionaadid) ning hõlmab heategevusorganisatsioone, sihtasutusi, ühinguid ja sotsiaalühistuid (ühistegelik ettevõtlusvorm, kus kasum jaotatakse peamiselt oma liikmete vahel, kelleks võivad olla palgalised töötajad, vabatahtlikud jne). Need organisatsioonid tegutsevad kindlates sekkumisvaldkondades, neis töötavate sotsiaaltöötajate arv kasvab aeglaselt, kuid järjekindlalt.

Itaalia sotsiaaltöö põhikontseptsioon: ühetaolisus, kolmesuunalisus ja multifunktsionaalsus

Itaalias viimase 30 aasta jooksul tehtava sotsiaaltöö eripära võib iseloomustada kolme märksõnaga: ühetaoline metoodika, kolmesuunalisus (või mitmesuunalisus) ja multifunktsionaalsus (Dal Pra 1991, 2013).

Alates 1950. aastatest on Itaalia sotsiaaltöö praktika ja hariduse oluliseks osaks olnud sarnaselt muude riikidega juhtumitöö, rühmatöö ja kogukonnatöö, samuti nn abistavad meetodid, nagu teenuste korraldus ja rakendus-uuringud. 1980. aastatel „*Itaalias kasutusele võetud ühetaolise metoodika kohaselt peab igasugune kutsealane sekkumine lähtuma alati samast metoodilisest lähenemisest, vaatamata*

teenusekasutajate arvule või sihtrühmale, olgu see suunatud üksikule, perekonnale, rühmale või kogukonnale. Selle eesmärk on toetada ratsionaalset ja teaduspõhist tegevust, samal ajal hoolikalt säilitades terviklikku lähenemisviisi. See protsess jaguneb kindlateks etappideks, mille ajaline ja loogiline järjestus on järgmine: vajaduste hindamine, tegevuskava koostamine ja lepingu sõlmimine, tegevuskava elluviimine, seire ja tulemuste lõpphindamine” (Campanini 2007, 108–109).

Ühtse metoodika kasutamisele lisandub kõigis valdkondades, kus sotsiaaltöötajad tegutsevad, põhimõte, et sotsiaaltöötaja peab kõigi oma hinnangute ja sekkumiste puhul tegutsema samaaegselt kolmel suunal: klient/teenuse kasutaja, kogukond ning organisatsioon, kus sotsiaaltöötaja töötab (Sicora 2013).

Sotsiaaltöö on ka multifunktsionaalne, sest töö peab toimuma koordineeritult korraga mitmel rindel: silmast silma töö inimestega; teenuste disain, korraldamine ja juhtimine; kogukonna ja erasektori ressursside ning teenuste arendamine ja turundamine lahendamaks üldisi ning individuaalseid sotsiaalprobleeme; piirkonna probleemide ja ressursside uurimine ja analüüs, et erinevate projektide kaudu oleks võimalik ellu viia kohalikku, osaluspõhist ja planeeritud sotsiaalpoliitikat (Dal Pra 1991).

Sotsiaaltööalane haridus ja selle koht akadeemilises maailmas

Alates 1980. aastate lõpust on sotsiaaltööalast haridust antud ainult ülikoolides: 2016/2017. õppeaastal tegeleb sellega 36 ülikooli, kus pakutakse sotsiaaltöö alal 37 bakalaureuse- ja 34 magistriõppekava (Sicora 2016).

Tõenäoliselt kõige parema ülevaate Itaalia sotsiaaltöö praegusest tasemest annab „Sotsiaaltöö sõnaraamat” (*Dizionario di servizio sociale*), mille esimese redaktsiooni toimetas 1995. aastal Maria Dal Pra ning

mille põhjalikult redigeeritud versioon ilmus 2013. aastal pealkirja all „Uus sotsiaaltöö sõnaraamat” (*Nuovo dizionario di servizio sociale*), toimetaja Annamaria Campanini. Uuem versioon sisaldab rohkem kui 150 autori poolt koostatud 189 sõnaseletust.

Nimetatud teose üks eesmärke ongi tugevdada sotsiaaltöö senist nõrka positsiooni Itaalia akadeemilises maailmas, sest „*sotsiaaltöö kui iseseisva teadusala mittetunnustamine, väga väike erialakursuste arv bakalaureuse- ja magistritaseme ainepunktide kogusummas ning sotsiaaltöö õppejõudude raskused ülikoolide juures töö saamisega ei mõjuta ainult konkreetsete uuringute tegemise võimalust, vaid ka sotsiaaltöötajate erialase ettevalmistuse kvaliteeti*” (Campanini 2009, 37).

Sotsiaaltöö ees seisvad probleemid Itaalias

Praegusajal ohustavad sotsiaaltööd ja selle missiooni Itaalias mitmed probleemid. Esiteks eeldab pidevalt muutuv sotsiaalne keskkond abistavate elukutsete esindajatelt, et nad valmistasid end paremini ette nii vanade kui uute probleemidega tegelemiseks (nt vananemine, ränne, uued peremudelid). Selle ülesande muudab veelgi raskemaks 2008. aastal alanud sügav majanduslangus.

Teiseks muutub kriisi otsese tagajärjena ka sotsiaalpoliitika ning Itaaliaski hakkavad poliitikakujundajate ja isegi sotsiaaltöötajate valikuid üha rohkem mõjutama sellised suundumused nagu neoliberalism, managerism ja turupõhisus, kuigi vähemalt seni ei ole need saavutanud sellist taset nagu mõnes teises riigis. Pole üllatav, et hiljutise üleriikliku uuringu kohaselt on sotsiaalsüsteemi suutlikkus

rahuldada kasutajate vajadusi enamiku kogenud Itaalia sotsiaaltöötajate arvates viimase kümne aasta jooksul halvenenud (Carboni 2010).

Ajal, kui tehakse eelarvekärpeid ning üha suuremat toetust leiab lihtne valem: avalik sektor = saamatus ja raiskamine; erasektor = tõhusus ja valikuvabadus, äratav neoliberaalistlik retsept ka sotsiaalpoliitika kujundajate huvi. Riiklik ja kohalik võim eelistab ise teenuste arendamise ja haldamise asemel üha sagedamini jagada tunnustust ja raha erasektori teenustele ning viia toetused ja teenused rahalisse vääringusse, sest arvatakse, et toetuse jagamine rahas tugevdab üksikisiku valikuvabadust. Professionaalsuse nõrgenemine ja sotsiaaltöötajate rolli kahanemine on ilmselge (Burgalassi 2012). Samuti on mõned Itaalia ülikoolide teadlased selleteemalise rahvusvahelise kirjanduse valguses tugevalt kritiseerinud managerismi ning juhtumikorraldust ja hooldusekorraldamist (Fargion 2009, Lorenz 2006).

Madalamal tasandil on eespool kirjeldatud sotsiaalpoliitika muutustega omal moel seotud ka paljude sotsiaaltöötajate vähenemine võimalus reaalselt mõjutada oma organisatsiooni tegevust, et see suudaks inimesi tõhusamalt aidata. Sageli on just see põhiline takistus, mis ei lase ellu viia kolmesuunalisuse põhimõtet, mis innustab sotsiaaltöötajaid töötama korraga nii inimese, oma organisatsiooni kui ka kogukonnaga. Sageli on selle olukorra tagajärjeks läbipõlemine või kalk bürokratlike mehhanismide omaksvõtt (Sicora 2015). **S**

*Tõlge inglise keelest: Tiido ja Partnerid
Keeleagentuur OÜ / ajakiri Sotsiaaltöö*

Viidatud allikad

- Burgalassi, M.** (2012). Ascesa e declino del welfare in Italia. *Rassegna di servizio sociale*, 51(3), 16–31.
- Campanini, A.** (2007). Country perspectives. *European journal of social work*, 10 (1), 107–111.
- Campanini, A.** (toim.) (2013). Nuovo dizionario di servizio sociale. Rooma: Carocci.
- Campanini A.** (2009). Social work in Italy: problems and perspectives. *Serviço social e sociedade*, 3, 36–47. www.scielo.br/scielo.php?pid=S0101-66282011000400004&script=sci_arttext (23.11.16).
- Carboni, S.** (2010). La cittadinanza dell'utente per i professionisti del sociale: tra possibilità e contraddizioni. Teoses: Facchini C. (toim.) Tra impegno e professione. Gli assistenti sociali come soggetti del welfare. Bologna: Il mulino, 279–311.
- Censis** (1999). Essere protagonisti del futuro: scenari di sviluppo per il ruolo degli assistenti sociali. Rooma: Fondazione Censis.
- Cnoas – Ordine nazionale degli assistenti sociali** (s. a). I numeri della professione. www.cnoas.it/L'Ordine/Numeri_Professione.html (23.11.16).
- Dal Pra Ponticelli, M.** (1991). Verso un modello italiano di servizio sociale. Quali prospettive per la formazione? Teoses: Villa, F. (toim.) Social work education: un confronto internazionale su esigenze e modelli di formazione per il servizio sociale. Milano: Vita e pensiero, 81–93.
- Dal Pra Ponticelli, M.** (2013). Metodologia del servizio sociale. Teoses: Campanini, A. (toim.) Nuovo dizionario di servizio sociale. Rooma: Carocci, 364–368.
- Facchini, C.** (2010). L'attività lavorativa: ruolo dell'organizzazione e centralità dell'utenza. Teoses: Facchini, C. (toim.) Tra impegno e professione. Gli assistenti sociali come soggetti del welfare. Bologna: Il mulino, 159–184.
- Fargion, S.** (2009). Il servizio sociale. Storia, temi e dibattiti. Bari: Laterza.
- Fnomceo. Federazione nazionale degli ordini dei medici chirurghi e degli odontoiatri** (2012). Rassegna Fnomceo: 11–12 dicembre 2012. www.fnomceo.it/fnomceo/showItem.2puntOT?id=93349. (23.11.16).
- Lorenz, W.** (2006). Perspectives on european social work: From the birth of the nation state to the impact of globalisation. Opladen: Barbara Budrich.
- Sicora, A.** (2013). Multifocalità. Teoses: Campanini, A. (toim.) Nuovo dizionario di servizio sociale. Rooma: Carocci, 398–401.
- Sicora, A.** (2015). Social work education and practice in Italy: emerging issues, challenges and concerns. Teoses: Kolar, E., Sicora A. (toim.) Social Work Around The World: Colors and Shapes in a Complex Mosaic, Quaderni del Csal - 3, *Special issue of Visioni LatinoAmericane*. www2.units.it/csal/home/visioni_latino_american_e_13_quaderno_3_social%20work%20around%20the%20world.pdf. (23.11.16).

Mahajäetud majast saab keskus erivajadustega inimestele ja eakatele

MTÜ Johanna rajas Lääne-Virumaale Vinni valda Lepiku külla laguneva sovhoosimaja keldrisse puuetega inimestele moodsa päevakeskuse, nüüd on planeeritud renoveerida kogu maja. Vinni vallavalitsus sõlmis ühingu maja tasuta kasutamise lepingu tingimusega, et ühing maja edasi arendaks ja pakuks seal teenuseid erivajadustega inimestele.

Renoveerimist alustati keldrist. LEADER programmi toetuse jt fondide (Kodanikuühiskonna Sihtkapital, Šveitsi vabaühenduste fond, hasartmängumaksu nõukogu) ning Sotsiaalkindlustusameti ja Vinni vallavalitsuse abiga rajati 12 korteriga sovhoosimaja keldrisse moodne päevakeskus juba 2010. aastal. Puuetega inimesed saavad siin juhendajate abiga õppida tööoskusi (saades selle eest ka väikest töötasu), omavahel suhelda, koos tehakse perenaise juhendamisel ka sooja lõunasööki ning tee- ja kohvipause.

Eelmise aasta lõpul valmis uus projektitaotlus LEADERi toetuse saamiseks, et renoveerida maja esimese ja teise korruse korterid. Uue projekti kogumaksumus on üle 300 000 euro, LEADERi toetust taotletakse 186 000 eurot, lisaks toetab Vinni vallavalitsus ehitust omaosalusega. Selle raha eest tehakse korda maja katus, fassaad, ehitatakse mõlematele korrustele korterid, laiendatakse maakütet ning korrastatakse maja ümbrust koos sissesõiduteega.

Vinni vallaga liituvad Rägavere ja Laekvere vald, ühinemislepinguga kaasneva riikliku toetuse jaotuses on Vinni vald oma osast otsustanud rahaliselt toetada ka erivajadustega inimeste keskuse ehitamist. Praegu oodatakse

PRIAst LEADERi projektile kinnitust.

Mahajäetud maju on Eestimaal palju. Liitunud omavalitsused peaksid oma piirkonnas kasvõi ühe mahajäetud kortermaja korda tegema riskigruppide või erivajadustega inimeste jaoks. Seda suunda toetab ka euroopalik hoolekanne oma fondidega.

Kohalik kogukond on ootel, et vana kortermaja ja selle ümbrus päris korda saab. Kohalikud inimesed saavad renoveeritud keskuses tööd ning kasvõi osaliselt kasutada keskuses pakutavaid teenuseid. Kuna keskuse keldrikorruse 300 m² suurusel alal osutatakse erivajadustega inimestele igapäevaelu toetamise ja pikaajalise kaitstud töötamise teenust, siis on kohalikel võimalik osta ja tellida mitmesuguseid asju, näiteks firma logo või nimega meeneid. Ühing pakub lepingu alusel Vinni valla elanikele invatransporditeenust, samas toob invabuss ka keskuse inimesi teenustele. Liinibussi peatus on samuti lähedal.

Pärast maja valmimist hakkab MTÜ Johanna pakkuma erivajadustega inimestele ja eakatele ka toetatud elamise teenust.

Vt lähemalt: www.mtujohanna.ee

FOTO ERAKOGUST

**RAHVUSVAHELINE SOTSIAALTÖÖ PÄEV
21. MÄRTSIL 2017**

TOETAME KESTLIKKE KOGUKONDI JA SÄÄSTVAT LOODUSKASUTUST

kell 12.00–15.00 Narvas, Tartu Ülikooli Narva kolledžis tunnustab Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsiooni parimaid sotsiaalvaldkonna töötajaid ja koostööpartnereid.

Üritusel võtavad sõna sotsiaalministeeriumi, Riigikogu ja Narva linnavalitsuse esindajad, toimub kontsert ja koosviibimine.

Soovijaid sõidutab Tallinnast Narva ja tagasi buss.

Registreerimine 17. märtsini, rohkem infot kodulehelt:

www.eswa.ee

Original Sokos Hotel Viru
konverentsikeskuses, Tallinnas

15. märtsil Piirideta sotsiaaltöö kohalik omavalitsuses

16. märtsil Kohalik omavalitsus kui teenuste korraldaja, eestkostja ja teenuste mõjutaja

Korraldajad:
Eesti Maaomavalitsuste Liit, Eesti Linnade Liit ja Tallinna Linnavalitsus

Kava ja registreerimine:
www.linnadvallad.ee

ESAK 10

**Eesti sotsiaalteaduste X
aastakonverents:
„Eesti 100 – teel avatusele?”**

24.–25. märtsil Tallinna Ülikoolis

Töötoad: sotsiaaltöö teaduses ja teadus sotsiaaltöös; sotsiaalse kaasatuse head praktikad Eesti ühiskonnas ja deinstitutionaliseerimine; ühistegvus ja koostöö maapiirkondade arendamises; lapse õiguste kaitse: õigus ja praktika; võlgniku õiguste kaitse täitemenetluses; kuidas parandada uussisserändajate kohanemist Eestis jpm.

Lisainfo: www.tlu.ee -> ühiskonnateaduste instituut -> teadus -> ESAK 10